

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

İRÂKÎ HAYATI VE EL-MUĞNÎ ADLI ESERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Bilal SAKLAN

HAZIRLAYAN
İsmail Hakkı ÇİBUK
074244021008

KONYA- 2010

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

İsmail Hakkı ÇİBÜK tarafından hazırlanan ‘İRÂKÎ HAYATI VE EL-MUĞNÎ ADLİ ESERİ’ başlıklı bu çalışma 02/11/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Bilal SAKLAN

Danışman

Prof. Dr. İsmail Hakkı ATÇEKEN

Üye

Doç. Dr. Adil YAVUZ

Üye

ÖNSÖZ

Âlemlerin Rabbine hamd eder, O'nun kulu ve Rasûlü Hz. Muhammed (s.a.v)'e salât ve selâm ederim.

Hz. Muhammed (s.a.v)'in söz, fiil, takrirleri ile yaratılış ve ahlâkî özelliklerini nesillerden nesillere aktaran haberlere dar anlamda hadis geniş anlamda sünnet diyoruz. İslâm dîni'nin iki önemli kaynağı vardır. Birisi Allah'ın kitabı Kura'n-ı Kerîm, diğeri onun açıklaması ve âdeti ete kemiğe bürünmüş hali olan Rasûlullah'ın sünnetidir.

Hadisler, İslâm âlimlerinin sahabilerden başlamak üzere ilk asırlarından itibaren son derece titiz davrandıkları ve nesilden nesile aktarılması hususunda taviz vermedikleri kutsal metinlerdir. İnsanların dünya ve ahiret mutluluğu için Kur'an-ı Kerîm'i gönderen Allah, Kur'an'ın doğru anlaşılması için Peygamber Efendimiz'e onu açıklama görevi vermiştir. İlk dönemden itibaren Müslümanlar Peygamber Efendimiz s.a.v'in sözlerinin anlaşılmasına büyük önem vermişlerdir. Peygamberimize izafe edilen sözlerin ona ait olup olmadığını araştırmak ve O'nun hadislerini korumak için bir takım kurallar ortaya çıkarmışlar ve bu konu üzerinde hassasiyetle durmuşlardır. Özellikle sahabiler döneminden itibaren islâm âleminde vuku bulan bazı hâdiselerin hadis uydurmacılığıyla neticelenmesi, âlimlerin bu konudaki hassâsiyetlerini bir kat daha artırmış ve onları hadisler konusunda daha titiz, daha tedbirli davranmaya sevk etmiştir.

Bu kurallar zaman içinde bir ilmî disipline dönüşerek hadis usûlü ve tahrîc ilmi ortaya çıkmıştır. Müslümanlar hadislerin öğrenilmesine verdikleri önemi hadisin senedinin sıhhatli olmasını anlamaya imkân veren kaideler ve usullere de vermişlerdir. Bu amaçla değerli âlimler bu hassas konuya mesâi ayırmışlar.

Bir kitapta bulunan hadisleri isnâdları ile birlikte çıkarmak ve her bir hadisin, varsa diğeri isnâdlarını göstererek sıhhat durumlarına işaret etmek gâyesiyle pek çok tahrîc niteliğinde kitap yazılmıştır.

Bu eserlerden bir tanesi de Gazali'nin İhya-u Ulumiddin adlı eserinde zikretmiş olduğu hadislerin sıhhat değerini araştırmak üzere Hafız Zeynüddin el-İrakî'nin "el-Muğnî An Hamli'l-Esfar Fî'l-Esfar fî Tahrîci Mâ Fi'l-İhyâ Mine'l-Ahbâr" adlı eseridir.

Bu çalışmamızda Zeynüddin el-İrakî'nin hayatı, eserleri ve el-Muğni'si hakkında bilgiler vereceğiz. Bu bilgileri iki ana bölümde çeşitli alt başlıklar altında ele alacağız. İlk bölüm Irâkî hakkında bilgiler içerirken ikinci bölüm el-Muğnî'yi inceleyeceğimiz kısım olacak. Özellikle ikinci kısımda Muğnî'den derc edilen örneklerle konuların tahlîli yapılacaktır.

Böylece hem ülkemizde üzerine yapılmış fazla çalışma bulunmayan Irâkî'yi, hem de el-Muğnî'yi tanımış olacağız.

Konunun tesbiti, tertibi ve hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen ve baştan sona tetkik ve tenkitleriyle çalışmamızın olgunlaşması ve tamamlanmasına yön veren danışman hocam Prof. Dr. Bilal SAKLAN Bey'e, desteğini esirgemeyen değerli hocalarım ve arkadaşlarıma, değerli eşime şükranlarımı sunarım. Bu çalışmanın faydalı olmasını Allah'tan dilerim.

İsmail Hakkı ÇİBUK

Konya 2010

	T. C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü		
Öğrencinin	Adı Soyadı	İsmail Hakkı ÇİBUK	Numarası: 074244021008
	Ana Bilim/Bilim Dalı	Temel İslâmî Bilimler / Hadis	
	Danışmanı	Prof. Dr. Bilal SAKLAN	
Tezin Adı		İRÂKÎ HAYATI VE EL-MUĞNÎ ADLI ESERİ	

ÖZET

Hadisler, İslâm âlimlerinin ilk asırlardan itibaren son derece titiz davrandıkları ve nesilden nesile aktarılması hususunda taviz vermedikleri kutsal metinlerdir. Bu hususta birçok çalışma yapılmıştır. Üzerinde çalıştığımız el-Muğnî adlı eser de bu amaç doğrultusunda ortaya çıkmış bir eserdir.

“İrakî Hayatı ve el-Muğnî Adlı Eseri” başlıklı çalışmamızın birinci bölümünde; H.725 yılında Mısırda doğan Irakî'nin hayatı, yaşadığı dönemin sosyal kültürel özellikleri, ilim hayatı, hadis ilmindeki yeri hocaları talebeleri, eserleri ve H.806 yılında vefâtına kadar 81 yıllık hayatı hakkında bilgiler verdik.

İkinci bölümde ise, Gazalî'nin İhya'ü Ulûmiddîn isimli eserinin hadislerinin tahrîc edildiği Zeynüddin el-İrakî'nin el-Muğnî An Hamli'l-Esfâr fî Tahrîci mâ fi'l-İhyâ-i Mine'l-Ahbâr adlı eseri hakkında bilgiler verdik. Bu bölümü iki ana başlık altında inceledik. Birinci başlıkta konuya girizgâh mahiyetinde Tahrîc İlmi ve Tahrîc Edebiyatı hakkında temel bilgiler verdik. İkinci başlıkta ise Irakî'nin el-Muğnî'de takip ettiği metodları hakkında bilgileri verirken, Genel muhtevâ ve şekil açısından metodları, ile Hadise dair konulardaki metodlarını iki bölümde tahlil ettik.

Bu çalışma Irakî, ve el-Muğnî adlı eseri hakkında önemli bilgiler içermesinden dolayı önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Irâkî, el-Muğnî, Zeynüddin el-İrakî, Tahrîc.

		T. C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü			
Student's	Name Surname	İsmail Hakkı ÇİBUK		ID: 074244021008	
	Department/Field	Basic Islamic Studies / Hadith			
	Advisor	Prof. Dr. Bilal SAKLAN			
Research Title		THE LIFE OF AL-IRAQI AND HIS WORK AL-MUGHNI			

ABSTRACT

Hadiths are the holly texts, which Islamic scholars have devoted assiduous attention to since the first Islamic centuries and have not compromised the principles of their transmission from generation to generation. Al-Iraqi's al-Mughni, which this master thesis examines, is one of the many books written by Islamic scholars as the result of their avid interest in hadiths.

The first section of the thesis, titled "The Life Of Al-Iraqi And His Work Al-Mughni", focuses on his life, born in Egypt in 725 A.H. and died in 806 A.H., sociocultural characteristics of his time, his scientific life, his teachers, students and works, and his status in hadith.

In the second section, information has been given about Zaynuddin al-Iraqi's al-Mughni 'an ḥaml al-asfār fī al-asfār fī takhrīj mā fī al-ihyā min al-akhbār, dedicated to the takhrij (extraction and authentication, including validation of chains of transmitters of a hadith) of hadith in al-Ghazālī's Ihya' 'Ulum al-Din. The section is divided into two main titles. The first one provides an introduction including essential details about the science of takhrij and takhrij literature. Under the second one, the methods followed by Iraqī in al-Mughni are discussed in two categories: a) the methods with respect to general content and form, b) the methods relating to issues concerning hadith.

This work is of importance containing essential details on al-Iraqi and his al-Mughni.

Keywords: Iraqī, al-Mughni, Zaynuddin al-Iraqi, Takhrij.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	x
TABLolar LİSTESİ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İRÂKÎ'NİN HAYATI

1.1. HAYATI.....	4
1.1.1. Adı ve Nesebi.....	4
1.1.2. Doğumu Ve Yetiştirilmesi	5
1.1.3. İrâkî'nin Yetiştirildiği Siyasi, Sosyal ve Kültürel Çevre.....	5
1.1.4. Hicrî VIII ve IX. Asırlarda Mısır'daki İlmî Durum	6
1.1.5. İlmî Faaliyetlerin Yapıldığı Mekanlar	7
1.1.5.1. Medreseler	8
1.1.5.2. Camiler	9
1.1.5.3. Hankâh ve Zaviyeler.....	9
1.1.5.4. Ribatlar	9
1.1.5.5. Mektepler.....	10
1.1.5.6. Kütüphaneler	10
1.1.6. Hadis İlmî ve Meşhur Muhaddisler	11
1.1.7. Fıkıh İlmî ve Meşhur Fakihler	15

1.1.8. Tefsir İlmî ve Meşhur Müfessirler	20
1.1.9. Görev Hayatı	26
1.1.10. İlim Hayatı ve Tahsili	27
1.1.11. İlmî Seyahatleri	28
1.1.12. Hocaları	29
1.1.13. Talebeleri	32
1.1.14. Dînî Ve Fikrî Yapısı.....	33
1.1.15. Hadis İlmindeki Yeri.....	34
1.1.16. Eserleri	36
1.1.16.1. Hadis İle İlgili Eserleri	36
1.1.16.2. Fıkıh İle İlgili Eserleri	44
1.1.16.3. Tefsir ve Kırâat İlmî İle İlgili Eserleri.....	46
1.1.16.4. İslam Tarihi ve Siyer ile İlgili Eseri	46
1.1.17. Vefâtı.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

EL-MUĞNÎ ADLI ESERİ

2.1. TAHRÎC İLMİ VE EL-MUĞNÎ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	50
2.1.1. Tahrîc'in Lügat ve İstılah Mânâları	50
2.1.2. Muhaddislere Göre Tahrîc	51
2.1.3. Tahrîc Çalışmaları ve Bu Çalışmalara Duyulan İhtiyaç	52
2.1.4. Tahrîc Çalışmalarında Takip Edilen Usûller	54
2.1.5. Tahrîc Çalışmalarından Bir Örnek.....	56
2.2. EL-İRÂKÎ'NİN TAKİP ETTİĞİ METODLAR.....	58
2.2.1. Genel Muhtevâ ve Şekil Açısından Metodu	58
2.2.2. Konu Başlıkları ve Rivayetleri Veriş Şekli.....	59
2.2.3. Hadislerin Kaynaklarına İşaret Etmesi.....	60
2.2.4. Hadislerin Tariklerini Veriş Şekli	63

2.2.5. Kullandığı Kısaltmalar	67
2.2.6. Gazâli'ye Ait Sözleri Açıklaması	68
2.2.7. Arap Dili İle İlgili Bilgileri Açıklaması	70
2.2.8. Kaynak Eserlerden Nakiller	72
2.2.9. Kullandığı Kaynaklar ile İlgili Verdiği Bilgiler.....	72
2.3. HADİSE DAİR KONULARDAKİ METODU	76
2.3.1. Müdrec Hadisleri Tahrîci	76
2.3.2. Meşhur Hadisler İle İlgili Değerlendirmeleri.....	77
2.3.3. Hadis Tenkidleri.....	78
2.3.4. Mevkûf ve Maktû Hadisleri Tahrîci.....	78
2.3.5. Hadislerin Mütâbî ve Şahitlerine İşaret Etmesi	79
2.3.6. Muzdarip Hadislere Bakışı.....	81
2.3.7. Hadislerin Râvileri Hakkında Bilgi Vermesi	82
2.3.8. İhyâ'da Geçen Irakî'nin Muğni'de Tahrîc Etmediği Rivayetlerin Genel Özellikleri.....	85
DEĞERLENDİRME	86
SONUÇ.....	88
BİBLİYOGRAFYA	92
ÖZGEÇMİŞ.....	98

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
(a.s.)	: Aleyhisselam
b.	: Bin, ibn
Bk.	: Bakınız
bs.	: Basım, baskı
der.	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
H.no:	: Hadis numarası
Hz.	: Hazreti
Ktp.	: Kütüphanesi
md.	: Maddesi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
(r.a.)	: Radiyallahü anh
(s.a.v.)	: Sallallahü aleyhi vesellem
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme
t.s.	: Tarihsiz
v.	: Vefatı
vb.	: Ve benzeri
vr.	: Varak

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: El-Muğnî’de Geçen Hadislerin Kaynaklara Göre Sayısal Dağılımı	75
Tablo 2: el-Muğnî’de Tahrîc Edilen Hadislerin Sıhhat Değerlerini Gösterir Grafik	84

GİRİŞ

İslam dininin iki önemli kaynağı vardır birisi Kur'an-ı Kerim, diğeri Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in sünnetidir. Kur'an-ı Kerim nâzil olduğu zamandan bu yana çeşitli yollarla korunarak asli şekliyle bize kadar ulaşmıştır ve kıyâmete kadarda ilahi emir gereği korunacaktır. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in sünnetini içinde barındıran ve koruyan, aktaran hadisler çeşitli yollarla dilden dile sadırdan sadıra bize kadar ulaşmakla birlikte bazı uydurma rivayetler, Peygamber Efendimiz (s.a.v)'e ait olmayan sözler, çeşitli şekillerde hadisler arasına karışabilmiştir.

Bu konuda İslam âlimleri ilk günlerden itibaren çok titiz davranıp Efendimiz'in hadislerine sahip çıkıp çeşitli usüller geliştirmişler. Bunların en önemlisi de cerh ve ta'dil konusundaki usûlleridir. Daha sonraki asırlarda ise tahrîc çalışmalarında bu titizlik çeşitli şekillerde kendini göstermiştir.

• KONU VE KAYNAKLAR

Bu çalışmanın konusunu belirlerken birçok mülâhaza ile müracaat edilen önemli vaaz ve irşat kaynaklarımızdan olan, İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn adlı eserin hadislerinin sıhhat değeri konusunda çeşitli endişelerin olması etkili olmuştur. Bu vesileyle çıktığımız yolda, İhyâ hadislerini tahrîc eden Zeynüddin el-İrakî'nin, ilmi kişiliği ve eserlerini tanıma ve tanıtmaya isteği, bu çalışmanın konusunu belirlemede etkili olmuştur.

Bu çalışmayı el-İrakî'yi tanıtmak hayati ve eserleri konusunda bilgi vermek amacı ile hazırladık. Bu amaçla eserlerine ve talebelerinin onun hakkında yazdıklarına ulaşmaya çalıştık. Hafız Zeynüddin el-İrakî'nin tahrîc çalışması olan “el-Muğnâ An Hamli'l-Esfar Fî'l-Esfar Fî Tahrîci Mâ Fi'l-İhyâ Mine'l-Ahbâr” adlı eserin mukaddimesi ve diğer bölümlerinden olabildiğince istifade ettik. Irakî'yi ve eserlerini özellikle de el-Muğnâ adlı eserini genel hatlarıyla tanıtmaya çalıştık. Irakî ve eserleri ile ilgili ülkemizde yapılmış fazla çalışmanın olmadığını ancak *Diyanet İslâm Ansiklopedisi Maddeleri*'nin olduğunu tespit ettik. Bununla beraber yurt dışında özellikle Arapça olarak yapılmış Irakî ve eserleri ile ilgili çeşitli çalışmalara rastladık. Bunlardan bizce en önemlisinin el-Ezher Üniversitesi'nde Prof.Dr. Ahmet Mâ'bed

tarafından “*el-Hafız Irakî ve Eseruhü fi’s-Sünne*” adlı dört cilt halinde hazırlanmış ve 2004 yılında Riyad’da basılmış olan bir doktora çalışması olduğunu tespit ettik. Bu Irakî’nin Hadisle ilgili mevcut bütün eserleri hakkında hazırlanmış tanıtıcı bir çalışmadır. Dördüncü cildi tamamen el-Muğnî ile ilgilidir. Bu çalışmayı çok geç elde etmemiz ve yeterli vakit olmamasından dolayı bu çalışmayı tam anlamıyla inceleme ve istifade etme imkânımız olmamıştır. Ayrıca Ahmed Mâ’bed’in kendine has bir üslûb kullanması ve bölümlerin birbiriyle girift bir bağlantı ve atıflar içermesi, eserin hacminin fazla olması da eserden tamamını okumadan istifade etme imkânı vermemektedir. Daha önceden bu çalışmaya ulaşabilmiş olsaydık tezimiz için çok faydalı olabileceğini söyleyebilirdik.

Bir giriş ve iki bölümden oluşan çalışmamızın giriş, konu ve kaynaklar bölümünde, yüksek lisans tezimizin yazılış amacı, metodu, kaynakları hakkında genel bilgiler verdik. I. Bölümde el-İrakî’nin hayatı, yaşadığı dönemde Mısır’daki sosyal, kültürel ve ilmî durum hakkında bilgiler verdik. Eserleri, hocaları, talebeleri ve ilmî kişiliğine değindik. Irakî’nin vefâtı hakkında mâlûmât verdikten sonra çalışmamızın el-Muğnî ile ilgili olan ikinci kısmına geçtik. II. Bölümde genel olarak tahrîc edebiyatı ve el-Muğnî’nin genel özellikleri, tahrîc edebiyatındaki yeri, kaynakları ve tahrîc metodu hakkında bilgiler verdik. Bunu genel muhtevâ ve şekil açısından ve hadise dair konulardaki metodu açısından incelemeye tabii tuttuk. Muğnî’nin te’lif edilirken yararlanılan kaynaklarını tespit edip bu kaynakların kullanım oranları ve tahrîci yapılan hadislerin sıhhat durumu hakkında elde ettiğimiz istatistikî verileri sunarak çalışmamızı sonlandırdık.

BİRİNCİ BÖLÜM
İRÂKÎ'NİN HAYATI

BİRİNCİ BÖLÜM

İRÂKÎ'NİN HAYATI

Her eserin bir messiri vardır eser hakkındaki elde edilen bilgiler müessire işaret eder. Irakî'nin el-Muğnî adlı eserinin hususiyetlerine geçmeden önce bu eseri kaleme alan Irakî'yi tanımak onun hayatı hakkında yeterli derecede bilgi sahibi olmak hem eseri hemde o eseri kaleme alan müellifi tanımak için fayadalı olacaktır. Müellifi yeterince tanıyabilmek için de onun yaşadığı dönemin özelliklerini çok iyi bilmek vazgeçilmez bir gerekliliktir. Onun hayatını ve yaşadığı dönemi bilmek eserini daha iyi tanımamıza vesile olur düşüncesiyle çalışmamızın bu ilk bölümünde, Irakî'nin hayatı, yetiştiği siyasi sosyal ve kültürel çevre, ilim hayatı, hocaları, talebeleri, Hadis ilmindeki yeri, eserleri ve vefatı başlıkları altında Irakî'yi bütün yönleriyle tanıtmayı amaçladık. Şimdi tezimizin birinci bölümüyle Irakî'yi tanımaya başlayalım.

1.1. HAYATI

1.1.1. Adı ve Nesebi

Adı: Abdurrahim. **Künyesi:** Ebû Abdullah. **Lakabı:** Zeynüddin. **Nesebi:** el-Hüseyn b. Abdurrahman b. Ebûbekir b. İbrahim. **Nisbesi:** Râznânî el-Mihrânî el-Mısırî eş-Şafîî el-İrâkî el-Eserî.

Babası küçük yaşta Irak'tan Mısır'a göç ettiğinden, Irak asıllı olduklarını belirtmek maksadıyla İrâkî, yine ailesinin Irak'ta ikamet ederken bulunduğu şehir olan Erbil yakınlarındaki Râznân Kasabası'na nisbeten Râznânî, babası Mısır'da Kahire kenarında bulunan ve Nil Nehri kıyısında yeralan Menşetü'l-Mihrânî kasabasına yerleşmesi ve İrâkî'nin burada doğması sebebiyle de el-Mihrânî nisbesini almıştır.

Bu nisbelere ilâveten İrâkî, Mısır'da doğup büyüdüğü için; el-Mısırî, Şafîi Mezhebine mensubiyetinden dolayı da eş-Şafîî nisbeleriyle de anılır.

el-Eserî nisbesinin verilmesi de onun daha ziyade hadis ilmiyle iştiğalinden dolayıdır. Bu nisbe, “eser” e mensup eserci manasına gelen bir ismi mensup olup genel olarak, hadis ve haber terimleriyle eş anlamlı olarak kullanılan eser teriminin Horasan fakihleri ıstılahında kazandığı manaya göre,¹ muhaddis / hadisçi demektir. Çünkü Horasan fakihleri, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabeden gelen nakillere umumi manada eser, hadis ilmiyle meşgul olanlara da eserî derler.²

1.1.2. Doğumu Ve Yetiştirilmesi

İrâkî, Mısır’da Kahire yakınlarında ve Nil Nehri kıyısındaki Mihranî Kasabasında 21 Cemaziyelevvel H.725/1325 yılında doğdu.³

Ona “Abdurrahim” ismi, küçük yaşlarda hizmetinde bulunduğu şeyh Takiyyuddin el-Kanâî (ö.744/ 1343) tarafından, büyük dedesi şeyh Abdurrahim el Kanâî’ye (ö. 692/ 1292) hürmeten verilmiştir.⁴

İrâkî henüz üç yaşındayken babasının vefatıyla yetim kalmasının ardından babasının yakın arkadaşı eş-Şeyh Takiyyüddin el-Kanâî’nin yanına yerleşmiş ve onun yanında büyümüştür.

1.1.3. İrâkî’nin Yetiştirildiği Siyasi, Sosyal ve Kültürel Çevre

Mısır’da Kahire yakınlarında ve Nil Nehri kıyısında bulunan Menşetü’l-Mihranî’de doğup büyüyen İrâkî, babasının vefatı üzerine kendisine bakma görevini üstlenen babasının yakın arkadaşı eş-Şeyh Takiyyüddin el-Kanâî sebebiyle ilmî bir sosyal çevrede yetişmiş, küçük yaşlarda devrinin birçok önemli ilim adamıyla tanışmış ve derslerine katılmıştır. İrâkî’nin yaşadığı dönemde Mısır’daki siyasi, sosyal, kültürel ve ilmî durumu incelemek o dönemi kavrama açısından faydalı olacaktır. İnsanlar belli bir yerde, belli bir zaman diliminde doğar, büyür, gelişir ve üstlendikleri görevleri yerine getirirler. İnsanların yapıp ettiği iyi ya da kötü işlerde şüphesiz ki iradeleri son derece etkili olmuştur. Ancak iyi ya da kötü şeklinde özellikle tarihe mâl olmuş

¹ Uğur Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1992 s. 83.

² Uğur Müctebâ, *a. g. e.*, s. 83.

³ İbnu’l- Cezerî, *Gâyetu’n-Nihâye*, Beyrut: 3. Baskı, 1982, I, s. 382

⁴ Suyûtî, *Tabakâtu’l-Huffâz*, Beyrut: Daru’l-Buhûsu’l-İlmiyye, 1983, II, s. 543.

şahsiyetlerin oluşmasında yaşadığı ülkenin, çevrenin ve zamanın etkileri, olumlu ya da olumsuz tesirleri yadsınamaz bir gerçektir.

Irâkî'yi incelerken onun yetişmesini belli ölçüde etkileyen yaşadığı dönemi ve zamanının şartlarını tesbit etmek, onu ve eserlerini anlama gayreti için yapılabilecek ilk ve en önemli adımlardan biridir. Bu nedenle müellifimizin yaşadığı Hicrî VIII. ve IX. yılları arası İslam dünyasındaki ilmî ve kültürel yapıyı bütün sâikleri ile görmek ve özellikle Irakî'nin yaşadığı Mısır'ın ilmî, kültürel ve siyasi yapısını bilmek çalışmamız için vezgeçilmez kâbildendir. Şimdi o döneme bir bakalım.

1.1.4. Hicrî VIII ve IX. Asırlarda Mısır'daki İlmî Durum

İslam dünyasında eğitim ve öğretim faaliyetleri ilk dönemde camilerde yapıyordu. Hz.Peygamber (s.a.v) Medine'ye hicret ettikten sonra orada bir mescit inşa ettirmiş ve bu mescit (Mescidü'n-Nebevî) in namaz kılınan bölümünün bitişiğinde eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi için bir de yer tahsis etmişti ki bu kısma “Suffa”, burada eğitim ve öğretim gören kişilere ise “Ashab-ı Suffe” denilmiştir.⁵

Dört halife döneminde ise eğitim ve öğretim faaliyetleri biraz daha gelişmekle birlikte yine de camilerde yapılmaktaydı. Bu dönemdeki ilim merkezlerinin başında Medine, Mısır ve Şam gelmekteydi.⁶ Emevîler döneminde ise eğitim ve öğretim faaliyetleri biraz daha gelişmiş, bu dönemde Şam en önemli ilim merkezi haline gelmiştir.⁷

Abbâsîler dönemine baktığımızda ise eğitim ve öğretim faaliyetleri hız kazanmış, diğer dillerden tercüme yapılmış, “Beytü'l-Hikme”lerin ardından “Dâru'l-İlim” müesseseleri kurulmuştur. Özellikle Fâtımîler döneminde bu faaliyetler doruk noktasına ulaşmış daha sonra Halep, Dımaşk, Kudüs, Trablus ve Şam gibi merkezlerde de bu müesseseler kurulmuştur.⁸

⁵ Ziya, Kazıcı, *İslam Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul, 1996 s.14.

⁶ İsmail, Yiğit, *Siyasi Dini Kültürel Sosyal İslam Tarihi*, İstanbul, 1991 VII, s. 243.

⁷ Kazıcı, a.g.e., s.15.

⁸ Ramazan, Şeşen, *Selahaddin Eyyubi ve Devleti*, İstanbul. 1987 s. 321–322.

Daha sonraları ise camilerin dışında da medreseler kurulmaya başlanmıştır. Makrizî, camilerin dışında kurulan ilk medresenin hicri dördüncü asırda Nişabur'da yapıldığını ve isminin “Beyhâkîye Medresesi” olduğunu ifade etmektedir.⁹

Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin devlet desteğiyle düzenli ve sistemli bir şekilde yapıldığı ilk medreseler, Selçuklular döneminde Sultan Alparslan zamanında yaptırılan “Nizâmiye Medreseleri”dir.¹⁰ H. 360 senesinde ise Kahire’de “el-Ezher Camii ve Medresesi” Şimdiki el-Ezher üniversitesi’nin temeli atılmıştır.¹¹

H.VIII. asırda Mısır’daki hadis çalışmalarına baktığımız zaman ise bu çalışmaların hız kazandığını ve hadis alanında ilim tahsil eden ilim ehline kolaylık sağlayacak, sahih olanı sahih olmayandan ayıracak şekilde büyük eserlere sahip olan hafızların yetiştiğini görmekteyiz.¹² Bu hafızların ileri gelenlerinden birisi ve en önemlisi çalışmamızın konusu olan H. 806 yılında Kahire’de vefat eden Zeynüddin Abdurrahim b. el-Hüseyin el-İrâkî’ dir.

Hadis sahasında büyük bir âlim olan İrâkî kendisine ilim tahsil etmek üzere gelen kişilere, sahip olduğu bu ilmi en iyi şekilde aktarma kabiliyeti verilmiştir ki yanında ders okuyanlar zamanın en büyük âlimleri olmuşlardır.

Bu âlimlerden bir diğeri ise H.807 yılında Kahire’de vefat etmiş olan Hafız Ebu’l-Hasan Nureddin Ali b. Ebubekir b. Süleyman el-Heysemî el-Mısırî’ dir.¹³

1.1.5. İlmî Faaliyetlerin Yapıldığı Mekanlar

Dünyanın en zengin kültürel mazisine sahip olan ülkelerinden biri de Mısır’dır. Tarih boyunca birçok medeniyetin beşiği olan Mısır’ın, arkeolojik kazılardan çıkarılan neticelere göre, bilinen ilk tarihi M.Ö. 5000 yıllarında kurulmuş olan, Aşağı ve Yukarı Mısır Krallıkları ile başlar. M.S. 640 yılına kadar Roma ve Bizans hâkimiyeti altında olan Mısır, bu tarihte Hz. Ömer’in, Ashab-ı Kiramdan Amr b. el-As komutasındaki bir

⁹ Makrizî, Takıyuddin Ahmed b. Ali, *el-Mevâiz ve'l-İtibar bi Zikri'l-Hitat ve'l-Asâr*, Beyrut, t.s II, s. 362.

¹⁰ Osman, Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul. 1969. s. 257.

¹¹ Süyutî, Hüsni'l-Muhadara fi Ahbari Mısır ve'l-Kahire, Mısır, 1321, II, s. 133.

¹² Derviş, Buğye. Beyrut, 1414/ 1994, I, s. 40.

¹³ Derviş, *a.g.e.* I, s. 36.

orduyu Mısır'a göndermesi ve Mısır'ın feth edilmesi üzerine burada el-Fustât (Eski Kahire) karargâhı kurulmuştur. Bu tarihlerden sonra bütün Mısır halkı İslâmiyet ile şereflenmiştir.

Muâviye zamanında Arapçanın halkın resmi dili haline geldiği ve din ve dil beraberliği sağlanmış olan Mısır, Abbasiler döneminde refah ve huzur bakımından altın devrini yaşadı. Abbasilerden sonra 1171 tarihine kadar Fâtımîler'in elinde kalan Mısır, bu tarihte Selaheddîn Eyyûbî tarafından fethedilmiştir. Eyyûbîler'den sonra 16. Yüzyıla kadar Türk asıllı Memlûk Sultanlarınca idâre edilen Mısır'da, Memlûkler zamanında idâri, askerî, iktisâdî birçok alanda yenilikler yapılmıştır.¹⁴

Biz burada Memlûkler zamanında yapılan yeniliklerden özellikle ilmî faaliyetlerin yapıldığı mekânlar hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

1.1.5.1. Medreseler

Memlûkler, hâkim oldukları yerlerde Eyyûbîler den devraldıkları medrese kültürünü daha ileri seviyeye taşıyarak ülkenin her tarafına yaymaya başladılar. Bu dönemde eğitim ve öğretim faaliyetleri sadece camilerde değil; medrese, zaviye ve mektep gibi yerlerde de yürütülmüştür. Özellikle Moğol istilas ve Haçlı seferlerinin İslam dünyasını sarstığı bir dönemde Memlûk Sultanları Mısır'ı bu olumsuz etkiden kurtarmaya çalışmış, dört bir yandan kendilerine gelen âlimlere iyi davranarak ilmin gelişmesine çok büyük katkı sağlamışlardır.¹⁵

Makrizî, Memlûkler döneminde yaptırılan medreseler hakkında bilgi verirken Kahire'de yaklaşık olarak yetmiş medreseden bahsetmektedir.¹⁶ Özellikle bu medreselerde sadece dini ilimler değil pozitif ilimler de öğretilmekteydi. Teorik olarak verilen derslerin yanında tıp eğitimi gibi pratik gerektiren derslerin uygulamaları ise medreselerin yakınlarında bulunan hastanelerde yapılıyordu.¹⁷

¹⁴ Osman, Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, s.96, 113.

¹⁵ Yiğit, *İslam Tarihi*, VII, s. 244.

¹⁶ Makrizî, *el-Hitat.*, II, s. 362.

¹⁷ Philip K., Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, İstanbul, 1995, III,s. 1107.

1.1.5.2. Camiler

Camiler, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren hem ibâdet yeri hem de ilim merkezi, ordu karargâhı, elçi kabul mekânı gibi işlerde de kullanılmışlardır. Camiler bu fonksiyonlarını uzun süre devam ettirmişlerdir.¹⁸

Mısır'ın fethinden H. 133'e kadar Amr b. el-As Camiinin dışında Cuma namazı kılınabilecek büyüklükte bir cami yoktu. Daha sonra askerlerini Fustat şehrinin kuzeyine gönderince buralara “asker” bölgesi denildi ve burada inşa edilen camiye de “Asker Camii” denildi. Daha sonra Ahmet b. Tolon kendi adını verdiği bir cami yaptırdı. H. 360 senesinde ise Kahire'de “el-Ezher Camii” (Şimdiki el-Ezher üniversitesi), H. 380 de ise “Hâkim Camii” diye bilinen cami inşa edildi. H. 712 yılında Mısır'da otuz'dan fazla cami olduğu daha sonraki dönemlerde ise özellikle bir asır içerisinde Mısır ve Kahire'de 200 den fazla cami inşa edildiği bildirilmektedir.¹⁹

Memlükler döneminde, Kahire ve Şam gibi merkezlerde -özellikle büyük camilerinde- zamanın âlimleri ilim meclisleri oluşturup buralarda öğrencilere dersler vermekteydiler.

1.1.5.3. Hankâh ve Zaviyeler

Hankâh, herhangi bir tarikata mensup dervişlerin bir hocanın gözetiminde topluca yaşadıkları, oradan geçen yolculara yiyecek, içecek ve kalacak yer sağlayan ve konum itibarıyla şehir, kasaba ve köy yolları üzerinde kurulmuş dini müesseselerdir. Bunları ifade etmek için 15. yy. dan itibaren tekke ve dergâh terimleri kullanılmıştır.

1.1.5.4. Ribatlar

İlk zamanlarda askerî mânâda kullanılan, sonraları ise büyük yolların güvenliğini sağlayan kervansaray yapılarıdır.

Zaviyeler ise, büyük yerleşim alanları dışında özellikle köy ve kasaba gibi yerleşim yerlerinin yolları üzerinde konuşlandırılan ve yolcu ve tacirlerin seyahatlerini

---

¹⁸ Kazıcı, *İslam Kültür ve Medeniyeti*, s.14.

¹⁹ Süyutî, *Hüsni'l-Muhadara fi Ahbari Mısır ve'l-Kahire*, Mısır, 1321, II, s. 133.

daha rahat yapabilmeleri amacıyla; yeme, içme ve barınma gibi zaruri ihtiyaçların karşılandığı hizmet mekânlarıdır.

Memlükler döneminde Hankah, Ribat ve Zaviyeler çok yaygınlık kazanmış olup Makrizî (ö.845/1442), Kahire'de 22 Hankâh, 11 Ribat ve 25 Zaviyenin olduğunu ifade etmektedir.²⁰

1.1.5.5. Mektepler

Mektepler, şimdiki ilkokul seviyesinde eğitim ve öğretim yapan yerlerdi. Memlükler döneminde medreselerin yanında öksüz, yetim veya yoksul çocuklar için mektepler de yapılıyordu. Bu vesileyle bu çocuklar hem ücretsiz öğrenim görüyor hem de dini bilgileri elde ediyorlardı. Buralarda okuyup da başarılı olanlar vakıflar tarafından burslarla ödüllendirilmekte ve diğer ihtiyaçları karşılanmaktaydı.²¹

1.1.5.6. Kütüphaneler

Memlükler döneminde her medrese ve camiin birer kütüphanesi mevcuttu. Çünkü ilmin yayılması ve gelişmesinin kütüphanelerin yayılması ile doğru orantılı olduğunu iyi fark eden Memlük Sultanları bu amaçla değişik kitapları kütüphanelerinde toplamaya gayret göstermişlerdir.

Ayrıca sultan ve bazı emirlerin kendilerine has kütüphaneleri de vardı. VII. asrın ortalarından itibaren Kahire'de Eyyûbîler tarafından kurulan medreselere Memlükler tarafından yenileri eklenmiştir. Sahibiyye, Nasırıye, Taybarsiyye, Şihabiyye, Hicâziye, Beşeriye, Kazasker, Eşref Şaban ve Mahmudiyye medreseleri başta olmak üzere birçok medresede kütüphane bulunmaktaydı.

Bu medrese kütüphanelerinden en ünlüsü Cemâleddîn Mahmud b. Ali el-Ustadâr ez-Zahir'in 797/1395'de Mahmûdiyye medresesinde kurmuş olduğu Mahmûddiyye kütüphanesidir. Makrizî bu kütüphanelerden bahsederken "Mısır ve Şam diyarında eşi yoktur. Burada her alanda kitap mevcuttur" demektedir.²²

²⁰ Makrizî, *el-Hitat.*, II, s. 414-430.

²¹ Makrizî, *a.g.e.*, III, s. 163.

²² Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, XIV,s. 248; Makrizî, *el-Hitat.*, II, s. 212.

Sehâvî'nin bildirdiğine göre, bu kütüphanenin hafız-ı küttâbı Kahri Osman Tûğî, vakfin dışarıya kitap ödünç vermeme şartına uymayıp da kütüphanenin kitaplarının 1/10 kadarını (400 cilt) zayi edince, 826/1423 tarihinde görevinden azledilmiş ve İbn Hacer, kitaplara nezaret işini üzerine almıştır. İbn Hacer bu kütüphane için bir alfabetik bir de konu kataloğu hazırlamıştır. Celalettin Süyûtî de eserlerinin çoğunu Mahmudiye kütüphanesindeki eserlerden yararlanarak yazmıştır. Ayrıca Celalettin Süyûtî'nin bu kütüphaneden ödünç kitap verilmesiyle ilgili olarak yazdığı “*Bezlü'l-Mechüd fî Hizâneti Mahmûd*” adlı bir risalesi vardır.²³

Memlûkler döneminde Mısır'da kurulan medreselerden Ayıntabi ve Malikiyye medreselerinde de birer kütüphane bulunmaktaydı. Ortaçağda İslam devletlerinde kurulan hastane kütüphanelerine Memlûkler de bir yenisini ilave etmişlerdir. el-Melikü'l-Mansur Kalavun es-Salihî'nin yaptırdığı hastanenin içinde yer alan külliye de kütüphane bulunmaktaydı. Kütüphaneye tayin edilen hafız-ı küttap aylık 40 dirhem ücret alıyordu. Bu kütüphaneye ünlü hekim İbnü'n-Nefis de kitaplarını bağışlamıştı. Makrizî ve Cebertî'nin nakillerinden bu kütüphanedeki kitapların bir kısmının kaybolduğunu, bir kısmının da çıkan bir yangında yandığını öğreniyoruz.²⁴

1.1.6. Hadis İlmî ve Meşhur Muhaddisler

Memlûkler döneminde hadis ilmi altın çağını yaşamıştır. Hadis tarihinin en meşhur âlimleri bu dönemde yetişmiştir. Bunlar genellikle hadis kaynaklarını cem etme, onlara şerhler yazma veya belli konulardaki hadisleri bir araya getirme şeklinde çalışmalarında bulunmuşlardır. Bu çalışmaların oluşmasında en büyük etken Mısır'ın dört bir yanına kurulmuş olan medreselerdir. Ayrıca bu dönemde birçok kadın muhaddis yetişmiştir. Mesela İbn Hacer'in hocası Aişe bt. Muhammed; Sehâvî'nin hocası Ümmü'l-Fadl bunlardan bir kaçıdır.²⁵

Bu dönemde yetişen meşhur muhaddislerden bazıları şunlardır:

²³ Heyet, *a.g.e.*, XIV,s. 249.

²⁴ Heyet, *a.g.e.*, XIV,s. 250; Makrizî, *a.g.e.*, II,s. 427.

²⁵ Yiğit, *İslam Tarihi*, VII, s.273–274.

1) Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Kaymaz et-Türkmani (ö. 748/1374)

Zehebî 673/1274 senesinin Rebiülâhir ayında Şamda doğdu. Adı, Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz b. Abdullah et-Türkmânî el-Mısırî, künyesi Ebu Abdullah, lakabı ise Şemsüddin'dir. Babası Şihabüddin Ahmed'in kuyumculuk sanatındaki maharetinden dolayı, Zehebî, yani "kuyumcu" diye meşhur olmuştur. Aslen Türk olan Zehebî, Diyarbakır'ın yerleşim yerlerinden olan Meyyafârikan'da doğdu. Küçüklüğünden itibaren ilimle uğraşmış 44 yaşında iken müderris olmuş ve dönemin büyük âlimleri arasına girmiştir. "Şeyhu'l-muhaddisîn" ünvanına sahip olan Zehebî, aynı zamanda cerh, tadil, fıkıh, kıraat ve tarih gibi alanlarda eserler kaleme olmuştur. 748/1348 yılının Zilkade ayının üçünde, Mısır'da vefat etmiştir.²⁶

Eserleri:

Mizanu'l-İtidal fi Nakdi'r-Rical: Eserini zayıf ravilere tahsis eden Zehebî, bunların yanında kendi kanaatine sika olan ve cerhi hak etmediği halde cerh edilen ravileri de zikretmiş, bunları müdafaa etmiştir. Cerh edilmelerinin yersiz ve haksız olduğunu ortaya koyarak tezkiye etmeye çalışmıştır. Alfabetik olarak tasnif edilmiş olan eser 11053 kişinin biyografisini içermektedir. Zehebi eserine yazdığı mukaddimede telif ve tasnifte izlediği usulü açıklamış, cerh ve tadil hakkında bilgi vermiş ve çeşitli cerh-tadil ıstılahlarını açıklamıştır.²⁷

Târîhu'l-İslam ve Vefeyatü'l-Meşahir vel-Âlâm: İslâm'ın başlangıcından, 9. Asrın başlarına kadar geçen olayları kronolojik olarak anlatmıştır. Kitabını yetmiş bölüme ayırmış, her bölümün sonunda meşhur kimselerin hal tercümelerini de ilave etmiştir.²⁸

Siyeru A'lami'n-Nübelâ: Zehebi'nin en meşhur eserlerindedir. Bu eserini de tabakalara göre tertib etmiştir. İslamiyetin başlangıcından, Hicri 700 yılına kadar geçen

²⁶ Yiğit, *a.g.e.*, VII, s. 278.

²⁷ Zehebi, *Mizanu'l-İtidal fi Nakdi'r-Rical*, Beyrut, t.s., I-IV. s.86

²⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye.*, XIV, s. 225.

önemli gördüğü olayları yazmıştır. Hz. Peygamber ve dört halifenin hayatlarını ayrı ayrı iki cilt halinde bir araya getirmiştir.²⁹

el-İber fi Haberi Men Gaber: Tarih'ül-Evsat diye de bilinen bu eserini et-Tarih'ül- Kebir'inden derlemiştir. Yalnız bazı ilavelerde bulunmuştur. Daha sonra bu eserine bir de zeyil yazmıştır.³⁰

el-Kaşif fi Marifeti Men Lehu Rivayetün fi Kütübi's-Sitte: Zehebî, bu çalışmasında el-Mizzi'nin kitabından sadece Kütüb-i Sitte'de rivayeti bulunan ravilerin biyoğrafilerini derlemiştir. Ravileri alfabetik sıraya göre tasnif etmiş fakat elif ve mim harflerinde Ahmed ve Muhammed isimli ravileri öne almış, onların biyoğrafilerini öncelikli olarak vermiştir. Ravinin rivayetinin Kütüb-i Sitte'den hangisi veya hangilerinde yer aldığını rumuzlarla göstermiştir.³¹

2) Bulkini, Abdurrahman b. Ömer (ö. 824/1421)

Asıl adı Celalüddin Ebü'l-Fazl Abdurrahman b. Ömer b. Raslan el-Bulkini'dir. Aslen Askalanlı olduğu için Askalanî veya Kinanî nisbeleriyle, kimi zaman da İbnü'l-Bulkini lakabıyla anılan Bulkini 763 (1362) yılında Kahire'de doğdu. Dokuz yaşında iken babasının Şam kadısı olması üzerine oraya gitmiş ve birçok alanda kendini yetiştirmiştir. Onyediy yaşlarında iken fetva vermeye ve ders okutmaya başlayan Bulkini, Taceddin es-Sübki, İraki, İbn Kesîr gibi dönemin tanınmış muhaddislerinden icâzet aldı. Kırk yaşlarında iken Mısır kadısı olmuş ve vefatına kadar on dokuz yıl bu görevi sürdürmüştür. Berkukıyye ve İbn Tolun camiilerinde tefsir; Harrubiyye, Melikiyye ve Hassabiyye başta olmak üzere birçok medresede fıkıh; Eşrefiyye Darülhadisi'nde de hadis dersleri okutmuştur. Çok kuvvetli bir hafıza ve keskin bir zekâyâ sahip olan Bulkini 11 Şevval 824 (8 Ekim1421) tarihinde Kahire'de vefat etmiştir.

²⁹ Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nübelâ*, (Thk. ve tahriç: Şuayb Arnavut, Hüseyin Esad), Beyrut, 2001, I-XXVIII.

³⁰ Zehebi, *el-İber fi Haberi men Gaber*, Beyrut, t.s, I-IV

³¹ Zehebi, *el-Kaşif fi Marifeti men Lehu Rivayetun fi'l-Kütübi's-Sitte*, (Thk.: Ahmed Muhammed Nemr el-Hatib, ta'lik: Muhammed Avvame), Cidde, 1992, I-II.

Eserleri:

Bezlü'n-Nasîha fi Def'i'l-Fadîha: Kadıların hüküm verirken dikkat etmesi gereken durumları anlatan bir eserdir.³²

Ma'rifetü'l-Kebâir ve's-Sağâir: Bazı kaynaklarda er-Risale fi Beyani'l-Kebâir ve's-Sağair olarak da geçen eserin müellif nüshası Münih'te bulunmaktadır.³³

el-İfhâm Limâ fi'l-Buhari Mine'l-İbhâm: Müellifin vefatından iki yıl önce tamamladığı bu eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Mevâki'u'l-'Ulum min Mevâki'n-Nücûm: Kur'an ilimlerine dair olan bu eser altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ayetlerin nüzul yerleri ve zamanları; ikinci bölümde Ku'an ilminin rivayet ve senedle ilgili meseleleri; üçüncü bölümde Kur'an tilavetiyle ilgili konular; dördüncü bölümde istiare, mecaz gibi hususlar; besinci bölümde fıkhi hükümlerle ilgili terimler; altıncı bölümde ise vasl, fasl, icaz gibi lafızlarla ilgili terimler ele alınmaktadır.

Müellifin ayrıca Münasebatü Ebvabi Teracimi'l-Buhari ve Hasaisü'n-Nebeviyye adlı eserleri bulunmaktadır.³⁴

3) İbn Fehd, Takıyyüddin (ö. 871/1466)

Asıl adı Ebü'l-Fazl Takıyyüddin Muhammed b. Necm Muhammed b. Muhammed b. Fehd el-Hasimi el-Mekki'dir. 5 Rebiülahir 787 (16 Mayıs 1385) tarihinde Yukarı Mısır'ın (Said) Afsun beldesinde doğan İbn Fehd'in bazı kaynaklarda soyunun Hz.Ali'nin çocuklarından Muhammed b. Hanefiyye'ye dayandığı ifade edilmekte ise de Suyûtî bu görüşlere katılmamaktadır.³⁵ Ailesi 795 (1393) yılında Mekke'ye yerleşmiş olan İbn Fehd ilk eğitimini hem babasından hem de Mekke'deki âlimlerden almıştır. Yirmi yaşlarında iken hadis ilmiyle daha yakından ilgilenmiş ve Mekke, Medine, Yemen, San'a, Cebel ve Aden gibi yerlere ilmi seyahatler yapmıştır. İbn Hacer, Ebu Bekir b. Hüseyin el-Merağî, Ebü'l-Yümn et-Taberî, Cemaleddin b. Hayyat, Ebu Hüreyre

³² Brockelmann, *GAL*, II, s. 137.

³³ Brockelmann, *Suppl.*, II, s. 139.

³⁴ M. Yaşar, Kandemir, "*Bulkini*".*DİA*, İstanbul, s.410.

³⁵ Süyuti, *Nazmu'l-İkyan*, Kahire, 1429/ 2008, s. 171.

b. Nakkaş, Muhammed b. Abdüddaim el-Birmavî gibi hocalardan ders almakla birlikte Heysemi, İbn Zahire, İbnü'l-Cezerî, İbn Selâme, Şemseddin el-Ğaraki ve Aişe binti İbnü'l-Hâdî gibi âlimlerden de icazet almıştır. Süyuti, Sehâvî, Muhammed b. Tolun ile torunu İzzettin b. Fehd ise onun öğrencilerinden bazılarıdır. Hadis alanında büyük gayretleri olan İbn Fehd 7 Rebiülevvel 871 (17 Ekim 1466) tarihinde Mekke'de vefat etmiş ve Mi'lat Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Eserleri:

Lahzü'l-Elhaz Bi Zeyl'i Tabakâti'l-Huffaz: Zehebi'nin Tezkiratü'l-Huffaz isimli eserine yapılmış bir zeyil çalışmasıdır. Bu eser Zeylû Tezkirati'l-Huffaz içerisinde Tezkiratü'l-Huffaz, Süyuti ve Ebu Mehasin'in Zeyilleriyle birlikte verilmiştir. İbn Fehd oluşturduğu bu eserde rivayetlerin senedlerini vermiş, bazı kişilerin isim ve nesepleri ile biyografilerini ilave etmiştir.

el-Menhecü'l-Celf ila Şüyûhi Kadi'l-Harameyn: İbn Fehd'in hocası Muhammed b. Ahmed el-Fasi için yazdığı bu eserde, 151'i sahabi olmak üzere 353 kişinin biyografilerini alfabetik olarak vermektedir.

Umdetü'l-Müntehil ve Bulğatü'l Mürtehil: İçerisindeki hadislerin Kütüb-i Sitte ve dört mezhebe ait eserlerden alındığı bu kitap önce âlî isnâdlı hadislere daha sonra hikâye ve şiirlere yer vermektedir.

el-Büdurü'z-Zevahir Mimma Li'l-Muhtar ve 'Itretühü Mine'l-Mefâhir: Eser Hz. Peygamber ve Ehli'nin faziletine dair kırk yedi sahabiden gelen altmış yedi hadisi içermektedir.³⁶ Birçok eseri bulunan İbn Fehd'in bazı kitapları şunlardır: ed-Dürerü's-Seniyye, en-Nurü'l-Bahiri's-Satı', Tuhfetü'l-Varid ve Buğyetü'r-Raid, Turuku'l-İsabe, Turuku's-Selâme ve Vesiletü'n-Nasik fi'l-Menâsik.³⁷

1.1.7. Fıkıh İlmi ve Meşhur Fakihler

Memlûkler dönemindeki medreselerde fıkıh dört mezhebe göre verilmekteydi. Zamanın fakihleri bu dört mezhebin dışına çıkmaktan çekindikleri için içtihat

³⁶ Sami es-Sakkar, "İbn Fehd". ,*DİA*, XIX, s. 489.

³⁷ Sehavi, *ed-Davû'l-Lami*, IX, s. 282.

yapmaktan kaçınmışlar, bunun neticesinde de fıkıh alanında taklitçi zihniyet gelişmiş, önceki eserlere şerh ve haşiyeler yazılmakla yetinilmiştir.

Bu dönemde yetişen meşhur fakihlerden bazıları şunlardır:

1) İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdulhalim Takiyuddin el-Harrânî el-Hanbelî (ö.728/1328)

İbn Teymiyye, Hicri 10 Rebiu'l-Evvel 661 (22 Ocak 1263) Pazartesi günü Urfa'ya bağlı Harran'da dünyaya gelmiştir. 667 (1269)'de ailesiyle birlikte Dımaşk'a göç eden ve ilk eğitimine babasının yanında Dımaşk'taki Sükkeriyye Medresesinde başlayan İbn Teymiyye, 682 (1283) yılında babasının vefatından bir yıl sonra bu medresenin hocalığına geçmiştir. Aynı yıl Emeviyye Camii'nde tefsir dersleri vermeye başlayan İbn Teymiyye'nin hocaları arasında Mecdüddin İbn Asakir, İbn Ebü'l-Yüsr et-Tenuhi, Kasım el-İrbili, Ebü'l-Ferec İbn Kudame el-Makdisi, Semseddin İbn Ata, Zeynüddin İbnü'l-Münecca, İbn Abdüddaim, Zeyneb binti Mekki gibi âlimler gelir.

Öğrencileri arasında ise İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemseddin İbn Müflih, Şemseddin İbn Abdülhadi, İbn Kadi'l-Cebel, İmadüddin el-Vasıtı, Ümmü Zeyneb, Mizzi, Zehebi, Ebü'l-Fida İbn Kesir bulunmaktadır.³⁸

İbn Teymiyye, hadis ilmiyle de meşgul olmuş, hadis ilmine çok önem vermiştir. Hafız Zemlekânî (727/1327) onun hadis ilmindeki yerini; “Beş yüz seneden beri hıfzı ondan daha kuvvetli olan görülmemiştir” şeklinde anlatır. Hafız el-Mizzi ise onun hakkında; “İbn Teymiyye'den daha iyi Kur'an'ı ve Sünneti bilen ve en güzel şekilde onların yolundan gideni görmedim” demiştir.

Eserleri:

Akidetü'l-Vasitiyye: Muhtasar bir risale olup Vâsıt kadılarından Radıyyüddin el Vasıtı'nın isteği üzerine yazılmıştır.

Minhacü's-Sünneti'n-Nebeviyye fi Nakzi Kelâmi's-Şia ve'l-Kaderiyye: Şia'nın ve Kaderiyye'nin kelâmi görüşlerini reddetmek amacıyla yazılan bir eserdir.³⁹

³⁸ Ferhat, Koca, “İbn Teymiyye”, *DİA*, XX, s. 391–393.

³⁹ İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdulhalim Takiyuddin, *Minhacü's-Sünneti'n-Nebeviyye fi Nakzi Kelami's-Şia ve'l-Kaderiyye*, s.98

Muvafakatü Sahihi'l-Menkul li Sarihi'l-Mak'ul: Akaid, kelim ve fıkıh usulü gibi klasik İslami ilimlerin temel tartışma konularından biri olan akıl-nakil çatışmasıyla ilgili bir kitaptır.

el-Mukaddime fi Usuli't-Tefsir: Tefsir usulüyle ilgili genel kurallardan ve müfessirler arasındaki çeşitli ihtilaflardan bahseden bir eserdir.

Mecmü'atü Tefsiri Şeyhü'l-İslâm İbn Teymiyye: A'la, Şems, Leyl, Alak, Beyyine ve Kafirun surelerinin tefsirini içeren bir eserdir.

Erba'üne Hadîsen: İbn Teymiyye'nin rivayet ettiği bu eserde kırk hadisin yanında kendilerinden hadis aldığı hocaların isimleri de zikredilmektedir.

Şerhu'l-Umde fi'l-Fıkh: Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin “el-Umde” isimli eserinin sadece ibadetler kısmına dair bir şerh olup bazı konular geniş bir tarzda incelenmiştir.

es-Siyasetü'ş-Şeriyye fi İslahi'r-Ra'i ve'r-Ra'iyye: Devletin esas teşkilat ve idaresiyle ilgili bir kitaptır.

el-Müsevvede fi Usuli'l-Fıkh: İbn Teymiyye'nin dedesi Mecdüddin İbn Teymiyye tarafından yazılmaya başlanmış olan esere babası Ebü'l-Mehasin Şehabeddin ilavelerde bulunmuş daha sonra müellif, müsveddelere bazı bilgiler eklemişse de bunları temize çekmeden vefat etmiştir. Bunun üzerine öğrencilerinden Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Harrani müsveddeleri temize çekerek eseri düzenlemiştir.⁴⁰

el-Kavaidu'n-Nurâniyye: Fıkhi kaidelere dair olan bu eser klasik fıkıh kitaplarının sistematığına göre tasnif edilmiş olup her konuyla ilgili hukuki kurallar verildikten sonra fakihlerin ihtilafları değişik örneklerle açıklanmıştır.⁴¹

⁴⁰ İbn Teymiyye, *el-Müsevvede fi Usuli'l-Fıkh*, (thk.: İbrahim b. Abbas Zerevi), I-II.

⁴¹ Koca, “İbn Teymiyye”, *DİA*, s. 394–397.

2) İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebu Abdillah Şemsuddin Muhammed b. Eyyüb ez-Zurâi ed-Dımaşki el-Hanbelî (ö. 751/1350)

7 Safer 691 (29 Ocak 1292) pazartesi günü Şam'a 55 mil uzaklıkta ve bu şehrin güneydoğusunda bulunan Havran Kasabasının Zur' köyünde dünyaya geldi.⁴² Babası Ebu Bekir, Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzi'nin oğlu Ebu Muhammed Muhyiddin Yusuf tarafından Dımaşk'ta yaptırılmış olan Cevziyye Medresesi'nin kayyımı olduğu için kendisi İbn Kayyım el-Cevziyye diye tanınmış, ataları aslen Dımaşk'ın güneyinde Havran'a bağlı bugün Ezra adıyla bilinen Zür'dan geldiği için de “Zürâi” nisbesiyle anılmıştır. Öğrenim hayatına babasından aldığı derslerle başlayan İbn Kayyım, Mecdüddin Ebu Bekir b. Muhammed et-Tunusi ve Muhammed b. Ebü'l-Feth el-Ba'lebekki'den Arap dili ve edebiyatı tahsil etti. Safiyüddin el-Hindî'den kelâm ve usûl dersleri aldı. Mecdüddin İsmail b. Muhammed el-Harrani ve Takiyüddin İbn Teymiyye'den fıkıh ve fıkıh usulü; Şihab en-Nablusi, Takiyüddin b. Süleyman, Ebu Bekr b. Abdüddaim, İsa el-Mut'im, İsmail b. Mektum, Fatıma binti Cevher ve diğer meşhur muhaddislerden hadis ilmini okudu.

Birçok hocadan ders almış olan İbn Kayyım bunlar arasından en çok İbn Teymiyye'den etkilenmiştir. İbn Teymiyye'nin (712/1312) yılında Mısır dönüşünden (728/1327) yılında ölümüne kadar İbn Kayyım, bu hocasının derslerine ara vermeden devam etmiştir.⁴³ İbn Teymiyye'nin en tanınmış üç arkadaşı ve öğrencisi arasında Şemseddin İbn Müflih en fakihî; Şemseddin İbn Abdülhâdi hadisi en iyi bileni; İbn Kayyım da usulu'd-din ve turuk ilmini en iyi bileni olarak kabul edilmiştir.

İbn Kayyım 13 Recep 751'de (16 Eylül 1350) vefat etti ve Dımaşk'ta Babü's-Sağir Mezarlığı'na annesinin yanına defnedildi.⁴⁴

Eserleri:

Bedaiu'l-Fevaid: Kur'an'ın Arap dili ve edebiyatı yönünden taşıdığı inceliklerin ve üstünlüklerin tanıtımını yapan, kısmen Ku'an lugatı ve gramer

⁴² İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebu Abdillah Şemsuddin Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyüb ez-Zurai, *Zadü'l-Me'ad fi Hedyi Hayri'l-'İbad* (trc: Şükrü Özen), I, s. 16.

⁴³ İbn Kayyım el-Cevziyye, *a.g.e.*, I, s. 17

⁴⁴ Yunus, Apaydın, “İbn Kayyım”, *DİA*, XX, s. 109–110.

niteliğinde, yer yer çeşitli ayetlerin ve bazı surelerin tefsirini ve dini ilimlerin çeşitli konularına ait geniş açıklamaları ve tartışmaları içeren orijinal bir eserdir.

Tehzibü Muhtasari Süneni Ebu Davud: Müellifin 732 yılında ele aldığı eser, Münziri'nin Muhtasaru Süneni Ebi Davud'u ve Hattabi'nin Me'alimu's-Sünen'i ile birlikte basılmıştır.

Zadü'l-Mead fi Hedyi Hayri'l-İbad: Hz.Peygamber'in hayatı, günlük yaşayışı ve uygulamalarından çıkarılan dini, ahlaki, hukuki vb. hükümlerin yer aldığı bir eserdir.⁴⁵

el-Menaru'l-Münif fi's-Sahih ve'z-Za'if: Her hangi bir hadis hakkında senedine bakılmaksızın mevzu olup olmadığının anlaşılamayacağına dair bir eserdir.⁴⁶

İlamu'l-Muvakkiin 'an Rabbi'l-Alemin: Mezhebler üstü bir metodoloji denemesi mahiyetindeki eserde bu metodolojinin Resülullah (sav)'dan itibaren gelişim seyri ve genel esasları ele alınmıştır.

Ahkamu Ehli'z-Zimme: İslam ülkesinde gayri müslimlerin hukukuna dair yazılmış en kapsamlı eserdir.

et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyaseti's-Şer'iyye: Müellifin en tanınmış eserlerinden olup yargılama hukuku alanında önemli bir kaynaktır. Eserde yargılama hukukuyla ilgili fihhi konular ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

Kasidetü'n-Nuniyye fi's-Sünne: Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat akaidine dair bir eser olup Allah'ın sıfatları konusunda yaklaşık üçbin beyit ihtiva eder.

Hadi'l-Ervah İla Biladi'l-Efrah: Cennetin halen mevcut olduğu, cennetin mahiyeti ve oradaki hayatla ilgili bilgiler veren bir eserdir.

er-Ruh: Genel olarak kabir hayatı, ruh alemi, ölüm ve kıyamet arasındaki süre ve rüya gibi konular işlenmektedir.⁴⁷

---

⁴⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zadü'l-Mead fi Hedyi Hayri'l-İbâd* (trc.: Şükrü Özen), İstanbul., 1988 I-VI,

⁴⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Menaru'l-Münif fi's-Sahih ve'z-Za'if*, (thk.: Abdülfettah Ebu Gudde), Kahire, 2004.

⁴⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zadü'l-Meâd*, I, 17–21; Apaydın, “İbn Kayyim”, *DİA*, XX, s. 118–122.

Bunların dışında Mısır'da yetişmiş olan birçok âlim vardır. Bunlardan bazıları: Abdullah b. Amr b. As, Abdullah b. Zübeyr el-Hümeidi, Rebi b. Süleyman b. Abdülcebbar b. Kâmil el-Muradi, Muhammed b. Abdullah b. Hakem, Muhammed b. Hammad er-Razi, Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. İsa el- Mervezi (Abdan), Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Sellame b. Mesleme el-Ezdi (Tahavi), Mekhul, Tahhan, İbn Haddad, İbn Seken, en-Nakkaş, İbn Dakik el-İyd, Zeylai, İbn Cema, Heysemi, Busiri, İbn Hacer, Celaluddin el-Mahalli, Kurtubi, Subki, İbn Haldun, Ayni, Ebü'l-Berekat el-Askalani, Zerkeşi, İbn Zemlekani, Kazvini, Baberti, İbn Humam, İbn Kudame el-Makdisi, Muhammed b. Ahmed ed-Dımeşki, Zeyneb binti Süleyman ve Fatıma binti. Abbas el-Bağdadiyye bunların en meşhurlarıdır.⁴⁸

1.1.8. Tefsir İlimi ve Meşhur Müfessirler

Memlûkler oluşturdukları medreselerde tefsir derslerini nakli ilimler arasında öncelikli olarak okutuyorlardı. Başta Mansuriye ve el-İstidâi medreseleri olmak üzere diğer medreselerin çoğunda tefsir dersi okutulmaktaydı.⁴⁹

Memlûkler'in oluşturdukları bu medreseler sayesinde büyük müfessirler yetişmiş ve çok önemli eserler meydana gelmiştir. Bu dönemdeki müfessirler daha çok önceden yazılmış eserlere şerh, haşiye veya ihtisarlar yaparak eserlerini oluşturmuşlardır. Mesela; el-Makdisî (ö. 1298) elli değişik tefsiri bir araya getirip yetmiş ciltlik çok geniş bir eser oluşturmuştur. Bunun yanında ihtisar çalışmaları da yapılmış olup bunların en meşhuru “Celâleyn” tefsiridir.⁵⁰ Bu dönemde yetişen meşhur müfessirlerden bir kaçını kısaca tanıtacağız:

1) İbn Kesir, İmâdüddin Ebu'l-Fida İsmail İbn Ömer el-Kuraşi (ö. 774/1373)

Dımaşk civarındaki Busra'nın Müceydilülkarye köyünde H. 701(1301–1302)'de dünyaya geldi.⁵¹ Bunun dışında 700 (1300–1301) yılında doğduğu da rivayet

⁴⁸ Yiğit, İslam Tarihi, VII, s. 284. Geniş bilgi için bkz. Süyuti, *Hüsni'l-Muhadara*, I, s. 145–249.

⁴⁹ Süyuti, *Hüsni'l-Muhadara*, II, s. 229; Makrizî, *a.g.e.*, II, s. 401.

⁵⁰ Yiğit, *İslam Tarihi*, VII, s. 258.

⁵¹ İbn Kesir, *İmâdüddîn İsmail ed-Dımeşki, el-Bidaye ve'n-Nihaye*, XIV, s. 21.

edilmiştir.⁵²; İbn Kesir'in ayrıca el-Busrâvî ve ed-Dımaşkî nisbeleri de vardır. İlk tahsilini köyünde yaptıktan sonra Şam'a gelen ve tahsiline burada devam eden İbn Kesir, 711'de (1311-1312) Kur'an hafızı oldu. Burhanuddîn el-Fezârî ve İbn Kadî Şühbe'den fıkıh tadrîs etti. İshak b. Yahya el-Amidi, Şerafeddin İsa el-Makdisî, Bahaeddin İbn Asâkir, Şemseddin Muhammed b. Muhammed eş-Şirazi, Muhammed b. Ahmed b. Zerrad, Abdullah b. Muhammed b. Yusuf el-Makdisi, Yusuf b. Abdurrahman el-Mizzî'den hadis ilimleri öğrendi. Alemüddin el-Birzali ve Zehebi'den hadis ve tarih; Muhammed b. Şerafeddin el-Ba'lebekki'den kıraat okudu. Takıyüddin İbn Teymîyye'den kelâm ve fıkıh dersleri aldı. Bunlar arasında en çok İbn Teymîyye, Yusuf el-Mizzî, Burhanuddin el-Fezârî ve Zehebi'den etkilendi. Bunların dışında Ebü'l-Feth ed-Debûsî, Ali b. Ömer el-Vânî, Şemseddin el-İsfehanî, Ebu Musa el-Karafi ve İbnü'd-Devâlibî el-Bağdadî de icazet aldığı hocaları arasındadır.

Yaşadığı asrın kutbu olarak gösterilen İbn Kesir'in öğrencileri arasında Şihabeddin İbn Hicci, Hafız Ebu'l Mehasin el-Hüseynî, İbn Hacer el-Askalanî, Sa'dettin en-Nevevi, İbnü'l-Cezeri Muhammed b. Muhammed ve Bedreddin ez-Zerkeşî gibi meşhur âlimler bulunmaktadır.⁵³ İslâmî ilimlerde derinleşmiş ve birçok eserler meydana getirmiştir. Tarih, Hadis, Fıkıh ve Tefsir âlimidir. Yazdığı eserler, kendisi hayatta iken meşhur olmuş ve takdir görmüştür. Tabakat kitaplarında ondan büyük bir övgü ile söz edilmektedir.⁵⁴ Ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybetmiş, 774 (20 Şubat 1373) yılında 74 yaşında iken Şam'da vefat etmiş ve Babünnasır dışındaki Sufiyye Mezarlığında hocası İbn Teymîyye'nin yanına defnedilmiştir.⁵⁵ Fakat İbn Hacer eserinde 15 Şaban'da (9 Şubat) öldüğünü rivayet etmektedir.⁵⁶

Eserleri:

Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim: Taberi'nin tefsirinden sonra ikinci kaynak kabul edilen bu eser, rivayet tefsiri metoduyla yazılmış tam bir tefsirdir. Rivayet tefsirleri

⁵² İbn Hacer, *İnbau'l-Ğumr*, I, s. 45.

⁵³ Yiğit, *a.g.e.*, VII, 263; Abdülkerim, Özaydın, *İbn Kesir Md.*, *DİA*, XX, s. 133.

⁵⁴ İbnü'l-İmad, *Şezerat.*, VI, 231-232.

⁵⁵ İbn Tağriberdi, *en-Nücumu'z-Zahire fi Mulüki Mısır ve'l-Kahire*, (thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin), VI, s. 123; Ömer Nasuhi, Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, II, s. 392-393; İsmail, Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, II, s. 206-210.

⁵⁶ İbn Hacer, *İnbau'l-Ğumr*, I, s. 400.

arasında önemli bir yeri olan ve defalarca basılan bu eser Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner tarafından “Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri” ismiyle Türkçe'ye çevrilmiştir.⁵⁷

Fezailu'l-Kur'an: İbn Kesir'in önemli eserlerinden biri olup Mehmet Sofuoğlu bunu “Kur'an'ın Faziletleri” adıyla Türkçe'ye çevirmiştir.

Câmiu'l-Mesanîd ve's-Süneni'l-Hâdî li Akvami's-Senen: Hadis alanında önemli bir yere sahip olan bu eser de, Kütüb-i Sitte ve Ahmed b. Hanbel, Ebu Ya'la, Bezzar'ın Müsnedleriyle Taberani'nin iki Mu'ceminde olan hadisler bir araya getirilip bablara göre tertip edilmiştir. Rivayet sahibi olan sahâbler alfabetik olarak sıralanmış, sahâbi ve diğer hadis ravilerinin hayatları hakkında kısaca bilgi verilmiştir.⁵⁸

İhtisaru Ulumi'l-Hadis: İbnü's-Salah es-Sehrezuri'nin Mukaddimesi diye bilinen “Ulumü'l-Hadis” adlı eserinin özeti olup İbn Kesir buna önemli ilavelerde bulunmuş, tartışmalı yerlerde kendi görüşünü belirtmiştir.⁵⁹

Ahkamü'l-Kebir: Tefsir, Hadis ve hac bahsiyle ilgili fihhi konuları içeren bir eserdir.

Ahkâmü't-Tenbîh: İbn Kesir'in ilk eseri olup Ebu İshak eş-Şirazi'nin “et-Tenbih” adlı eserine şerh mahiyetinde yazılmıştır.

el-İctihad fi Talebi'l-Cihad: Haçlılara karşı Müslümanlar'ı cihada teşvik etme amacıyla yazılan bir eserdir.

Kitabü's-Semâ: Musiki ve diğer çalgı aletlerinin hükmüne dair kaleme alınmış bir eserdir.

el-Bidaye ve'n-Nihaye: Yaradılıştan başlayarak 767 (1365–1366) senesine kadar olayları kronolojik olarak anlattığı tarihe dair eserdir. İbn Kesir'in büyük tarihçiler arasında yer almasını sağlayan ve İslam Tarihinin ana kaynaklarından sayılan

---

⁵⁷ Özaydın, “İbn Kesir”. , XX, s. 133–134.

⁵⁸ Bknz., İbn Kesir, *Camiu'l-Mesanid ve's-Süneni'l-Hadi li Akvami's-Senen*, (Tahrîc, Abdülmü'ti Emin Kal'aci)

⁵⁹ Özaydın, *a.g.m.*, XX, s. 133-134.

bir şaheserdir. Bu eser on dört cilt olup Mehmet Keskin tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.⁶⁰

Tabakatü Fukahai's-Şafîyye: Şafîi fakihlerin hayatıyla ilgili bir eser olmakla birlikte İbn Kesir, Sübkî ile olan fikri ihtilaflarına da bu eserde yer vermiştir.⁶¹

2) Süyuti, Celaleddin Ebü'l-Fadl (ö. 911/1505)

Asıl adı Abdurrahman olup Celaleddin lakabı babası tarafından kendisine verildi. Künyesi, Ebü'l-Fadl Abdurrahman b. Kemaleddin Ebi Bekr b. Muhammed b. Ebi Bekr b. Osman b. Muhammed b. Halil Celalüddin el-Hudayri es-Süyûtî eş-Şafîi şeklindedir. Süyûtî, 1 Receb 849 (3 Ekim1445) yılında Mısır'ın Kahire şehrinde doğdu. Kendisine Süyûtî lakabının veriliş sebebi doğduğu bu yerden kaynaklanmaktadır.⁶² Süyûtî, henüz altı yaşındayken babasını ve annesini kaybetmiş, ilim tahsilini akrabalarının yardımıyla tamamlamış ve daha sekiz yaşında iken hafız olmuştur.⁶³ Genç yaşta tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, meani, bedii, beyan, lügat ve daha birçok dalda ihtisas sahibi olmuştur. İlk eserini on yedi yaşında yazmıştır. Hadis ve Arapça ilimler alanında zamanın önemli âlimlerinden Takiyüddin Şibli el-Hanefi'den dört yıl boyunca ders almıştır. Daha sonra Muhyiddin Kafiyeci'nin yanında on dört yıl kaldı. Bu hocasından, tefsir, usul, arapça, meani ve diğer alanlarda dersler alarak icâzet almıştır. En önemli hocaları; feraiz okuduğu Şihabuddin Sarmışah; fıkıh okuduğu Seyhu'l-İslam Alemuddin el-Bulkini; Kuran ilimlerini tahsil ettiği Münâvî; Lügât, Usûl ve Meânî derslerini aldığı Muhyiddin Kâfiyeci ve Celâleddin Mahallî gibi meşhur âlimlerdir.

Yaşadığı dönemin en önemli şahsiyetlerinden olan Süyuti, İslami ilimler alanında en fazla eser veren şahsiyetlerden birisi olarak zikredilmektedir.⁶⁴ Ayrıca başta Kemaleddin b. Hümâm olmak üzere dönemin birçok meşhur âliminden ders aldı. “Hüsnü'l-Muhadara” isimli eserinde 150 civarında hocadan hadis dersi aldığını

⁶⁰ İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, I-XIV

⁶¹ İbn Kesir, *Tabakatü Fukahai's-Şafîyye*, (thk., Abdülhafız Mansur), I-II,

⁶² Süyuti, *Hüsnü'l-Muhadara*, I, s. 156; İbnu'l-İmâd, *Şezerat.*, X,s. 74.

⁶³ Süyuti, *a.g.e., a.y; İbnu'l-İmad*, a.g.e., X, s. 75.

⁶⁴ Yiğit, *İslam Tarihi*, VII, s. 268; Hitti, *İslam Tarihi*, IV,s. 1112-1113.

söylemektedir.⁶⁵ Süyuti, hayatının sonlarına doğru yakalandığı ağır hastalıktan dolayı 19 Cemaziyelevvel 911 (18 Ekim 1505) yılında Mısır'da vefat etmiş ve Kahire'de Babü'l-Karâfe civarında defnedilmiştir.⁶⁶ Ancak Brockelmann, Süyuti'nin 18 Cemaziyelevvel 911 tarihinde vefat ettiğini belirtmektedir.⁶⁷

Eserleri: Süyuti'nin değişik alanlarda yaklaşık 600 kadar eseri mevcuttur. Biz burada meshur eserlerinden bir kaçını zikredeceğiz.

Eserleri:

ed-Durrü'l-Mensur fi't-Tefsir bi'l-Me'sur: Tercümanü'l-Kur'an fi Tefsiri'l-Müsned adlı eserin, isnadları hazf edilerek kaynakları muhafaza edilmek suretiyle kaleme alınmış bir muhtasarı olup, sekiz cilt halinde basılmıştır.⁶⁸

Lübabü'n-Nükul fi Esbabü'n-Nuzul: Bu eser ayetlerin nuzul sebeplerine dair rivayetleri bir araya getirmek suretiyle oluşturulmuştur.⁶⁹

Tefsirü'l-Celaleyn: Süyuti'nin en meşhur eserlerinden olup, hocası Celaluddin el-Mahallî (864 /1459) tarafından başlanılmış ve ölümünden sonra kendisi tarafından (870/ 1465)' de 40 gün içinde tamamlanmıştır.⁷⁰

el-İtkan fi Ulum'il-Kur'an: Süyuti'nin en önemli ve kendi alanında çok geniş bilgileri ihtiva eden eserlerinden bir tanesidir.⁷¹

el-Camiu's-Sağir fi Ehâdisi'l-Beşiri'n-Nezir: Süyuti'nin bu eseri, hadis kaynakları arasında zamanımıza kadar önemini koruyabilmiş bir kaynak olup veciz hadisler seçilerek alfabetik sıraya göre tertip edilmiştir. Aslında bu eser, Süyuti'nin “Cemu'l-Cevami” adındaki, içinde Peygamberin bütün hadislerini bir araya getirmeye niyet ettiği kitabının hulasasıdır. Süyuti, el-Camiu's-Sağir'in telifinde kaynak olarak altı hadis kitabından başka Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inden de faydalanmış, her hadisin

⁶⁵ Süyuti, *Hüsni'l-Muhadara*, I, s. 252.

⁶⁶ İbnu'l-İmad, *Şezerat.*, X, s. 79; Şevkani, *el-Bedru't-Tali'*, I, s. 335.

⁶⁷ Brockelmann, *GAL*, II, s. 144.

⁶⁸ Süyuti, *ed-Durrü'l-Mensur fi't-Tefsir bi'l-Me'sur*, I-VIII,

⁶⁹ Süyuti, *Lübabü'n-Nükul fi Esbabü'n-Nuzul*, (thk. Muhammed Fadili),

⁷⁰ Süyuti, *Tefsirü'l-Celaleyn*,

⁷¹ Detaylı bilgi için; Süyuti, *el-İtkan fi Ulum'il-Kur'an*, (talik, Mustafa Buğa),

yanına nereden aldığını gösteren rumuzlar kullanmıştır. Böylece sağlam ve sahih hadisleri içine alan bu eser, (907 /1501) tarihinde tamamlanmıştır.⁷²

el-Lealiü'l-Masnu'a fi Ehadisi'l-Mevzu'a: Süyuti'nin hadis tenkidi bakımından mevzu hadisler hakkında hazırladığı önemli eserlerden bir tanesidir.⁷³

Tedribü'r-Ravi fi Şerhi Takribi'n-Nevevi: Süyuti'nin hadis usulü kitapları arasında hala ehemmiyet ve şöhretini muhafaza eden bu eseri, Nevevi'nin “et-Takrib ve't-Teysir” adlı kitabına yazılmış bir şerhtir. Bilhassa hadis ricali bakımından zenginliği ve başka kitaplarda zikredilmeyen hadislerle ilgili araştırmaları ihtiva etmesinden dolayı çok büyük öneme sahiptir.⁷⁴

Zevaidü Nevadiri'l-Usul li'l-Hâkim et-Tirmizi: Süyuti, bu eseri Hâkim et-Tirmizi'nin (ö. 320/ 932) “ Nevadiri'l-Usul” adlı kitabını ele alarak Kütüb-i Sitte ile ortak olan hadisleri bir arada toplamak suretiyle meydana getirmiştir. Bu eserin günümüze ulaşmış ulaşmadığı kesin olarak bilinmemektedir.⁷⁵ Ancak Süyuti ve Kettani bu eserin el yazmasının bir cilt halinde olduğunu ifade etmektedirler.⁷⁶

Zevâid'ü Şuabi'l-İman li'l-Beyhaki: Süyuti, bu çalışmasında Beyhaki'nin (ö.458/1066) “ Şuabü'l-İman “ adlı kitabını ele alarak Kütüb-i Sitte ile karşılaştırmış ve eserin Kütüb-i Sitte ile ortak olan hadislerini bir arada toplamak suretiyle yeni bir eser meydana getirmiştir. Bu eserin de günümüze ulaşmış ulaşmadığı kesin olarak bilinmemektedir.⁷⁷

Bunların dışında Mefatihü'l-Ğayb fi't-Tefsir, Tenvirü'l-Havalik fi Şerhi Muvatta-i İmam Malik, el-Ehadisu'l-Münife, ed-Dürrü'l-Müntesire, el-Camiu'l-Kebir, Tahziru'l-Eykaz, el-Esbah ve'n-Nezair, el-Havi fi'l-Fetava, el-Cami fi'l-Feraiz, Hüsnü'l-Muhadara fi Ahbari Mısır ve'l-Kahire, Dürrü's-Sahabe fi Men Dehale Mısır Mine's-Sahabe, Aynu'l- İsaibe fi Marifeti's-Sahabe, Tabakatu'l-Müfessirin, Cem'ul Cevami', el-

⁷² Süyuti, *el-Camiu's-Sağir fi Ehadisi'l-Beşiri'n-Nezir*,

⁷³ Detaylı bilgi için; Süyuti, *el-Lealiü'l-Masnu'a fi Ehadisi'l-Mevzu'a*, (Tahrîc, Muhammed b. Uveyza),

⁷⁴ Süyuti, *Tedribü'r-Ravi fi Şerhi Takribi'n-Nevevi*, I-II,

⁷⁵ Heysemi, *Mevaridu'z-Zam'an*, s. 9.

⁷⁶ Süyuti, *Nazmu'l-İkyan*, s. 49; Raşvan, Mustafa Ebu Zeyd Mahmud, *Zevaidü Ricali Süneni'l-İmam ed-Darimi 'ala'l-Kütübi's-Sitte*, s. 64.

⁷⁷ Heysemi, *a.g.e.*, a.y.

Münzir fi'l-Luga, el-Ahbaru'l-Merviyye fi Sebebi Vad'i'l-Arabiyye gibi birçok eseri bulunmaktadır.

Böylesine canlı ilim yönünden aktif bir dönemde yaşamış olmak böylesine büyük ve çağını aşmış günümüzde bile ilmî seviyeleri geçilememiş olan âlimlerle aynı zaman dilimini paylaşmak Irakî gibi büyük bir âlimin yetişmesinde çok önemli bir yere sahiptir. O dönemde ilmî faaliyetlerin yapıldığı mekânlar ve ilim ehlinin gayretleri aşikâr olup böylesine münbit bir yerde büyük âlimler ve kalıcı eserler ortaya konulmuş olması gıptaya değer bir şey olmasa gerek.

O dönemde ki âlimlerin pek çoğu islamî bilimlerde vazgeçilmez öneme sahip eserler kaleme almışlardır. Bu eserler ve âlimlerin tanınması, Irakî'nin yetiştiği dönemin ayrıntılı olarak bilinmesi, özellikle de müellifimiz ve eserinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Dönemin hususiyetlerini böylece gördükten sonra Irakî'nin görev hayatı ilim aldığı dönem ve seyahatleri, talebeleri, dinî ve fikrî yapısı, hocaları'nı vefatına kadar olan hayat kesitini inceleyelim.

1.1.9. Görev Hayatı

İmamlık, hatiplik, vaizlik, müderrislik ve kadılık gibi görevlerde bulunan Irâkî, 788/1386 yılından itibaren üç yıl beş ay süreyle kadılık yaptığı Medine'de, bu dönemde barış ve huzur hüküm sürmüştür. Kadılık görevinden azledilince Kahire'ye dönmüştür. Öğrencisi İbn Hacer, 796/1393 senesinde Medine'de dört yüzden fazla imla meclisinde Irakî'nin öğrenciliğini yaptığını ve bu meclislerin büyük çoğunluğunda derslerini ezberden verdiğini söylemekte, Suyûtî de onun imlâ meclislerinden övgüyle bahsetmektedir.⁷⁸

Sehâvî, Irakî'nin 795/1392 senesinden vefatına kadar (806/1403) imlâ meclisleri akdederek hadis dersleri verdiğini bu derslerde öncelikle, değişik hadis meselelerine temas ettikten sonra Nevevî'nin Erbaîn, daha sonra da sırayla Rafî'nin Emâlî'sini ve Hâkim'in Müstedrek'inin Kitabu's-Salât bölümüne kadar olan kısmını

---

⁷⁸ Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, II, s.139.

301 mecliste, 116. Meclisin başından 416. Meclisin sonuna kadar, imlâ ettirdiğini belirtir.⁷⁹

Irâkî, Medine'deki kadılık vazifesinden ayrılıp Kahire'ye döndükten sonra (791/1388) Kâmilîyye Medresesi ve Dâru'l-hadisinde hadis dersleri okutmuş⁸⁰, ayrıca Zâhiriyye Medresesi Dâru'l-hadisi ile İbn Tolun ve Fazîliyye Medresesinde hadis dersleri vermiştir.⁸¹ Buralarda birçok ilim talebesi yetiştirmiştir.

1.1.10. İlim Hayatı ve Tahsili

Irâkî üç yaşındayken babasının vefatı üzerine babası'nın arkadaşı eş-Şeyh el-Ârif Billâh Takîyyüddin el-Kanâî'nin yanına yerleşmiş ve burada daha sekiz yaşında iken Kuran-ı Kerim'i hıfzetmiştir.⁸²

Daha sonra Kıraat ve Arapça ilimlerini öğrenmeye başlamıştır. Şeyh Nâsirüddin Muhammed b. Sem'ûn (ö. 737/1337), Burhaneddin İbrahim b. el-Ecîr er-Râîdî (ö. 749/ 1348), Ebû Abbas İhabüddin Ahmed b. Yusuf b. Abdüddâim el-Halebî es-Semîn (ö. 756/ 1355), es-Sirâceddin Ömer b. Muhammed ed-Demenhûrî'den (ö. 765/ 1363), kıraat ve Arapça dersleri almıştır.⁸³ Kıraat ve Arapça ilimlerinde kendini çok iyi yetiştirmiştir. Çeşitli ilimlerde okutulan, belli başlı temel eser sayılabilecek metinler kapsamında Ebû İshak eş - Şirâzî'nin (ö. 476/ 1083) şâfiî fikhına dair *et-Tenbîh* adlı kitabını ezberlemiştir.⁸⁴

Hayatının seyrini değiştiren en önemli hâdise, 12 yaşındayken (737/1336) İbn Cemâ'a diye bilinen Ebû Ömer İzzeddin Abdulaziz b. Muhammed b. İbrahim el-Kenânî el Hamevî (ö. 767/1366) ile karşılaşmasından sonra gerçekleşmiştir. İbn Cemâ'a, ondaki ilim öğrenme aşkını, zekâsını ve başarısını gördükten sonra, lügat ve kıraat ilimlerinden

⁷⁹ Sehâvî, *ed-Davu'l-Lâmi' li Ehli Karni't-Tâsi*, II, s. 174.

⁸⁰ Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhadara*, II, s. 262

⁸¹ Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli* I, s.355.

⁸² Irâkî Zeynüddin, *a.g.e.*, s.10.

⁸³ Irâkî Zeynüddin, *a.g.e.*, a.yer.

⁸⁴ Kandemir. M. Yaşar, "*Irâkî*", *DİA*, XIX, s. 118.

daha önemli bir sahada çalışması gerektiği hususunda onu ikna ederek hadis ilmine sevk etmiştir.⁸⁵

Irâkî'nin ilk hadis hocası, Şihabuddin Ahmed b. Ebu'l-Ferec İbn Bâbâ'dır. Ancak Irâkî hadis ilmi ile ilgili temel bilgileri 17 yaşına gelince Alaaddin et-Türkmânî el-Hanefî'den (ö. 750/ 1349) öğrenmeye başlamıştır. Sahih-i Buhârî'yi, Ali b. Şâhid el-Ceyş diye maruf olan Ebû Ali Abdurrahim Abdullah b. Yusuf el-Ensârî'(ö.772/ 1370) den okumuş, Sahih-i Müslim'i Ebû Abdullah Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Abdulhâdi es-Salihî ed-Dimeşkî'den (ö. 744/1343) okumuştur.

Dımaşk'ta, Sahih-i Müslim'i altı mecliste, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ini de otuz kadar mecliste Muhammed b. İsmail b. Habbaz'a (ö. 756/ 1355) arz etti.⁸⁶

Bu arada kendisini fıkıh, usûl-i fıkıh, tefsir sahalarında da yetiştirdi. Irâkî'nin kıraat ilimlerine karşı da derin bir ilgisi vardı. Büyük kıraat âlimi Abdurrahman b. Ahmed b. el-Bağdadî'den kıraat-ı seba'yı tam olarak okumuş, ayrıca Burhaneddin İbrahim er-Reşîdî (ö. 749/1358)'ye de kıraat-ı seba'yı okuyarak arz etmiştir.⁸⁷ Takdîr edileceği üzere bu kadar ilim sabit bir yere bağlı kalınarak öğrenilemez mutlaka her âlim gibi yolculuğa çıkmak bu uğurda sıkıntı ve meşakkate katlanmak mutlaka gereklidir. "Rihle" hadis ilminde çok önemli bir yere sahiptir. Irakî de birçok meşhur âlim gibi ilim yolunda yolculuğa başlar.

1.1.11. İlmî Seyahatleri

Irâkî, doğal olarak ilk önce memleketindeki âlimlerden dersler aldı. Daha sonra hem âli isnâd elde etmek hem de memleketindeki âlimlerin sahip olmadıkları bilgileri öğrenmek gibi sebeplerle dönemindeki ilim merkezlerine seyahatlerde bulundu. Bu amaçla ilk seyahati (754/1353) yılında Dımaşk'a⁸⁸ yapan ve ardından Halep'e geçen⁸⁹ Irâkî, daha Hama, Hims, Trablus, Safed, Ba'lebek, Nablus, Kudüs, İskenderiye,

⁸⁵ Kandemir M. Yaşar, "Irâkî", a.g.e. a.yer.

⁸⁶ Fasî, Ebu't-Tayyib Takiyuddin Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Hasenî. *Zeylu't-Takyîd fî Ruvâti's-Sünen ve'l-Mesânîd*, (nşr. Kemal Yusuf el-Hût.) II, s. 106.

⁸⁷ İbnu'l-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I, s. 382.

⁸⁸ Irâkî Zeynuddin, *et-Tebşira ve't-Tezkira*, s. 11.

⁸⁹ Irâkî Zeynuddin, a.g.e. a.yer.

Mekke ve Medine⁹⁰ gibi ilim merkezlerini bu amaçla dolaşmıştır. Irâkî ilim tahsili amacıyla 36 kadar şehre seyahat etmiştir. Bu kadar seyahat yapmasının sebebi, elindeki bilgilerle yetinmeyip daha fazlasına ulaşma arzusu olmalıdır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.)’in: “Rabbim ilmimi artır.” duasını da çok tekrar ettiği söylenir.⁹¹

İlim tahsili için seyahatlerde bulunan Irâkî gittiği yerlerde pek çok hocadan dersler almıştır. Bunların belli başlıları şunlardır;

1.1.12. Hocaları

İlim tahsiline kıraat ilmiyle başlayan Irâkî, daha sonraları hadis ilmine yönelmiş ve devrin önemli hadis âlimlerinden dersler almıştır. Irâkî’nin ilk hadis hocası, Şihabuddin Ahmed b. Ebu’l-Ferec İbn Bâbâ’dır (ö. 799/ 1396). Daha sonra İbni Şâhid el-Ceyş’le (ö.778/ 1376) birlikte Alâüddin Ali b. Osman b. Mustafa et-Türkmânî el-Hanefî’den (ö. 750/1349) Sahih-i Buhâri’yi semâ yoluyla almıştır. Şam seyahati sırasında (754/1353) Takiyyuddin Ebu’l-Hasan Ali b. Abdulkâfi es-Sübki’den (ö.756/ 1355) ve Selahaddin Halil b. Alâî’den (ö. 761/1359) hadis dersleri almış, hocaları da onu zeki, anlayışlı ve hıfzı kuvvetli biri olarak tavsif etmişlerdir.

Daha sonra Irâkî’nin ilmî seyahatlerinde değişik şehirlere göre ilim aldığı hocaları şunlardır:

Kahire: Ali b.Ali b. Abdurrahim Abdullah b. Yusuf el-Ensârî (ö.772/ 1370), Ali Ebu’l-feth Muhammed b. Muhammed b. İbrahim el-Meydûmî (ö. 745/ 1344), Ebu’l-Kasım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Seyyidünnâs (ö. 734/ 1334), Muhammed b. Ali el-Katruvânî, Ebû Abdullah Nasıruddin Muhammed b. İsmail b. Abdulaziz b. İsa el-Melûk (ö. 756/ 1355), Fahreddin Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Miskin el-Mısırî (ö. 761/ 1359), Muhammed b. Abdullah b. Ebu’l-Berekât en-Nu’mânî, Ebu’l-Harem el-Kalânîsî (ö. 765/ 1363), Ali b. Muhammed b. Ebû Kâsım b. Ferhûn el-Ya’merî (ö. 746/ 1345) Muhammed b. el-Kasım

⁹⁰ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.*, s.11.

⁹¹ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.* , s.12.

el-Fârukî (ö. 767/ 1366), Muhammed b. İsmail b. Abdulaziz, Sencer b. Abdullah el-Cavlî (ö. 745/ 1344), Ali b. Ahmed b. Abdulmuhsin b. Rufa'a(ö. 783/1381).⁹²

Ayrıca Mısır'ın değişik yörelerinde: Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Muhammed b. Abdulhâdî b. Abdulhamid İbni Kudâme el-Makdisî (ö. 744/ 1343), Ebubekir b. Ömer b. Ebu Muhammed b. Havlân b. Muzaffer el-Attâr (ö. 739/ 1338), Ahmed b. Muhammed er-Rassâs (ö. 760/ 1358), Muhammed b. Ahmed b. Ebîr-Rabi' ed-Delâsî.⁹³

Mekke: Ahmed b. Kasım b. Abdurrahman el-Harâzî el Cezâirî (ö. 778/1377), Ebû Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Müslim Şihab el-Hanefî(ö. 785/1383), Ahmed b. Ali b. Yusuf (ö.771/1370), Halil b. Abdurrahman b. Muhammed.⁹⁴

Medine: Affu'd-din Abdullah b. Ahmed b. Muhammed et-Taberî (ö.760/ 1358).⁹⁵

Şam: Zeynuddin İbni Receb (ö.795/1393), Muhammed b. Muhammed b. Abdülğanî el-Harrânî (ö.741/1340), Şeyhu'l-islâm Takiyyüddin es-Sübki (ö.755/ 1354), Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Habbâz el-Ensârî (ö. 756/ 1355), Seyfeddin Ebû Bekir b. Abdulaziz b. Ahmed b. Ramazan ed-Dımeşkî (ö. 757/ 1356), Fethuddin Ebu Zekeriyya Yahya b. Abdullah b. Mervân el-Fârikî (ö. 763/ 1361), İzzeddin Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. Ömer b. el-Hamevî (ö. 757/ 1356), Muhammed b. Muhammed b. Yakup b. Sabit el-Horasânî (ö. 773/ 1371).⁹⁶

Şam'da Salihyye Medresesinde: Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah el-Mirdâvî (ö. 758/ 1356), Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Süleyman el-Makdisî (ö. 743/ 1342), Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Musa b. İbrahim b. Yahya eş-Şakrâvî (ö. 754/ 1352).⁹⁷

⁹² İbn Tağriberdi, *el-Menhelu's-Sâfi*, VII, s. 245,246.

⁹³ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

⁹⁴ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

⁹⁵ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

⁹⁶ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

⁹⁷ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

Halep: Süleyman b. İbrahim b. el-Matû'(ö. 744/ 1343), Cemaleddin b. İbrahim b. Şihab Mahmud b. Selman b. Fehd el-Halebî (ö. 760/ 1358).

Hama: Abdullah b. Davud b. Süleyman es-Sülemî.⁹⁸

Hıms: Ömer b. Ahmed b. Ömer en-Nakî.⁹⁹ (en-Nakîbî)

Trablus: Sadreddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir b. İyâ el-Hâbüfî (ö. 769/ 1367).¹⁰⁰

Safed: Öğrenim gördüğü hocaları; Ömer b. Hamza b. Yunus, Ahmed b. Muhammed el Abbasî. (ö. 788/ 1386)¹⁰¹

Ba'lebek: Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. el-Hasan b. Amrûn (ö. 741/ 1340), Ahmed b. Abdulkerim b. Ebû Bekr, Muhyiddin Abdulkadir b. Ali b. Seb' b. Ali (ö. 761/ 1360).¹⁰²

Nablus: Ebû İshak İbrahim b. Abdullah b. Ahmed ez-Zeybâvî (ö. 772/ 1370), Şemsuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Abdulmun'im b. Ni'me (ö. 749/ 1348).¹⁰³

Kudüs: Kasım b. Süleyman el-Ezraî, Tahir b. Ahmed el-Makdisî, Hafız Selahaddin b. Halil b. el-Alâî. (ö. 76 1/1359)¹⁰⁴

Gazze: Muhammed b. Salim b. Abdunnasır.¹⁰⁵

İskenderiye: Muhammed b. Muhammed b. Ebu'l-Hüseyin b. Ebu'l-Leys, Muhammed b. Ahmed b. Hibetullah b. Yahya b. Ali el-Kuraî (ö. 745/ 1344),

---

⁹⁸ İbn Tağriberdi, *a.g.e.*, VII, s. 246.

⁹⁹ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

¹⁰⁰ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

¹⁰¹ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

¹⁰² İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

¹⁰³ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* VII, s. 247.

¹⁰⁴ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

¹⁰⁵ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerim b. Atâ (ö. 774/1372), Abdurrahman b. Ömer b. Muhammed el-Birsânî. (ö. 787/ 1385)¹⁰⁶

1.1.13. Talebeleri

Irâkî, akdettiği imla meclisleriyle şöhret bulmuş bir hadis âlimidir. O İslam dünyasının çeşitli bölgelerinden ilim meraklılarına bu imla meclislerinde hadis dersleri vermiştir. Devrin en büyük âlimleri ve hafızları ondan ders almış, hatta bazı hocaları dahi ondan hadis yazmışlardır.

Mesela meşhur Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr (ö.732/ 1331), kendisinden 24 yaş daha büyük olmasına rağmen ondan bazı eserleri okumuş ve hadis tahrîci konusunda faydalanmıştır.

Öğrencilerinden olan Nureddin el-Heysemî (ö.809/ 1406), aynı zamanda arkadaşı ve damadıdır. Heysemî, Irâkî'nin en büyük yardımcısı olmuş, zevâid konusunda çalışmaya yönelmiş ve bu çalışmalarında kendisine rehberlik yapmıştır.

İbn Hacer el-Askalânî ise on yıl süreyle Irâkî'den ders almıştır. Irâkî (797/1394)'de Hadis ilimlerinde ders vermesi için İbn Hacer'e izin veren ilk kişidir. Bu sürede kendi eserleri yanında Tirmizî'nin Şemâil'ini, Dârekutnî'nin Sünen'ini, Ebû Avâne'nin Sahih'ini, Beyhakî'nin es- Sünenü'l-Kübrâ'sı gibi pek çok eseri kendisinden okumuştur.¹⁰⁷

Irâkî'nin oğlu Ebû Zür'a da babasından her fırsatta faydalanmıştır. Vefatı sırasında Irâkî'ye kendisinden sonra geride hangi hafızları bıraktığını soran bir kişiye, önce İbn Hacer'i sonra oğlu Ebû Zür'a'yı, üçüncü olarak da Nureddin el-Heysemî'nin adını vermesi, bu üç öğrencisine gösterdiği ilginin ve onlara verdiği önemin sebebini ortaya koymaktadır.¹⁰⁸

Çok sayıda talebesi arasında en meşhur olanları şunlardır: Oğlu Ebû Zür'a Veliyyuddin el-İrâkî (ö. 826/1422), Hafız İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/ 1448),

¹⁰⁶ İbn Tağriberdi, *a.g.e.* a.yer.

¹⁰⁷ İbn Hacer, *el-Mecmau'l-Müesses*, II, s.182-230.

¹⁰⁸ İbn Hacer, *İnbâu'l-Gumr*, V, s. 172.

Nureddin el-Heysemî (ö. 809/ 1406), Burhaneddin İbrahim el-Halebî (ö. 841/ 1437), Cemaleddin Muhammed b. Zahîre el-Kureşî (ö. 817/1414), Kemâleddin Muhammed b. Musa ed-Demîri (ö. 808/ 1405), el-Burhan İbrahim el-İbnâsî (ö. 802/ 1399), Abdurrahman b. Ali b. Halef el-Fâriskûrî (ö. 808/ 1406), Şihabuddin Ahmed b. Ebûbekir b. İsmail el-Bûsirî (ö. 840/ 1436), Takiyyuddin el-Fâsî (ö.832/ 1428), Ebû Abdullah Şemsuddin Muhammed b. Abduddâim b. Musa el-Birmâvî el-Askalânî eş - Şâfîî (ö. 831/1427).

1.1.14. Dîmî Ve Fikrî Yapısı

Irâkî, yaşadığı devirde önemli bir hadis âlimi olmasının yanında, yaşam tarzıyla da insanlara örnek olmuştur. Talebelerinden İbni Hacer el-Askalânî, Irâkî'nin belli başlı özelliklerini şöyle sıralamıştır: Rahmetli Irâkî salih, hayır sahibi bir zattı. Mütediyyin, cömert, mütevâzi, güvenilir, güzel sıfatları bünyesinde toplamış nur yüzlü biriydi. Vakur kişiliği, gerektiğinde az ve öz konuşan, fuzuli işlerle uğraşmayan, yardımsever özellikleri şahsında toplamıştı. Temizlik konusunda çok titizdi. Kimseye karşı böbürlenmez, herkese hayâ zaviyesinden yaklaşır, kimseyle arasında düşmanlık meydana gelmesine izin vermezdi. Halim, sabırlı, kolay sinirlenmeyen ancak mühim işlerde sinirlenen fakat siniri çabuk geçen, ince ruhlu biriydi. Kin, haset, hile nedir bilmezdi. Hoşlanılmayacak bir davranış onda asla görülmezdi.

Dini konularda kimsenin kınamasına aldırış etmez konunun gereğini yerine getirirdi. Allah rızası için bir yola koyulduğunda kimse onu geri çeviremez, hak sözü söylemede kimseden çekinmez, karşısındaki sultan bile olsa gerçekleri haykırırdı. Kolaylık ve yumuşaklıkla halledilecek meselelerde sert tavır takınmazdı.

Yolculuk esnasında çokça Kur'an okur, gece namazlarına devam eder, hicri ayların 14, 15, 16. günlerinde (Eyyâmu'l-Bîd) oruç tutar, bu hususlarda selef-i salihinin yolundan ayrılmazdı. Sabah namazından sonra namaz kıldığı mekânda sessizce oturur, güneşin doğuşuna kadar bekler, güneş doğduktan sonra eğitim öğretim faaliyetlerine başlardı.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Suyûtî, *Tabakâtu'l-Huffâz*, II, s.543, 544.

Kulun hatadan salim olamayacağı bilinciyle hata yapabileceğini düşünerek kendisine yöneltilen tenkitlere saygı duymuştur. Şafî mezhebine mensup olmasına rağmen hiç bir zaman mezhep taassubu içinde olmamıştır. Mesela, hadiste önde gelen hocalarından olan Alaaddin et-Türkmânî büyük bir Hanefî âlimidir.

1.1.15. Hadis İlimindeki Yeri

İrâkî, küçük yaşta başladığı ilim yolculuğunu hayatının sonuna kadar sürdürmüştür. İlim öğrenmedeki şevki onun meşakkatli yolculuklara katlanmasında, devrin ilim merkezlerini dolaşmasında en büyük etken olmuştur. Henüz sekiz yaşında Kur'an-ı Kerîm'i ezberleyerek keskin zekâsını ispat etmesi sebebiyle hocalarının dikkatini çekmiş, hocası İbn Cemâa, onu kıraat ilminden ziyade hadis ilmi gibi ümmet için daha faydalı ve önemli bir sahaya yönlendirmiştir. İrâkî, İbn Dakîk'in el-İlmâm adlı eserinden bir günde dört yüz satır ezberleyerek ne kadar üstün bir zekâyâ sahip olduğunu göstermiştir.¹¹⁰ Hıfzı ve araştırmacılığıyla şöhret bulmuş, İbn Cemâa ve Cemaleddin el-İsnevî onu asrın hadis otoritesi olarak nitelendirmişlerdir.¹¹¹

Dikkatli bir araştırmacı olmuş, taklitten çok tahkîk'e dayalı eserler vermiştir. Eserlerinden de anlaşılacağı gibi yaptığı çalışmalarla birçok konunun aydınlatılmasına katkıda bulunmuş, eserleri yüzyıllarca elden ele dolaşmıştır. İlim hayatında ilmin şerefine sahip çıkan bir tavır sergilemiş, ilmî sorumluluk ve hassasiyeti daima üzerinde taşımış ve her zaman doğrudan yana olmuştur.

Hadis tenkitçiliği konusunda iyi, sağlam ve tutarlı bir tenkit zihniyetine sahip olan İrâkî, cerh ve ta'dil konusunda görüşlerine daima başvurulmuş muteahhirun'un değerli âlimlerinden biri kabul edilmiştir.¹¹²

Hadis tarihinden anlaşıldığı kadarıyla özellikle ilk dönemlerde muhaddislerin imlâ meclisleri büyük ilgi görmüş, hatta bazı imlâ meclislerine binlerce kişinin katıldığı rivayet edilmiştir. Bu yoğun ilgi dolayısı ile imlâ meclislerinde yer problemi ortaya

¹¹⁰ Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli*, I, s.354.

¹¹¹ İbn Tağriberdi, *El-Menhelü's-Sâfi*, VII, s.247.

¹¹² İrâkî Zeynuddin, *Et-Tebkira ve't-Tezkira*, III, s.260.

çıkınca uyulması zorunlu görülen bazı uygulamalara gidilmiş, talebelerin imlâ meclislerinde oturmuş şekilden, müstemlînin hadis yazmaya başlamadan önce hazırlaması gereken malzeme ve yazarken uyması gereken kurallara kadar her şey belirlenmiştir. Ne varki, bu meclislere gösterilen ilgi zamanla azalmış İbnu's-Salah'tan sonra uzun süre imlâ meclisi akdedilememiştir. Ancak Zeynuddin el-İrâkî 795/1393 yılında geleneği yeniden başlatmış ve ölümünden altı ay öncesine kadar (806/1403) geçen 11 yılda 416 imlâ meclisi düzenlemiştir. Yaşadığı asırda İrâkî, akdettiği imlâ meclisleriyle şöhret bulmuştur. İslam dünyasının dört bir tarafından gelen ilim meraklıları, onun meclislerine katılmışlardır. İbni Hacer, bu meclislerde onun hadislerin çoğunu ezberinden yazdığını söylemektedir.¹¹³ İrâkî'nin uzun bir aradan sonra canlandırdığı imlâ meclislerini, vefatının ardından oğlu Ebû Zür'a Şevval 810/ Mart 1408'den itibaren devam ettirerek 600 den fazla mecliste hadis imlâ ettirmiştir.¹¹⁴ Aynı usul İbn Hacer, Kasım b. Kutluboğa, Şemseddin es-Sehâvî ve Suyûtî tarafından sürdürülmüş, fakat daha sonra ise birkaç uygulama dışında ne yazık ki tamamen ortadan kalkmıştır.

İlim sahasında lâyük olduğu bu haklı ve büyük şöhret sebebiyle ya ders vermesi için muhtelif yerlere davet edilmiş veya kendisinden ders almak için insanlar uzun seyahatlere katlanmışlardır. Hocası İzzeddin İbn Cemâa onu Mısır'ın hadis otoritesi sayarken; Hafız İbn Hacer de hadis ilmini ondan daha iyi bilen bir kimseyi görmediğini belirtmiştir.¹¹⁵ Suyûtî de İrâkî'nin h. VIII./ m. XIV. asrın müceddidi olduğunu söylemiştir.¹¹⁶ İbn Cemâa, Mısır diyarında hadisteki müşkülleri izah ve müphemleri beyanda İrâkî'den daha mahir bir kişinin bulunmadığını ifade etmiştir.¹¹⁷ Takıyyuddin b. Râfî', İbn Cemâa'nın vefat haberini alınca "Artık Kahire'de İrâkî'den başka muhaddis kalmadı." diye yakınlıkla İrâkî'nin ilmî kariyerini ortaya koymuştur.¹¹⁸ Hicri sekizinci ve dokuzuncu asra damgasını vurmuş muhaddislerden İbni Hacer el-Askalânî, Nureddin el-Heysemî'nin, onun rahle-i tedrisinden geçmiş olmaları, kanaatimize göre

¹¹³ Sehâvî, *a.g.e.*, II, s. 174, 175.

¹¹⁴ Suyûtî, *Tabakâtu'l-Huffâz*, II, s.548.

¹¹⁵ İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, V, s.171.

¹¹⁶ Zeynuddin İrâkî, *el-Bâis ala'l-Halâs min Havâdisi'l- Kussas*, (nşr. Muhammed es-Sabbâğ), s.92.

¹¹⁷ Şevkânî, *el-B edru't-tâli*, I, s. 354.

¹¹⁸ Şevkânî, *a.g.e.*, a.yer.

ilmî yetkinliğinin en önemli göstergesidir. Irâkî, kendisinden sonrakileri etkilemiş ve takdirle yâd edilmiştir. Asrın büyük âlimleri eserlerinde onu methetmişlerdir. Cemaleddin el-İsnevî ve İbni Seyyidi'n-Nâs, O'nu yaşadığı asırda benzeri bulunmayan bir hazine olarak zikretmişlerdir.¹¹⁹

Celâleddin es-Suyûtî, “Irâkî hadis ilmine vâkıftı. Sübkî, Âlâî, İbni Kesîr gibi hocaların mertebesindeydi.” demiştir. Yine Suyûtî, Tuhfetu'l-Muhtedî bi Esmâî'l-Müceddidîn isimli manzum risalesinde şöyle diyerek Irâkî'yi asrın müceddidleri arasında saymıştır; “Sekizinci asrın müceddidi Bulkînî (Sirâcüddin Ebû Hafs Ömer b. Raslân ö. 805/1402) yahut Hafız Zeynuddin el-Irâkî'dir”¹²⁰

1.1.16. Eserleri

Irâkî, yaşadığı dönemden günümüze kadar pek çok konuda yazdığı eserleriyle İslâmî ilimlere ışık tutmuş bir âlimdir. Kendisinden önce kaleme alınmamış konulardaki telifleri yanında önceki eserleri açıklayıcı ve tamamlayıcı çalışmalar da yapmıştır.

1.1.16.1. Hadis İle İlgili Eserleri

1) Zeyl âlâ Mîzânî'l-İtidal: Mecrûh olduğu halde Zehebî'nin *Mizanu'l-İtidal*'inde bulunmayan 787 râvi hakkında bilgi veren eser dir.¹²¹

2) Tarhu't-tesrîb fi Şerhi't-Takrîb: Eser, Nevevî'nin (ö. 676/ 1272) *et-Takrîb ve't-Teysîr li Ma'rifeti Süneni'l-beşîr en-Nezîr* isimli eserinin şerhlerinden biridir.

3) Tekmiletü Şerhu't-Tirmizî li' İbni Seyyidinnâs: İbni Seyyidi'n-Nâs'ın yarım bıraktığı Tirmizî şerhini tamamlamak için kaleme alınan bu eserden söz eden İsnevî, zamanının hadis hafızı dediği talebesi Irâkî'nin onu aslına uygun bir şekilde ikmal ettiğini söylemektedir.¹²² Irâkî'nin dokuz cilt daha ilave ettiği halde tamamlayamadığı¹²³ Tekmile'nin bazı bölümleri günümüze gelmiştir.

¹¹⁹ Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, s. 360.

¹²⁰ Suyûtî, *Elfiyye*, s.3.

¹²¹ Kandemir M. Yaşar, “*Irâkî*” *DİA*, XIX, s. 119.

¹²² İsnevî, *Tabakâtu'l-Şâfiyye*, (nşr. Abdullah el-Cebbûrî), II, s.511.

¹²³ Sehâvî, *ed-Dav'ul-Lâmi*, IV, s.173.

4) Tekmiletü Şerhu'l-Mühezzeb li'n-Nevevî: Ebû İshak İbrahim b. Muhammed eş-Şirâzî'nin (ö. 476/ 1083) *el-Mühezzeb fi'l-Furû'* isimli eserine Ebû Zekeriya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/ 1277) bir şerh yazmış fakat tamamlayamamıştır. Nevevî'nin Ribâ bahsine kadar yazdığı şerhi tamamlamak üzere Irâkî bu eseri yazmıştır.¹²⁴

5) Takrîbu'l-Esânîd ve Tertîbu'l-Mesânîd fi'l-Ahkâm: Irâkî, oğlu Ebû Zür'a için hazırladığı ve 775/ 1374 yılında tamamladığı bu eserinde, özellikle Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'i ile İmam-Malik'in el-Muvattâ'ında en sağlam senedlerle (esahhü'l-esânîd) rivayet edilen hadislerden ahkâma dair bazılarını derlemiştir. Kitap ve bab adlarına göre sıralamış, eserin sonunda Ebvâbu'l- edeb başlığı altında ahlak hadislerini bir araya getirmiştir. Bir yıl sonra, eseri oğlu Ebû Zür'a'nın 9 mecliste okuduğunu belirten Irâkî, bu hadislerin bir kısmını şerh etmiştir.¹²⁵ Eser matbudur.

6) el-Kelâm Alâ Ehâdis-i Müsned-i Ahmed: Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde mevcut 9 hadisin mevzû olduğuna dair bir risaledir. Risaleyi, İbn Hacer el-Askalânî, *el-Kavlu 'l-Müsedded fi'z-Zebbi an Müsned-i Ahmed'ine* almış ve bu hadislerin bir kısmını savunmuştur.¹²⁶

7) el-Mu'cemi'l-Müştemil: Irâkî meşyaha veya Mu'cemu' ş-Şuyûh türündeki bu eserinde, 8. hicrî asırda yaşamış hocalarını ve hocalarının hocalarını tanıtmaktadır.¹²⁷

8) Tertîbu Men Lehu Zikrun ev Tahrîcun ev Ta'dîlun fî "Beyân-i'l-vehmi ve'l-ihâm" li'İbni'l-Kattân: Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. El-Kattân (ö. 628/1230) tarafından yazılan *Beyân'il-Vehmi ve 'l-ihâm fi'l-Hadis* isimli eser üzerine Irâkî'nin yaptığı bir çalışma olup alfabetiktir.¹²⁸

¹²⁴ Şevkânî *a.g.e.*, a. yer.

¹²⁵ Kandemir M. Yaşar, "Irâkî". *DİA*, XIX, s.119.

¹²⁶ M. Yaşar kandemir, "Irâkî" *DİA*, XIX, s.121.

¹²⁷ Irâkî Zeynuddin, *et-Tebşira ve't-tezkira*, s. 18.

¹²⁸ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.*, a. yer.

9) el-Erbaûne't-Tusâiyye Min Rivâyetil-Beyyânî: Irâkî'nin Beyyânî'den âlî isnadlı dokuz râvili kırk rivayetinin yer aldığı bir kırk hadis çalışmasıdır.¹²⁹

10) el-Erbaûne'l-Buldâniyye: Şehirlerle ilgili kırk rivayetin yer aldığı eseridir.¹³⁰

11) el-Erbaûne'l-Uşâriyye: *Kitabü'l-erbaîn el-Uşâriyye, el-Ehâdisu'l-Uşâriyyât, el-Erbaûne'l-Uşâriyyâtu'l-İsnâd* adlarıyla da anılan eser, müellifin talebelerinin arzusu üzerine, âlî isnadlı on râvili olup Kütüb-i Sitte de yer- almayan sahih, hasen ve garib derecesindeki kırk rivâyeti bir araya getirerek Medine'de Hz. Peygamberin kabri ile minberi arasında talebelerine imlâ ettirdiği hadislerden meydana gelen eser,¹³¹ Bedr b. Abdullah el-Bedr tarafından, Afîfuddin Ebu'l-Ferec el-Mukrî'nin *Kitâbu'l-erbaîn fi'lcihâd ve 'l-mücâhidîn'i* ile birlikte neşredilmiştir.¹³² İbn Hacer, hocasının hayatının son yılında kendilerine imlâ ettirdiği on râvili rivayetlerden altmışını daha bir araya getirerek bu hadislerin sayısını yüze çıkarmıştır.¹³³

12) el-Erbaûne't-Tusâiyye li'l-Meydûmî: Müellifin dokuz râvili kırk hadis çalışmaları arasında, kendisinden âli isnadlı rivayetleri elde ettiği yaşlı hocası Ebu'l-Feth el-Meydûmî'nin rivayetlerinden derlediği bir eserdir.¹³⁴

13) et-Tusâiyyât: Irâkî'nin kendisine dokuz râvi ile ulaşan rivayetlerden kırkını bir araya getirdiği eseridir.¹³⁵

14) el-İnsâf: Mürsel rivâyetler konusunda hayatının son döneminde kaleme aldığı ve İbn Hacer'in de kendisinden okuduğu belirtilen eseridir.

¹²⁹ Irâkî Zeynuddin, *et-Takyîd ve'l-İzah*, (nşr. Muhammed Abdullah Şahin), s. 12.

¹³⁰ Irâkî Zeynuddin, *et-Tebisira ve't-Tezkira*, s.18.

¹³¹ Kandemir. M. Yaşar, "Irâkî". *DİA*, XIX., s. 120.

¹³² Bedr b. Abdullah el-Bedr'in tahkikiyle Beyrut'ta Dâru İbn Hazm tarafından 1413/1992'de basılmıştır.

¹³³ Kettânî, *Hadis Literatürü*, (er-Risâletü'l-Müstatrefe li-Beyânî Meşhuri Kütübü's-Sünneti'l-Müşerrefe), (ter. Özbek Yusuf), s.92.

¹³⁴ Sehâvî, *ed-Dav'ul-lâmi*, II, s. 173.

¹³⁵ Köprülü Ktp., Fazıl Ahmet Paşa, Mecmua, nşr. 37 1/2.

15) İsrûne, Semâniye Min Rivâyeti'l Beyyânî: Beyyânî'nin sekizli rivayetlerinden yirmisini derlediği eseridir.¹³⁶

16) el-Kelâm Alâ Ehâdis'i "el-Mevtü Keffâretün Liküllü Müslim": "el-Mevtu Keffâretun Liküllü Müslim" hadisini incelediği risalesidir.¹³⁷

17) er-Risâle: Irâkî bu kitapta, Kudâî'nin (ö. 454/ 1062) Şihâbu'l-Ahbâr Fi'l-hükm ve'l-Emsâl ve'l-Âdâb Mine'l-Ehâdisi'n-Nebeviyye'sinde yer almakla beraber Radiyyuddin es-Sâğânî'nin ed-Dürrü'l-Mültekât fî Tebyîni'l-galat ve Nefyi'l-Lagat adlı eserinde mevzû olduğu belirtilen altmıştan fazla rivayetten 13 ünün sahih veya hasen derecesinde bulunduğunu belirtmektedir. Hamdi Abdulmecid es-Selefi bu Risale'yi Müsnedü'ş-Şihâb'ın sonunda yayımlamıştır.

18) el-Mustahrec Ale'l-Müstedrek Li'l-Hâkim: *Emâlî fî Tahrîci'l-Müstedrek, Tahrîcu Müstedreki'l-Hâkim* adlarıyla da bilinen eseri, İbn Hacer'in belirttiğine göre, Irâkî'nin, *el-Müstedrek'in* Kitâbu's-salât 'a kadar olan kısmını üç yüz kadar mecliste imlâ ettirdiği eseridir.¹³⁸ Bunlardan yedi mecliste imlâ ettirdiği hadisler Ebû Abdurrahman Muhammed Abdülmün'im b. Reşad tarafından aynı adla yayımlanmıştır.

19) Mecâlis-i Seb'a: Yedi oturumda yazdırdığı hadisleri ihtiva eden eserin bir nüshası iskenderiye'de bulunmaktadır.¹³⁹

20) el-Muhtasar Fi'l-Ehâdisi'l-Müteallika Bi'l-Ahkâm: Ahkâma dair hadislerin yer aldığı eserin nüshası, Dâru'l-Kütübü'z-Zâhiriyye'dedir.¹⁴⁰

21) el-Ehâdisu'l-Muharrece Fi's-Sahîhayn: Sahihayn'da yer alan ve zayıf veya munkatî' olduğu gerekçesiyle eleştirilen rivayetlere dair bir eseridir.¹⁴¹

¹³⁶ Irâkî Zeynuddin, *et-Takyîd ve'l-İzah*, s. 12.

¹³⁷ Irâkî Zeynuddin, a.g.e., a. yer.

¹³⁸ İbn Hacer, *el-Mecmau'l-Müesses*, II, s. 185.

¹³⁹ Brockelmann, *GAL, Suppl*, II, s. 70.

¹⁴⁰ Brockelmann, a.g.e. a. yer.

¹⁴¹ Irâkî Zeynuddin, *et-Tefsira ve't-Tezkira*, s.17.

22) Emâli Ale'l-Erbaîne'n-Neveviyye: Nevevî'nin *Erbain* adlı eserinde yer alan hadisleri imlâ ettirdiği eseridir.¹⁴²

23) Fethu'l-Muğîs Bi Şerhi Elfiyyeti Mustalahi'l-Hadîs: Irâkî'nin kendi Elfiyye'sine yazdığı şerhidir.¹⁴³

24) Nazmu'l-İktirâh: Irâkî bu eserinde, İbni Dakîkî'l-İd'in(ö. 702/ 1302) Usûl-i hadise dair *el-İktirâh'ını* 427 beyitte manzum hale getirmiştir. Ayrıca oğlu bu eserin bazı kısımlarını şerh etmiştir.¹⁴⁴

25) et-Takyîd ve'l-İzâh: Müellifin hadis usûlüne dair bu eseri, hadis alanında en değerli çalışma olarak nitelendirdiği İbnu's-Salah'ın *Mukaddime*'si üzerine kaleme aldığı iki çalışmasından birincisidir. Irâkî, *Mukaddime*'nin tertibini aynen koruyarak gerekli gördüğü kısımları açıklamış, yer yer İbnu's-Salah'a karşı itirazlarını ortaya koymuş veya ona yöneltilen fakat isabetsiz bulduğu tenkitleri cevaplandırmış tır.¹⁴⁵ Bu eser pek çok defa basılmıştır.¹⁴⁶

26) Elfiyye Fî Ulûmi'l-Hadîs: Irâkî, *et-Takyid ve'l-İzâh* adıyla şerh ettiği İbnu's-Salah'ın *Ulûmu'l-hadis'ini*, kolayca ezberlenmesi için 1002 beyitte özetlemiş ve bu manzum çalışmasına *Tebziratü'l-Mübtedî ve Tezkiratü'l-Müntehî* adını vermiştir. Daha sonra Elfiyye diye meşhur olan bu eserinde Irâkî, İbnu's-Salah'ın eserinde ki tertibini esas almıştır.¹⁴⁷

27) Şerhu'l-Beykûniyye: Beykûnî'nin hadis usûlüne dair eserine yazdığı bir şerhtir.

28) el-Erbaûn el-Müselsele: Irâkî'nin erbaûn çalışmalarından biridir.¹⁴⁸

¹⁴² Sehâvi, *ed-Dav'ul-lâmi*, II, s.174.

¹⁴³ Zirikli, *el-A'lâm*, III, s. 344.

¹⁴⁴ Suyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, s. 360.

¹⁴⁵ Kandemir M. Yaşar, "*Irâkî*", *DİA*, XIX, s. 119.

¹⁴⁶ Kahire: 1353/1934. Beyrut: ts. Ayrıca Muhammed Râğîb et-Tabbâh'ın tahkikiyle Halep'te 1350/1931'de, Beyrut'ta 1405/1985'te basılmıştır. Bunlara ilave olarak Abdurrahman Muhammed Osman'ın tahkikiyle Medine'de 1389/1969'de, Kahire'de 1389/1969, 1400/1980

¹⁴⁷ Kandemir M. Yaşar, "*Irâkî*". *DİA*, a. yer.

¹⁴⁸ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.*, a. yer.

29) el-Muğnî An Hamli'l-Esfâr Fî Tahrîci Mâ Fi'l-İhyâ-i Mine'l-Ahbâr:

İrâkî'nin Gazzâli'nin *İhyâ-u Ulûmiddin'deki* hadislerin tahrîci üzerine yazdığı üç eserin en küçüğü ve günümüze gelmiş olanıdır.¹⁴⁹ İbni Hacer, *el-Muğnî'yi* birçok defa istinsah ettiğini belirtmektedir.¹⁵⁰

İrâkî'nin, “*İhya*” hadislerinden isnadını bulamadığı için mevzû olduğunu belirttiği 271 rivayeti, Muhammed Emin es-Süveydî, *el-Mevzûât fi'l-İhyâ ev el-i'tibar fî Hamli 'l-esfâr* adlı eserinde¹⁵¹ bir araya getirmiştir. *el-Muğnî, İhyâ* ile birlikte birçok defa basılmıştır.¹⁵² Geniş bilgi çalışmamızın ikinci bölümünde gelecektir.

30) İhbâru'l-Ahyâ' Bi Ahbâri'l-İhyâ:

Kaynaklarda 4 ciltten oluştuğu ve 751/1350 yılında tamamlandığı belirtilen eser, müellifin İhyâ ulûmiddin deki hadisleri tahrîc etmek üzere kaleme aldığı üç kitabın ilki ve en kapsamlısıdır. Muhammed Murtaza ez-Zebîdî'nin (ö. 1205/1791), İhyâ şerhi *İthâfu's-Sâde*'de bazı hadisleri tenkit ederken İrâkî'den yaptığı nakillerin *el-Muğnî An Hamli'l-Esfâr*'da bulunmaması günümüze geldiği bilinmeyen bu eseri Zebîdî'nin görüp ondan faydalandığı kanaatini uyandırmaktadır.¹⁵³

31) el-Keşfu'l-Mübîn An Tahrîci İhyâ-i Ulûmi'd-din:

İhyâ'daki hadislerin tahrîc edildiği üç eserden ikinci ve orta hacimde olanıdır. Müellif, günümüze gelmediği anlaşılan bu eseri, yazdıkça talebelerine okutmuş fakat tamamlayamamıştır. Zebîdî'nin bu eserden söz etmeyip İrâkî'nin İhyâ hadisleri üzerine yazılmış iki kitabının bulunduğunu belirtmesi muhtemelen eserin yarım kalması sebebiyledir.¹⁵⁴

32) Tahrîc-i Ehâdîs-i Minhâci'l-Beydâvî:

Tahrîc'u Ehâdîs-i Muhtasari'l-Minhâc¹⁵⁵ adıyla da anılan eserin konusu, Beydâvî'nin usul-i fıkha dair Minhâcu'l-vüsûl

¹⁴⁹ Kehhâle, Mu'cemu'l-Müellifin, V, s. 204.

¹⁵⁰ İbn Hacer, *İnbâu'l-Ğumr*, V, 171.

¹⁵¹ Bu eser, Ali Rıza b. Abdullah ed-Demenhûrî'nin tahkikiyle Mısır'da, 1414/1993'te basılmıştır. Eserin muhakkiki, müellif Süveydî'nin dikkatinden kaçan otuz altı rivayeti de kitabın sonuna eklemiştir. (s. 118–124).

¹⁵² Ebû Abdullah Mahmud b. Muhammed el-Haddâd tarafından Riyad'ta Dâru'l-âsime'de 1408/ 1987 yılında basılmıştır. Bundan başka Kahire'de, 1332/1913, 1352/1933. yıllarında basılmıştır.

¹⁵³ Kandemir. M. Yaşar, “*İrâkî*”. , *DİA*, XIX, s. 118.

¹⁵⁴ Zebîdî, *İthâfu's-Sâde*, I, s. 40–41.

¹⁵⁵ İrâkî Zeynuddin, *et-Tefsira ve't-Tezkira*, s. 18.

ila ilmi'l-usûl adlı eserinde yer alan 89'u merfu, 18'i mevkûf olmak üzere 107 rivayetin sıhhat derecesinin tesbitidir.¹⁵⁶ Eser, önce Subhi es-Samarrâi¹⁵⁷, daha sonra da Muhammed Nâsır el-Âcemî tarafından *Tahrîcu'l-Ehâdis ve'l-Âsâr el-Vâkıa fî Minhâci'l-Beydâvî* adıyla neşredilmiştir.¹⁵⁸ Ayrıca, Irâkî'nin *Minhâc*'a yönelttiği bazı tenkitlerini ihtiva eden Nüket'inden de söz edilmektedir.¹⁵⁹

33) Emâlî Ala Emâli'r-Râfiî: Irâkî, bu eserinde Ebu'l-Kasım Abdulkerim b. Muhammed er-Râfiî'nin (ö. 623/ 1226) Emâlî'sinde bulunan hadisleri tahrîc etmiştir. Râfiî'nin bu eseri Fatiha Sûresi'yle ilgili hadisleri içermektedir.¹⁶⁰

34) Tahrîcu Erbaîne Hadis Buldâniyye Min Sahih-i İbn Hibbân: İbni Hibban'ın *Sahih*'inden tahrîc ettiği kırk hadis çalışmasıdır.

35) Fetva Fî Enne mâ u'tide Yevme Aşûra Min Ekli'd-Decâc ve'l-Hubûbi'l Mübâh: Bir nüshası Daru'l-Kütübü'l-Mısriyye'de (Hidiviyye) bulunmaktadır.¹⁶¹

36) Emâlî Fîmâ Yeteallaku Bi'l-İstiskâ: Nil Nehri'nin sularının çekilmesi ve Mısır'da büyük bir kuraklığın başlaması üzerine vefatından beş ay kadar önce son imlâ meclisinde (416. Meclis) yazdırdığı yağmur duasıyla ilgili hadislerden meydana gelmektedir.¹⁶² Irâkî'nin istiskâ namazını kıldırdıktan sonraki hutbesini dinleyen İbn Hacer, bu olayın ardından her şeyde bolluk ve bereket görüldüğünü söylemektedir.¹⁶³

37) Ecvibetü İbni'l-Arabî: İbn Arabî'ye verilmiş cevapları imlâ ettirdiği bir eseridir.¹⁶⁴

38) Emâlî Fî Mâ Yeteallaku Bi Tûli'l-Umr: Uzun yaşam isteği ile ilgili rivayetleri imlâ ettirdiği eseridir.¹⁶⁵

¹⁵⁶ Kandemir M. Yaşar, "Irâkî". *DİA*, XIX, s.119.

¹⁵⁷ Mecelletu'l-bahsi'l-ilmî ve't-turâsi'l-İslâmî'de 1319 yılında, yayımlanmıştır.

¹⁵⁸ Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiye, 1409/ 1989.

¹⁵⁹ İbn Fehd, *Lahzu'l-elhâz*. s.230.

¹⁶⁰ Irâkî Zeynuddin, *et-Takyîd ve'l-İzah*, s. 12.

¹⁶¹ Brockelmann, *a.g.e.*, II, s.78.

¹⁶² Kandemir. M. Yaşar, "Irâkî"., *DİA*, XIX, s. 121.

¹⁶³ İbn Hacer, *Mecmau'l-Müesses*, II, s. 188.

¹⁶⁴ Irâkî Zeynuddin, *et-Takyîd ve'l-izâh*, s.12.

¹⁶⁵ Sehâvi, *a.g.e.*, II, s. 174.

39) Fazl-ü Hira: Hira'nın faziletinden bahseden eseridir.¹⁶⁶

40) İhyâu'l-Kalbi'l-Meyyit Bi Duhûli'l-Beyt: Kâbe'yi ziyaret etme adâbı ve bu ziyaretin insana kazandırdıklarının anlatıldığı bir eseridir.¹⁶⁷

41) el-Kelâm Alâ Hadîsi Tevsiâti Yevme Aşura: Aşûre gününü incelediği risalesidir.¹⁶⁸

42) el-Kelâm Alâ Hadîsi'l-Vârid Fî Ekalli'l-Hayz ve Ekserih: Hayz konusunu ele alan bir risaledir.¹⁶⁹

43) el-Kelâm Alâ Savmi Sitteti'n Min Şevval: Ramazan ayından sonra şevval ayında altı gün oruç tutma ile ilgili rivayetlerin yer aldığı bir eserdir.¹⁷⁰

44) Meseletu Kassi's-Şârib: Bıyıkların kısaltılmasıyla ilgili bir risaledir.¹⁷¹

45) Meseletu' ş-Şurb Kâimen: Ayakta su içmenin hükmünü inceleyen bir risaledir.¹⁷²

46) Tafdîlü'z-Zemzem: *Tafdîlu zemzem alâ külli mâin kalîl zemzem.*¹⁷³ Zemzemin faziletlerine dair yazılmış bir risaledir.

47) ez-Zeyl Ale'l-İber: Zehebî'nin *el-İber fî ahbâri men gaber'ine* 741-763/ 1340- 1362 arası yılları ilave ederek yazdığı bir eserdir.¹⁷⁴

48) Zeylu Meşyehati'l-Kâdî Ebi'l-Harem el-Kalânisi: Kâdî Ebi'l-Harem el-Kalânisi'nin (ö. 765/ 1363) *Meyâha* adlı eserine yazdığı bir zeyl çalışmasıdır.¹⁷⁵

¹⁶⁶ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.*, a. yer..

¹⁶⁷ Irâkî Zeynuddin, *et-Tebşira ve't-tezkira*, s. 18.

¹⁶⁸ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.*, a. yer.

¹⁶⁹ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.*, a. yer.

¹⁷⁰ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.*, a. yer.

¹⁷¹ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.*, a. yer.

¹⁷² Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.*, a. yer.

¹⁷³ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.*, s. 12.

¹⁷⁴ İbni Fehd, s. 231.

¹⁷⁵ Sehâvî, *a.g.e.*, II, s. 174.

49) Zeylu'z-Zeyl Li Vefeyâti'l-Â'yân: Irâkî'nin, Şemseddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed İbn Hallikan el-Bermekî'nin (ö. 681/ 1282) Vefeyâtu'-*Â'yân fî Enbâi Ebnâi'z-Zaman* isimli eseri üzerine yaptığı bir çalışmadır.

50) el-Erbaûn Ale't-Tabakât: Tabakât alanında yaptığı bir erbaûn çalışmasıdır.¹⁷⁶ Tamamlamaya fırsat bulamadığı anlaşılan eserleri ise şunlardır: *Etrâfu Sahîhi İbn Hibbân, Ricâlü Sahîhi İbn Hibbân, Sünen-i Dârekutnî* râvilerinden olup İbn Hacer'in *Tehzîbu 't-Tehzîb 'inde* bulunmayan râvilerin biyografilerini biraraya getirmeyi amaçladığı *Ricâlü Süneni 'd-Dârekutnî* isimli eseri.¹⁷⁷

51) el-Kurb Fî Muhabbeti'l-Arab: Mahaccetü'l-kurab fî mahabbeti'l-Arab, Enfâu 'l-ku rab fî Beyâni Fadli 'l-Arab, el-Kurab fî mahabbeti 'l-Arab ve Mahaccetü'kurab fî mahabbeti (fadli, fedâili) 'l-Arab adlarıyla da zikredilen eser, Arapları sevmek ile ilgili rivayetlerin bir araya getirildiği yirmi babdan meydana gelen bir risaledir.¹⁷⁸ Eser Matbudur. Kahire'de 1332/1913. yıllarında basılmıştır.

1.1.16.2. Fıkıh İle İlgili Eserleri

1) Nuketü'l-Fetâvâ Ale'l-Muhtasarât: Irâkî'nin, yetişme çağında bir kısmının metinlerini ezberlediği kitapları içine alır. Ebû İshak eş-Şirâzî'nin (ö. 476/ 1083) et-Tenbîh'i, Abdulğaffar b. Abdulkerim el-Kazvinî'nin (ö. 665/ 1266) el-Hâvi's-Sagîr, Beydâvî'nin (ö. 685/ 1286) el-Minhâc adlı Şâfiî fikhına dair eserleri hakkındaki bazı görüşlerini ihtivâ eden bir çalışmasıdır.¹⁷⁹

2) Nüketü Minhâci'l-Beydâvî: Beydâvî'nin *Minhac* adlı eseri üzerine yapılmış bir çalışmadır.¹⁸⁰

3) et-Tahrîr fi Usûli'l-Fıkh: Fıkıh usulüne dair yazdığı bir eseridir.¹⁸¹

¹⁷⁶ Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 205.

¹⁷⁷ Irâkî Zeynuddin, *et-Takyîd ve'l-İzah*, s. 12.

¹⁷⁸ Kandemir M. Yaşar, "Irâkî". *DİA*, XIX, s. 120.

¹⁷⁹ Kandemir M. Yaşar, "Irâkî"., *DİA*, XIX, s.120.

¹⁸⁰ Zirikli, *el-Â'lâm*, III, s. 344.

¹⁸¹ Zirikli, a.g.e., III, s. 344.

4) Nazm-u Minhâci'l-Beydâvî:¹⁸² *en-Necmu'l-Vihâc fî Nazmi'l-Minhâc, Nazmü Minhâci'l-vüsû'l İlâ İlmi'l Usûl* diye de bilinen eserde müellif, Minhâci'l vüsûl'ü 1367 beyitte manzum hale getirmiştir. Oğlu Ebû Zür'a'nın şerhettiği bu eserin günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir.¹⁸³

5) el-İstidrâk Ale'l-Muhimmât Li'l-İsnevî: Nevevî'nin Şâfiî fikhına dair yazdığı *er-Ravza* adlı eserinin bir nüshasına, Cemaleddin Abdurrahim b. Hasan el-İsnevî (ö. 772/ 1 370)'nin *Muhimmât ale 'r-ravda fî'l-furû* adlı bir eser yazmıştır. Irâki'nin bu eser üzerindeki bazı görüşlerini ihtiva eden bir çalışmadır. Eser, *Tetimmetü'l-Mühimmât, el-Mühimmât ale'l-Mühimmât* adlarıyla da isimlendirilir.¹⁸⁴

6) Kurretu'l-Ayn Bi Vefâi'd-Deyn: *Kurratu'l-ayn bi'l-masarra bi vefâ'ed-deyn* adıyla da bilinen eser, Mes'ad Abdulhamid es-Sa'dânî'nin tahkikiyle neredilmiştir.¹⁸⁵

7) el-İstiâze Bi'l-Vâhid Min İkâmeti Cum'ateyn Fi Mekânin Vâhid: Cuma namazı ile ilgili bir fıkıh risalesidir.¹⁸⁶

8) Tarih-i Tahrîmi'r-Ribâ: el-Cevâb an suâl yetedammenu târihi tahrimir ribâ ismi de verilen eser, faizin haram kılınışının tarihini anlatmaktadır.¹⁸⁷

9) İstihbâbu'l-Vudû: *Manzûme fî'l vüdûi'l müstehab* adıyla da anılmaktadır.¹⁸⁸ Abdestin müstehablarını konu alan manzûm bir eserdir.¹⁸⁹

10) el-Kelâm Alâ Mes'eleti's-Sucûd li Terki'l-Kunut: Kunut'un terki ile secde yapmanın gerekip gerekmediğini ele alan bir risaledir.¹⁹⁰

¹⁸² Şevkânî, *a.g.e.*, I, s.355.

¹⁸³ Kandemir M. Yaşar, "Irâki". *DİA*, XIX, s. 119.

¹⁸⁴ Şevkânî, *a.g.e.*, a. yer.

¹⁸⁵ Bulak: 1993, Kahire: Mektebetü'l-Kuran, 1992

¹⁸⁶ Şevkânî, *El-Bedru't-tâli'*, I. s. 355.

¹⁸⁷ Sehâvî, *ed-Davu'l-lâmi'*, II, s. 173.

¹⁸⁸ İsmail Paşa, Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifîn*, (tsh. İbnu'l-Emin Mahmut Kemal Ünal, Avni Aktuç), I, s. 562.

¹⁸⁹ Brockelmann, *a.g.e.* a. yer.

¹⁹⁰ Irâki Zeynuddin, *a.g.e.*, a. yer.

1.1.16.3. Tefsir ve Kırâat İlmi İle İlgili Eserleri

1) **Manzûmetü Tefsîri Garîbu'l-Kuran:** Irâkî'nin, Kur'an'da insanların anlamakta zorluk çektikleri garib lafızları açıkladığı manzum tefsiridir.¹⁹¹

2) **Elfiyyetü'l-Irâkî Fî Garîbi'l-Kur'an:** Kur'an-ı Kerim'deki bazı garib kelimeleri alfabetik sıraya göre ele alıp açıklayan bu manzum eserdir. Abdulaziz ed-Dîrî'nin Usûl-i Tefsire dair *et-Teysîr fî İlmi't-Tefsîr* adlı manzum eserinin kenarında, Tefsîr-i Elfâzi'l-Kur'an adıyla,¹⁹² ayrıca, Suyûtî'nin *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim* 'inin kenarında yayımlanmıştır.¹⁹³

3) **el-Adedü'l-Muteber Fî'l-Evcih Elletî Beyne's-Süver:** Kıraat ilmine dair bir eserdir. Sureler arasındaki kıraat vecihlerinden bahseder. Bir nüshası Hidiviyye Kütüphanesinde kayıtlıdır.¹⁹⁴

1.1.16.4. İslam Tarihi ve Siyer ile İlgili Eseri

1) **Zeylü Târihi'l İslâm Li'z-Zehebî:** Zehebî'nin (ö.746/ 1345) *Târihu'l-İslâm* isimli eseri üzerine yaptığı bir zeyl çalışmasıdır.¹⁹⁵

2) **Nazmu'd-Dürerü's-Seniyye Fî's-Sîreti'z-Zekiyye:** *ed-Dürer, Nazmu 'd Dürer, Elfiyye fî's-siyer* adlarıyla da anılan eser müellifin, Hazreti Peygamber'in hayatını, şemailini "bin beyitle" anlattığı bir Elfiyyesidir. Eserin pek çok yazma nüshası bulunmaktadır.¹⁹⁶ Bu esere de pek çok şerh yazılmıştır. Abdurrauf el-Münâvî, (ö. 103 1/ 1622) *şerhu'd-Dürerü's-Seniyye fî nazmi's-Sîreti'n-Nebeviyye* isminde bir şerh yazmış daha sonra bu eserini *el-Fütuhâtu 's-Sübhaniyye fî Şerhi Nazmi 'd Dürerü's-Seniyye* ismiyle hülâsa etmiştir.¹⁹⁷

¹⁹¹ Kehhâle, a.g.e., a. yer.

¹⁹² Kahire: 1310/1893.

¹⁹³ Kahire: 1345/ 1926.

¹⁹⁴ Brockelmann, a.g.e., II, s. 78.

¹⁹⁵ Brockelmann, a.g.e. a. yer.

¹⁹⁶ Süleymaniye ktp. Âşir Efendi nşr. 279, bulunmaktadır.

¹⁹⁷ M. Tayip Okiç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, s.141.

3) el-Mevridü'l-Henî fi'l-Mevlidi'n-Nebî: Eser *el-Mevridü'l-henî fi'lmevlidi 'n-senîy* adıyla da bilinmektedir.¹⁹⁸ Peygamberimizin doğumundan bahseder.

4) el-Bâis Ale'l-Halâs Min Havâdisi'l-Kussâs: Eserde sahabenin kıssacılığı uygun görmediği, kıssa anlatmak isteyenlere izin vermediği, kıssacıların hadis rivayetine ehil kişiler olmadığı, halkın anlamakta zorluk çekeceği şeyleri hikâye edip onların zihinlerini karıştırdıkları belirtilerek bu hurafecilerin vaaz etmelerine izin verilmemesi istenmektedir.¹⁹⁹ Eser, Muhammed es-Sabbâğ tarafından yayımlanmıştır.

5) Temyîzu'l-Ashâb: Eser, adından anlaşıldığı kadarıyla ashabın hayatları ve onlara ait bilgilerle ilgilidir.²⁰⁰

6) Meşyihâti İbni'l-Kârî Abdurrahman: İbn'ü'l-Kârî Abdurrahman'ın hocalarını anlattığı eseridir.²⁰¹

7) Meşyihati Kâdî Nâsiruddin b. et-Tûnisî: Kâdî Nâsiruddin b. et-Tûnisî'nin (ö. 763/ 1361) hocalarından bahsettiği eseridir. Irâkî, daha sonra bunun üzerine bir zeyl yazdığını belirtmiştir.²⁰²

8) Tercümetu'l-İsnevî: Irâkî'nin hocası İsnevî'nin hayatı ve eserlerini anlattığı eseridir.²⁰³

Vefâtına kadar bu 81 yıllık hayatına 70'den fazla eser sığdırdığı ve bir kısım eserlerine de ulaşamadığı düşünülürse neredeyse ömrünün her yılı için bir eser düştüğü görülmektedir. Böylesine velûd bir âlim olan Irakî, başta hadis olmak üzere Tefsir, Kırâat, Fıkıh, İslam Tarihi ve Siyer konularında pek değerli eserler kaleme almıştır. O zaman'ın teknolojisi ve imkânları düşünüldüğünde bu azim ve başarı doğrusu gıpta edilecek bir derecededir. Hele bizim sahip olduğumuz imkânlar ile kıyaslandığında Irakî'nin ilmî değeri daha da iyi anlaşılacaktır.

¹⁹⁸ Irâkî Zeynuddin, *et-Takyîd ve'l-İzah*, s. 11.

¹⁹⁹ Kandemir. M. Yaşar, "Irâkî". *DİA*, XIX, s. 120.

²⁰⁰ Brockelmann, *GAL*, Suppl, II, s. 70

²⁰¹ Sehâvi, *ed-Dav'ul-lâmi'*, II, s. 173

²⁰² Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 310.

²⁰³ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.*, a. yer.

1.1.17. Vefâtı

Irâkî, 2 Şâbân 806/ 20 Şubat 1423 çarşamba gecesi, 81 yaşında Kahire’de vefat etmiştir. Vefatına çok üzülen öğrencilerinin ona ithâfen yazdıkları mersiyyeler içinde en meşhuru ibn Hacer (ö. 852/1449)’in yazdığı mersiye dir.

O, bu mersiye nin bir bölümünde merhum Irâkî’yi şöyle diyerek övmektedir:

“Allah Irâki’ye bolca rahmet eylesin; O ittifakla yeryüzünün hafızıdır,

Doğru söylediğime yeminle şahidim ki yeryüzünde onun gibisi bulunmaz.”

Vefatına yakın günlerde, Mısır’da baş gösteren kıtlık dolayısıyla yağmur duasına çıkılmış ve ısrarla Irâkî’den dua etmesi istenmiş, yaptığı duadan sonra Allah Teâlâ bereket ihsan etmiş ve bol miktarda yağmur yağmış, hatta aşırı yağıştan dolayı Nil Nehri taşmıştır. İşte bu yağmur duasından birkaç gün sonra Irâkî Hakk’ın rahmetine kavuşmuştur.²⁰⁴

Irakî’nin ailesini çok küçük yaşta kaybettiği ve imkânsızlıklar içerisinde yetiştiği göz önüne alınırsa çekilen çile ve elde edilen neticeler düşünülürse büyük bir başarı ve kararlılığın ve Allah(c.c.)’ın yardımı ile birleştiğinde nelere vesile olabileceği açık bir şekilde görülmektedir. Acısıyla tatlısıyla 81 yıllık ömrün islamî ilimler ve özellikle de Hadis yolunda hem talebe hem öğretici olarak dolu dolu yaşandığı ve adeta bir dakikasının bile telef edilmediği görülmektedir.

Irakî, ardında miras olarak çok sayıda eser ve talebeler bırakan hayatını ilim yolunda adanmış ender insanlardan birisidir. Bu yönüyle günümüzde ilim talebesi ve ilim öğreticisi olan birçok insana örnek olabilecek bir hayatı vardır.

Hafız Zeynüddin el-Irakinin hayatı, yaşadığı dönemin hususiyetleri, eserleri, ilim serüveni hakkındaki verdiğimiz bu bilgilerden sonra çalışmamızın ikinci bölümü olan el-Muğnâ An Hamli’l-Esfâr fî Tahrîci mâ fi’l-İhyâ-i Mine’l-Ahbâr adlı eserin tanıtımına geçiyoruz.

²⁰⁴Irâkî Zeynuddin, *et-Tebşira ve ’t-Tezkira*, s. 16.

İKİNCİ BÖLÜM
EL-MUĞNÎ ADLI ESERİ

İKİNCİ BÖLÜM

EL-MUĞNÎ ADLI ESERİ

2.1. TAHRÎC İLMİ VE EL-MUĞNÎ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1.1. Tahrîc'in Lügat ve İstilah Mânâları

el-Muğnî an Hamli'l-Esfar fî'l-Esfar fî Tahrîci mâ fi'l-İhyâ mine'l-Ahbâr Hadis Edebiyatı'nın bir türü olan Tahrîc Edebiyatı içinde mütâlaa edilir. El-Muğnî'nin Hadis Literatürü'ndeki yerine geçmeden önce Tahrîc, Tahrîc Edebiyatı ve Tahrîc çalışmalarını incelemek yararlı olur.

Tahrîc: “خرج” kökünden türetilmiş bir kelime olup “تفعيل” bâbından mastardır. Tahrîc; sözlükte, bir şeyi dışarı çıkarmak, açıklayıp izhar etmek, meranın bir kısmını otlayıp bir kısmını terk etmek, alacalı yapmak, işi değişik ve çeşitli şekilde yapmak,²⁰⁵ ilim ve sanatta öğrenciyi yetiştirmek,²⁰⁶ anlamlarına gelir. Tahrîc kelimesi birçok mânâlarda kullanılmıştır.

a) İstinbât: Delille açıklamak, istihrac, hüküm çıkarmak.²⁰⁷

b) Tedrîb: Bir kimseyi belli bir hususta yetiştirmek.

c) Tevcîh: Bir yönüyle herhangi bir meselenin açıklanması.²⁰⁸

Aynı kökten şu terimler de kullanılmıştır.

Müstahrec: Herhangi bir kimsenin, meşhur bir hadis kitabının hadislerini sırasıyla ele alarak, kendine ulaşan isnadla vermek suretiyle meydana getirdiği bu yeni kitabı ifade etmek üzere kullanılır. Ebu Bekir el-İsmâîlî'nin (371/981), *el-Mustahrec Ale's-Sahîhayn*'ı gibi.

²⁰⁵ *Mu'cemu'l- Vasît*, I. s.224.

²⁰⁶ *Fîrûzâbâdî, Kâmûs'l-Muhît*, II. s 184.

²⁰⁷ Abdurraûf. *el-Münâvî, Feyzü'l-Kadîr Şerh-u Câmiu's-Sağîr*, I. s. 20.

²⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, II. s.1125.

Mahreç: Hadisin geldiği yere, yani onun ravisini ifade etmek üzere kullanılır.

İhrâç: Bir hadisi, isnâdı ile birlikte herhangi bir kitapta îrâd etmek manasında kullanılır.²⁰⁹

Muhaddisler, tahrîc ile ilgili olarak şu ıstılahları da kullanırlar. (**هذا حديث-عرف**)
(مخرجه) “Bu hadis, kaynağı bilinen bir hadistir”, **(اخرجه البخاري)** “Bu hadisi Buhârî kitabında (sahihinde) tahrîc etmiştir.” Bu sözün manası; Buhârî bu hadisin tariklerini insanlara açıkladı ve bildirdi demektir.²¹⁰

İstilah mânâsı ise, senedi ile birlikte hadisin yazılı olduğu asıl kaynaktaki yerini göstermektir. Bir başka ifade ile değişik ilim dallarına ait eserlerdeki hadislerin, tasnif devri hadis kaynaklarındaki yerlerine işaret etmek ve bu hadislerin sıhhat durumlarını incelemektir. Bir kitapta bulunan hadisleri isnadları ile birlikte çıkarmak ve her hadisin, varsa diğer isnadlarını göstererek sıhhat durumlarına işaret etmektir.²¹¹

2.1.2. Muhaddislere Göre Tahrîc

Tahrîc kelimesi, hadis âlimleri tarafından zaman içerisinde değişik anlamlar kazanarak kullanılmaya başlamıştır. Bu değişik kullanım çeşitlerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

a) Bir Hadisi İsnadı ve Tarîkleri ile Birlikte Zikrederek kullanmak: İbn Salâh (643/1245), hadis âlimlerinin hadisleri tasnif ederken iki metodu kullandıklarını kaydeder. Birincisi, *Ale'l-Ebvâb* (fıkıh bablarına göre) tasniftir ki, ihtiva ettiği fikhî hükme göre hadisin tahrîc edilmesidir. İkincisi ise; *Ale'l-Mesânîd* (hadisin senedindeki ravilerin isimlerine göre) tasnif şeklidir. Bu tasnif çeşidinde de her sahabînin hadisleri, konuları farklı da olsa o sahabînin isminin altında toplanır.²¹²

²⁰⁹ Talat Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s.418

²¹⁰ Mahmut et-Tahhan, *Usûlu't-Tahrîc*, s. 10.

²¹¹ Tahhan, *Usûlu't-Tahrîc*, s. 12; Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, s. 419; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 213; Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s.147.

²¹² İbnu's-Salah, *Ulûmu'l-Hadîs*, s.228.

b) Hadisin Rivayetlerini Hadis Kitaplarından Tahrîc Etmek Sureti ile Kullanmak: Sehâvî (902/1496); “Tahrîc: Muhaddisin, hadisleri cüzlerden, hocalardan (şifahi olarak) ve kitaplardan çıkarıp ortaya koymasive kendi rivayetleriyle veya akranlarının yahut hocalarının rivayetiyle aktarmasıdır,” der.

c) İşaret Etmek Sureti ile Kullanmak: Hadisin asıl kaynaklarına işaret etmek, müelliflerden o hadisi rivayet edenlere işaret etmek manasınadır.²¹³

2.1.3. Tahrîc Çalışmaları ve Bu Çalışmalara Duyulan İhtiyaç

Hadis Edebiyatı'nın Ezber dönemi, Yazı dönemi, Tedvîn dönemi ve Tasnif dönemi gibi evrelerden geçerek oluşturulduğunu belirtelim. Tasnif devrinde hadisler için ana kaynak olan birçok eser kaleme alınmıştır. Bu devir h.V. asrın sonlarına kadar devam etmiştir. h.V. asrın sonlarından itibaren yapılan çalışmalarda hadisler yalnızca ilk ravileri ile alındıkları kaynaklar belirtilerek yazılmıştır.

Bu devirde tasnif edilen eserlerin en mühim olanlarından birkaç misali şöylece sıralayabiliriz. **Ed-Deylemî** (509/1115)'nin *Firdevsu'l-Ahbâr*'ı, **el-Bağavî**'nin (516/1122)'nin *Mesâbîhu's-Sünne*'si, **İbnü'l-Esîr el-Cezerî** (606/1209)'nin *Camîu'ul-Usûl*'ü, **el-Münzirî** (656/1258)'nin *et-Terğîb ve't-Terhîb*'i, **en-Nevevî** (676/1277)'nin *Riyâzu's-Salihîn*'i ve bunlar gibi birçok eser, günümüze kadar yazılagelen birçok hadis eseri senedsiz olarak yazılan hadis eserleridir.

H.V. asrın sonlarından itibaren senedsiz olarak hadis nakletme geleneği yalnızca hadise dair eserlere münhasır kalmayıp diğer ilim dallarının kitaplarında da sürdürülmüştür. Muhtelif İslamî ilimlere dair eser yazan ilim adamları, kelamcılar, müfessirler, usûlcüler, fakihler, özellikle mutasavvıflar, dil bilimciler, çoğu kez delil olarak kullandıkları hadislere kaynak göstermemiş ve hadisleri senetsiz sadece metin olarak kullanmışlardır. **Fahreddîn er-Razî** (606/1210)'nin *Mefâtîhu'l-Ğayb* isimli büyük tefsiri, Bizim araştırmamıza konu olan el-İrakî'nin hadislerini el-Muğnî'de tahrîc ettiği **Muhammed el-Gazâlî** (505/1111)'nin *İhya'u Ulûmiddîn* isimli eserleri bu dönemin örnek eserleridir.

---

²¹³ Tahhan, *Usûlü't-Tahrîc*, s. 11.

İlk devir kaynaklarında senedi ile birlikte yer almamış ifadelerin hadis olarak kaydedilmesi temâyülü, hadisler adına endişeler doğurmuş ve bu durum hadisleri senetsiz olarak nakleden önemli eserlerin töhmet altında bırakılmasına yol açmaya başlamıştır.

Hadis ilimleri ile meşgul olan İslam âlimleri, ortaya çıkan bu durum karşısında yeni bir çalışma sistemi geliştirerek bu kabil eserlerdeki hadislerin aslî hadis kaynaklarındaki yerlerini göstermek üzere ilmî mesâiler sarfetmişler, bu önemli eserlerdeki hadisleri vesikalandırma cihetine gitmişlerdir. Bu hususta müstakil eserler yazmışlardır. İşte bir eserde bulunan hadislerin, senedini, kaynağını ve sıhhat derecesini tesbît etme şeklinde kendini gösteren bu tür çalışmalar sonunda tahrîc edebiyatı “*Kütübü’-t-Tahrîc*” “*Hadislerin Tahrîci*” (*Tahrîcu’-l-Ehâdis*) dediğimiz birçok eseri²¹⁴ literatür’e katmıştır.

Tahrîc Edebiyatı, değişik ilim dallarına ait eserlerdeki hadislerin tasnif devri hadis kaynaklarındaki yerlerine işaret etmek ve bu hadislerin sıhhat durumlarını incelemek üzere meydana getirilmişlerdir. Meselâ: Tefsir’de Abdurrauf b. Ali el-Münâvî (103/622)’nin “*Tuhfetu’-r-râvî fi Tahrîci Ehâdisi’-l-Beydâvî*”si, genel dinî konularda çalışmamızın konusu olan Hafız Zeynüddin Abdurrahim b.el-Hüseyin el-İrâkî (806/1403)’nin “*el-Muğnî an hamli’-l-esfar fi’-Esfar fi tah-rici mâ fi’-ihyâ mine’-l-Ahbâr*”ı²¹⁵ ve Fıkıh’ta da Abdullah b.Yusuf ez-Zeyleî (762/1360)’nin “*Nasbu’-r-râye li Ehâdisi’-l-Hidâye*”si önemli örneklerden dir.²¹⁶

Akâid, fıkıh, tefsir, tasavvuf ve mev’ize gibi konulara dair meşhur eserlerin, hadis kaynakları açısından araştırmaya tabi tutulmaları, bu eserlerde yer aldığı için halk nazarında gerçekten hadis olarak kabul görme şansına sahip zayıf hatta uydurma hadislerin gerçek durumlarıyla ortaya konulması sonucunu verecektir. Araştırma konusu eserlerin, kullandıkları deliller açısından asıl değerlerini de tesbit etmek anlamına gelen bu çalışmalar, netice itibarıyla müslümanları ve onlardan da önce sünneti korumak

²¹⁴ Kettânî, *er-Risale*, s. 151–155.

²¹⁵ Bu eserin bir muhtasarı İhya ile birlikte basılmış bulunmaktadır.

²¹⁶ İsmail Lütfî Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İfav Yayınları. s. 243.

gayesini gözetmektedir. Bu bakımdan tahrîc çalışmalarının önemi ve faydası bu açıdan büyüktür.

Tahrîc çalışmalarının ortaya çıkışı ile ilgili olarak Irâkî şöyle der: “ilk dönem âlimlerin geleneği; eserlerine aldıkları hadisler hakkında, kimlerin söz konusu hadisleri eserlerine aldığını, sahîh veya zayıflığını açıklamaksızın susmaktır. Hadis imamlarından bile olsalar, hadislerin kaynaklarını açıkladıkları çok nadirdir. Ne zaman ki Nevevî (676/1277) geldi ve O, bu hususları-hadislerin kimlerin eserlerinde olduğunu, sahihlik veya zayıflık derecelerini-açıkladı.²¹⁷

Bazı şârihlerin, ele aldıkları hadisin kaynaklarına müellif adı veya kitap adı olarak işaret etmiş oldukları için onları da bir çeşit tahrîc edebiyatı kabul etmek mümkündür.²¹⁸

Tahrîc çalışmaları çoğunlukla tasnif devrinden sonraki eserler üzerinde yapılan çalışmalardır. Az da olsa tasnif devri eserlerinde de örnekleri görülmektedir. Bunlar tarif ettiğimiz tahrîc çalışmalarından bir kısım yönleri ile farklıdır. el-Beyhakî (458/1066)'nin İmâm-ı Şafî (204/819)'ye ait “el-Ümm” isimli kitabı üzerine yaptığı “*Tahrîcü Ehadîsi'l-Ümm*” isimli eseri ile tezimizin konusu olan el-Muğnî adlı eserini incelediğimiz Zeynüddin el-İrakî (806/1403) 'nin et-Tirmizî (279/892)'nin çeşitli konulardaki hadisleri üzerine yaptığı çalışması, hadisleri sıhhat açısından değerlendirmeleri yönüyle tahrîc çalışmaları sayılabilir.

Halk arasında itibar görmüş eserlerdeki hadislerin sıhhat derecesini ortaya koymak ve bu eserleri töhmetten kurtarmak gayesi ile de tahrîc çalışması yapılmıştır. Tahrîc çalışmalarının, muteber eserlerin ihtiva ettikleri hadisler açısından güvenilirliklerini tesbit etme amacıyla ortaya çıkmış olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.4. Tahrîc Çalışmalarında Takip Edilen Usûller

Tahrîc'in anlamı, muhaddislere göre tahrîc ve tahrîc çalışmalarına duyulan ihtiyaç hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra, tahrîc çalışmalarında takip edilen usuller hakkında da şunlar söylenebilir: Her kitap müellifinin kendisine has bir çalışma usûlü

²¹⁷ Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, I. s. 21.

²¹⁸ Tahhan, *Usûlü't-Tahrîc*, s.144; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 213

ve kitabını tertip yöntemi vardır. Her ilim dalında verilen eserler için o ilim dalına ait ayrılmaz bir parça olabilecek bir kaide ve muhteva özelliği vardır. Her eserin dil ve şekil bakımından konuları ele alış yöntemi farklılık arz eder. Elbette ki tahrîc çalışmalarının türüne has ve kendi içerisinde birtakım belli başlı hususiyetlerinin olması da pek tabii dir. Tahrîc eserleri ve çalışmalarının farklılıklarına kısaca değinmemiz konunun şekillenmesi açısından uygun olacaktır.

Tahrîc çalışmalarında temel unsur tahrîci yapılan hadisin kaynağının, hadisin senedinin veya ravisinin ve hadisin sıhhat dercesinin belirtilmesidir. Bunun yanında her âlimin kendine has kendisi için çerçevesini oluşturduğu bir çalışma usulü ve tekniği vardır. Bunları belli başlı guruplar halinde şöyle sıralayabiliriz:

a) Sahabe tabakasından itibaren, hadisi rivayet eden ravilerin bilinmesi yoluyla hadisin tahrîci: Bu daha çok müsnedlerde kullanılmıştır. Ahmet b. Hanbel (241/855)'in *Müsned*'i gibi.

b) Hadisin metninden ilk lafzın bilinmesi yolu ile yapılan tahrîc: Bu şekildeki tahrîc, hadislerin ilk kelimelerinin alfabetik sırasıyla yapılan tahrîcdir. Celaleddin es-Suyutî (911/1505)'nin el-Camius-Sağîr'i ve Ziyaeddîn Gümüşhanevî (1311/1893)'nin Râmûzü'l-Ehâdîs adlı eserleri gibi, bunlara Ale'l-Ahruf tasnif de denir.

c) Hadisin herhangi bir kısmının insanlar arasında bilinen meşhur bir kelimesinin bilinmesi yoluyla yapılan tahrîc ki; Müsteşrik Wensinck'in el-Mucemül-Müfehres Li Elfazıl Hadisin Nebevî (Concordance) ve Miftahu Künüzissünne adlı eserleri bu gurubtan sayılmaktadır.

d) Hadisin konusunun bilinmesi yoluyla yapılan tahrîc: Müstahrecler zevaid kitapları ve sünenler bu türden eserlerdir. Bu usulle yapılan tahrîclerde kişinin büyük bir ilmi seviyesinin olması yanında, bu işten zevk alması da önemli bir hususiyettir. Ebu Bekir el-İsmailî (371/981)'nin el-Mustahrec Ale's-Sahîhayn'ı, Ebu Davûd (275/888) ve İbn Mâce'(273/886)'nin sünenleri gibi.

e) Hadisin metin ve senedinin durumuna bakılarak yapılan tahrîc: Mevzûât kitapları bu kısımdan sayılmaktadır.²¹⁹ Suyûtî'nin el-Leâli'l-Masnûa'sı ve İbnü'l Cevzî (597/1200)'nin el-Mevzuât'ı gibi.

Tahrîc çalışmaları yapılırken ana kaynak kabul ettiğimiz kaynaklar; birinci derecede Kütüb-i Sitte, Sünenler, Müsnedler, İmam Malik'in Muvatta'ı, Hâkim Neysaburî'nin Müstedrek'i ve Abdürrezzak b. Hemmam'ın Musannefi'dir. İkinci derecede, yukarıda zikrettiğimiz eserlere tabii olan sünen kitaplarıdır. Bunlar: Humeydî (219/834)'nin el-Cem'u Beyne's-Sahîhayn ve etraf kitapları gibi. Üçüncü derecede, Hadis ilmi dışında tasnif edilmiş olan eserlerdir. Bu eserler müstakil olarak hadis ile ilgili değildir, ama yer yer hadislerin senedi ile beraber yazıldığı veya hadis hakkında değerlendirmelerin yapıldığı eserlerdir. Siyerle ilgili olan Kastallânî (686/1287)'nin el-Mevâhibü'l-Ledünniye adlı eseri gibi. Yine İmam Şafî'nin el-Ümm, Taberî (310/922)'nin Tefsiri ve Tarih'i de bu kâbil eserlerden dir. Bu üç guruba ayırarak zikrettiğimiz eserler dışında da hadisleri içeren eserler yazılmıştır fakat onlar ana kaynak olarak kabul edilmezler. İbn Hacer'in Bülûğul-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm adlı eseri gibi.²²⁰

2.1.5. Tahrîc Çalışmalarından Bir Örnek

Hadis Edebiyatı'nın bu türünde hazırlanmış önemli sayılabilecek birkaç eserin ismini ve bir tanesinin özellikleri hakkında kısaca genel bilgi vereceğiz.

Tahrîc Edebiyatı denilince akla ilk şu eserler gelir: İbn Hacer'in “*el-Kâfi 'ş-Şâff fî Tahrîci Ehâdîsi'l Keşşâf*.” (Keşşâf'ın dördüncü cildiyle beraber 1354'te Mısırda basılmıştır.) isimli eseri, Kasım b.Kutluboğa'nın (ö.879/1474) “*Tahrîcu Ehâdîsi'l-İhtiyâr*” adlı eseri, es-Sehâvî'nin (ö.902/1497) “*Tahrîcu Ehadîsi'l-Âdilîn li-Ebi Nuaym el-Isbahânî*” adlı eseri, Hafız Zeynüddin el-İrakî'nin (806/ 1423)'el-Muğnî An hamli'l-Esfar Fî'l-Esfar fî Tahrîci Mâ Fi'l-İhyâ Mine'l-Ahbâr” adlı eseri gibi.

²¹⁹ Tahhan, *Usûlü't-Tahrîc*, s.40, 69, 92, 108, 148.

²²⁰ Tahhan, *Usûlü't-Tahrîc*, s.12, 14.

Bundan başkaca belki onlarca hadis tahrîci üzerine tertip edilmiş eser vardır. Biz bu kadarı ile iktifa ediyoruz ve hemen “*Menâhilü’s-Safâ fi Tahrîci Ehâdîsi’ş-Şifâ*” adlı eseri kısaca örnek olarak zikretmek istiyoruz.

Menâhilü’s-Safâ fi Tahrîci Ehâdîsi’ş-Şifâ

Müellifi Celâleddîn es-Suyûtî (911/1505)’dir. Kadı İyâz el-Yahsûbî el-Mâlikî (544/1149)’nin eş-Şifâ bi Ta’rîfi Hukûkil-Mustafâ adlı eserindeki hadislerin tahrîc çalışmasıdır.

Suyûtî’nin, *Menâhilü’s-Safâ*’daki metodu şöyledir: Hadisin sahabî olan ravisi biliniyorsa, “Enes’in hadisi” veya “Ömer’in hadisi” vb. şeklinde hadisin ravisini yazdıktan sonra onun rivayeti ile hadisi yazar sonra o lafızla aynı hadisi rivayet eden musannifi –Müslim veya Buhârî gibi-belirtir. Bunlardan birisinin hadisi tahrîc etmesini uygun görür. Sahîhayn da bulamamış ise diğer “Kütüb-i sitte” veya meşhur hadis kaynaklarına işaret eder.²²¹ Hadislerin senedlerinin sıhhati konusundaki değerlendirmelerini kaydeder.²²² Bu değerlendirmeleri Kütüb-i Sitte’de bulunan hadislerden sonra yapmaz. Ayrıca çok azda olsa Hadisi başka lafızlarla rivayet eden musanniflere işaret eder.²²³ Irakî’nin Muğnî’si ile kıyaslayacak olursak arasında usûl açısından farklılıkların olduğu muhakkak görülecektir. İlerleyen kısımlarda Muğnî ile ilgili geniş bilgiler verilecektir.

Kısaca Tahrîc Edebiyatı’na bir göz atıp, Muhaddislere göre tahîc, tahrîc çalışmaları ve bunlara duyulan ihtiyaç, Tahrîc çalışmalarında takip edilen usûller başlıkları altında çalışmamız için temel sayılabilecek teknik bilgileri hatırlayıp örnekleri gördükten sonra, Irakî’nin Muğnî’de takip ettiği metodlara geçebiliriz.

---

²²¹ Suyûtî, *Menâhilü’s-Safâ*. s. 74, 80,82.

²²² Suyûtî, *a.g.e.* s. 110, 152, 167.

²²³ Suyûtî, *a.g.e.* s.146, 166, 185, 220.

2.2. EL-İRÂKÎ'NİN TAKİP ETTİĞİ METODLAR

2.2.1. Genel Muhtevâ ve Şekil Açısından Metodu

el-Muğnî An Hamli'l-Esfâr fî Tahrîci Mâ fi'l-İhyâ-i Mine'l-Ahbâr Irâkî'nin Gazzâlî'nin İhyâ-u ulûmiddin'deki hadislerin tahrîci üzerine “kebîr, mütevassıt ve muhtasar” olmak üzere yazdığı üç eserin en küçüğü ve günümüze gelmiş olanıdır. Müellif bu üç eseri derleyerek *el-Muğnî an Hamli'l-Esfâr fî Tahrîci mâ fi'l-İhyâ-i mine'l-Ahbâr* adlı eseri oluşturmuştur. Irâkî, İhbâru 'l-İhya' adlı eserini telif ettiği sırada elde edemediği bazı hadislerin senedlerine dokuz yıllık bir çalışmadan sonra ulaşmış ve bu bilgileri yeniden değerlendirerek ikinci yazdığı İhyâ Tahrîci olan ve Mütevassıt diye tabir edilen eseri meydana getirmiştir. Daha sonra şu anda elimizde olan el-Muğnî adlı eseri meydana getirmiştir. Oğlu'nun bildirdiğine göre Muğnî kırkbeş yıla yakın bir zamanda ortaya çıkmıştır. Bunca verilen emek mezkûr eserin yüzyıllar boyu büyük ilgi görmesini sağlamıştır. Mesela, İbni Hacer, el-Muğnî'yi birçok defa istinsah ettiğini belirtmiştir.

Genellikle âlimler eserlerinde takip ettikleri metod hakkında, mukaddime kısmında bilgi vermektedirler. El-Muğnî'nin gerek İhya ile birlikte gerekse müstakil iki cilt halindeki baskılarına baktığımızda Irakî tarafından yazılmış bir mukaddimenin olduğu görülmektedir. Kitapta takip edilen tahrîc metodu hakkında Irakî tarafından genel hatlarıyla çok kısa bir bilgi verilmiş. Böyle kısa bir bilgiye sahip olmamız Irakî'nin teknik bakımdan tam olarak hangi yolu takip ettiğini söylememize imkân vermemektedir. Biz Irakî'nin Muğnî'de takip ettiği tekniğini mukaddimesinden yola çıkıp eserin tamamını incelemek suretiyle iki ana grupta toplayarak ortaya koymaya çalışacağız. Bu sınıflamayı yaparken konuların uzaktan veya yakından biraz ilgili olmasını yeterli gördük. Maksadımız konunun fazla uzatılmadan mümkün mertebe anlaşılmasını sağlamaktır. Öncelikle Irakî'nin el-Muğnî'deki tekniğini; genel muhteva ve şekil açısından metodu, rivayetleri değerlendirme ve hadis tahrîcine dair meselelerdeki metodu olarak ele alıp konuyu açıklığa kavuşturmaya çalışacağız.

2.2.2. Konu Başlıkları ve Rivayetleri Veriş Şekli

Irakî Muğnî'yi tasnif ederken konu başlıklarını ihya daki konu başlığı sırasını takip ederek kitab, bab ve fasıllara ayırmıştır. “Kitabu'l-İlm” (İlim Bölümü), “Kitab'ü Kavâidi'l-Akâid” (İnanç Esasları Bölümü), “Kitab'ü Esrârî't-Tahâret” (Temizliğin İncelikleri Bölümü); “el Babü'l Evvel, Fî Fazlî'l-İlim ve't-Talîm ve't-Taallüm” (Birinci bab, İlim Öğrenmenin ve Öğretmenin fazileti), “el-Fasl'ül-Evvel Fi Tercemet'i Akidet'ü Ehlisünnet” (Birinci fasıl, Ehli Sünnet Akidesi'nin tanıtılması), “el-Kısmü'l-Evvel, fi Tahâreti'l-Habes” (Birinci Kısım, pislikten temizlenme bölümü) gibi.²²⁴ Gazâlî'nin müstakil olarak İhya'da bab veya fasıl ayırmadığı konulardaki hadisler için Irâkî : “Ehâdisü fi Sıfâti Cehennem”,(Cehennem özelliklerini anlatan hadisler), “Ehâdisü fi Sıfâti Cennet”, (Cennetin özelliklerini anlatan hadisler) şeklinde başlıklar verir.²²⁵ İlgili bölümlerde geçen rivayetlerin tahririni yapar ve o rivayetle alakalı olan varsa diğer tarikleri ve geçtiği kaynakları gösterir. Şöyle ki:

حديث “القبر إما حفرة من حفر النار أو روضة من رياض الجنة” أخرجه الترمذي
من حديث أبي سعيد بتقديم وتأخير وقال غريب . قلت فيه عبيد الله بن الوليد
الوصافي ضعيف

Hadis:”Kabir ya cehennem çukurlarından bir çukur, ya da cennet bahçelerinden bir bahçedir” bu hadisi Tirmizi Ebu Saîd hadisleri içinde takdîm ve te'hîr ile garîb bir rivayet olduğunu zikreder. Ben de derim ki: Ubeydullah bin el-Velîd el-Vasâfî zayıf bir ravidir. (قلت) “ben derim ki” diyerek o konudaki görüşünü ve rivayetin sıhhatini, râvinin adalet ve zabt yönünden değerlendirmesini yapar.²²⁶

Hadislerin tahririnde takip ettiği metod hakkında yalnızca şunları söyler:

(وأنا أذكر من هذه الأحاديث ما تيسر لي وجوده مستعينا بالله وأبدأ بالأصح فالأصح
فاقول...)

²²⁴ Irâkî Zeynuddin, *El-Muğnî*, I.s. 9,73

²²⁵ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.*, II. s. 1259

²²⁶ Irâkî Zeynuddin, *El-Muğnî*, II. s. 251

“Ben hadislerden benim için kolay olanlarını -Allah’tan yardım dileyerek zikrederken-derece derece en sahih olanlardan daha az sahih olanlara doğru yazmaya başladım ve hadislerle ilgili olarak şöyle diyorum...”²²⁷ Irâkî, Gazali’nin zikrettiği hadisleri tahrîc ederken elealdığı rivayetin bulunması kolay en sahih olanlarından ilk önce başlamış ve kademe kademe zayıf olanları tespit etmiştir. Muhtemeldir ki bundan dolayı eserin tamamlanması uzun zaman almıştır.

2.2.3. Hadislerin Kaynaklarına İşaret Etmesi

Hadislerin kaynaklarını ve o kaynakların rivayetlerini yazarken şu misaldeki yolu takip eder.

حديث “ باب من العلم يتعلمه الرجل خير له من الدنيا وما فيها “ أخرجه ابن حبان في روضة العقلاء وابن عبد البر موقوفا على الحسن البصري ولم أره مرفوعا إلا بلفظ “ خير له من مائة ركعة “ رواه الطبراني في الأوسط بسند ضعيف من حديث أبي ذر

Hadis “İlimden bir konu öğrenmek dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır.” Bu hadisi İbn Hibban (ö.354/965) Ravzatü-l Ukalâ da İbn Abdilberr (ö. 463/1071) den mevkuf olarak zikretti. Hasan el-Basrî (ö.153/728) “onun için yüz rekât namazdan daha hayırlıdır” ifadesiyle beraber merfu olduğunu kaydetti. Taberânî de Mucemü-l Evsat’ta Ebu Zer hadislerinden zayıf olarak geçmektedir. Şeklinde tahrîc ettiği hadislerin kaynaklarına ve ravilerine işaret etmektedir.²²⁸

Irâkî bazen hadislerin bulunduğu kaynaklarda geçen kitap ve bâb başlıklarına da işaret eder. “bu hadisi İbn Ebî Şeybe (ö.235/849), yeme içme bâbında zikreder..., İbn Hibban (ö.354/965) Sahîh’in dördüncü kısım ellinci nev’inde rivayet etmiştir..., Ebu Dâvud (ö.275/888) “Kitabu’l-Et’ime” yemek yeme bölümünde , Ali ibn Mabed “Kitabu’t-Taât ve Masiyet” bölümünde mürsel olarak nakletti. Diğerleri de (Kütübü Sitte İmamları) “Hacc” bölümünde rivayet etmişlerdir. Şeklinde tahrîc ettiği

²²⁷ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.* I.s 3.

²²⁸ Irâkî Zeynuddin, *Muğnî.* I. s. 10.

görülmektedir.²²⁹ Müellifimizin hadisleri ele alış uslubuna bakılırsa hadis ilimlerine ve litaratüre son derece hâkim olduğu görülmektedir.

Bazen hadisleri nakleden müelliflerini ve kitaplarının isimlerini yazar ama rivayetlerini yazmaz. “Beyhakî bu hadisi. “Ma’rife” sinde Hâkim’den sened ve metni ile rivayet etti..., bir başka hadisi Ahmet “Müsned’inde” Hakim ise “Müstedrek’inde” tahrîc etmişlerdir.²³⁰ Şeklinde nakillerde bulunur. Burada muellif ve eserini belirttiği halde rivayetini yazmamıştır. Muhtemelen konunun uzamaması için böyle bir yol takip etmiştir. Kaynak verirken daha çok hem kaynak olan eseri hem müellifi, bununla beraber bazen de müellifin rivayetini de yazar. Mesela: Abdest bölümünde misvak kullanma ile ilgili hadisleri tahrîc ederken; Peygamber (s.a.v.)’den şöyle rivayet edildi: “O misvak kullanmaya sürekli devam ediyordu.” Ben derim ki: bu konuda başka hadislerde vardır. Onlardan bir kısmını Buhârî rivayet etmiştir. Dört sünen sahibi de onlardan bir kısmını uzun uzun bir kısmını da muhtasar olarak rivayet etmişlerdir. Bu hadisi kitaplarında kaydeden diğer müellifleride zikreder.

Bazende sadece müelliflerin isimlerini verir,

حديث “ طلب العلم فريضة على كل مسلم “ رواه ابن ماجه من حديث أنس وضعفه
أحمد والبيهقي وغيرهما

Hadis “İlim öğrenmek her müslüman’a farzdır” bu hadisi İbn Mace Enes hadisleri arasında zikretti, Ahmed b. Hanbel, Beyhakî ve diğer hadis imamları zayıf olduğunu belirtti. Şeklinde sadece müelliflerin ismini vererek eserlerini belirtmeksizin nakillerde bulunduğu da olmuştur.

Irakî, hadisleri kitabında zikreden müellifleri zaman zaman grublar halinde verir. “Bu hadisi bir topluluk tahrîc etmiştir, ... Rivayet etmiştir.” **اخرجه الجماعة** - **رواه الجماعة** ve “bu hadisi altı imam rivayet etmişlerdir..., tahrîc etmişlerdir.” “ **رواه الاثمة الستة-اخرجه الاثمة الستة**” tabirleri ile Kütübü Sitte müelliflerini

²²⁹ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.*, II.s.248,256

²³⁰ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.* I.s.44.73, 137.

kastetmektedir.²³¹ “Bu hadisi sünen sahipleri tahrir etmiştir.” “**اخرجه اصحاب السنن**” veya bu hadisi dört sünen sahibi tahrir etmiştir.” “**اخرجه الاربعة**” tabiri ile de dört büyük sünen sahibi –Ebû Davud, Neseî, Tirmizî ve İbn Mâce’yi kastetmektedir.²³² “Bu hadisi Buhârî hariç bir gurup kitaplarında tahrir etmiştir. Bu hadisi Ebû Davud hariç bir gurup kitaplarında tahrir etmiştir. “**اخرجه الجماعة الا البخاري**” gibi²³³ ifadelerle de bu hadisi ismi geçen müellif hariç diğer hadis imamlarının zikrettiğini bildirmektedir.

Tahririni yaptığı hadisi kitabına alan hadis imamlarına da “Bu hadisi Buhârî ve Müslim zikretmişti.” “**رواه البخاري-اخرجه مسلم**” veya “Bu hadis Sahihayn da bulunmaktadır.” “**في الصحيحين**” şeklinde ki ifadeleriyle müellifin en meşhur en önemli eserinde hadisi naklettiğini kastetmektedir.²³⁴ “Ebu Zinâd hadisi “Sahîhayn” da vardır.” gibi ifadelerle de musanniflerin hangi ravi yoluyla hadisi naklettiğini belirtir.²³⁵

Hadislerden hakkında bilgi ve rivayetlerden daha sonra bahsedilecek ve gelecek bölümlerde değinilecek olanlarına “Bu hadis hakkında bilgi yakında gelecek” “göreceğin gibi bu konunun açıklaması çok yakında gelecektir” “**سيأتي**” gibi ifadelerle bazen gelecek bölümlerdeki yerlerini belirterek işaret eder.²³⁶ Ancak bazen de hangi konuda ve nerede geçtiğini her zaman belirtmez. “Onun tamamı ileride gelecektir” ifadesi ile de hadisin tam metninin ve değerlendirmesinin ileride geleceğine işaret eder. Bazen “ Bu konuyla ilgili bilgiler ikinci hadiste inşallah gelecektir.” veya yer ismi vererek bu hadis hakkında geniş bilgi falanca bölümde verilecektir.” İfadeleriyle atıfta bulunduğu bilgilerin verileceği bölümün adını belirtir. Hakkında daha detaylı bilgi vereceği hadislere de konu ve bab ismi vererek,”Bu hadis detaylı bilgi “Âdâb ve Ekl”

²³¹ Irâkî Zeynuddin, *Muğnî*. I.s. 176,183. II. s. 68, 130, 155.

²³² Irâkî Zeynuddin, *Muğnî*. I.s.138, II. s. 84.

²³³ Irâkî Zeynuddin, *Muğnî*. II. s.1011, 1186.

²³⁴ Irâkî Zeynuddin, *Muğnî*. II. s.40

²³⁵ Irâkî Zeynuddin, *Muğnî*. I.s. 112

²³⁶ Irâkî Zeynuddin, *Muğnî*. I. s. 59, 70, 72, 86, 98

bölümünde gelecektir şeklinde hadisin tenkid ve tahlilini ihtiva eden geniş bilginin zikredilen yerde geleceğini bildirir.²³⁷

Tahrîc edilen hadis daha önce geçmiş ise, “Bu hadis daha önce geçti”, “**قد تقدم**”, “**تقدم في الباب الأول**”, “**المتقدم**”, “Bu hadis daha önce birinci bab da geçti” gibi ifadeler kullanarak yerini ve önceden geçtiğini bildirir. Diyebiliriz ki bu tavrıyla Irakî, muhtemelen tekrarın sıkıcılığını ortadan kaldırmak, kitabın hacmini sınırlı tutmak, zaman ve emek kaybını önlemek gibi gayeleri gözetmiştir.

2.2.4. Hadislerin Tariklerini Veriş Şekli

Irakî, geniş hadis kültürü ve derin hafızası ile hadislerin rivayet tariklerini ayrı ayrı yazmaya büyük gayret sarfeder. Hadislerin tariklerini gösterirken aşağıdaki yolu takip eder.

حديث “بدأ الإسلام غريبا وسيعود غريبا كما بدأ فطوبى للغرباء” أخرجه مسلم من
حديث أبي هريرة مختصرا وهو بتمامه عند الترمذي من حديث عمرو بن عوف
وحسنه

Hadis “İslam garip başlamıştır, başladığı gibi garip olarak bitecektir. Müjdeler olsun gariplere.” Bu hadisi Müslim Ebu Hureyre hadisleri içinde muhtasar olarak tahrîc eder ve bu hadisin tamamı Tirmizi’de Amr bin Avf hadisi olarak geçer. Bu hadisi Tirmizi hasen sayar.²³⁸ Zikrettiğimiz hadisin bu şekliyle Müslim’de geçtiğini Tirmizi’nin ise kısaltmadan tamamını verdiğini ve tarik olarak gelen sahabesini de belirtir.

حديث “عشر من الفطرة : قص الشارب وإعفاء اللحية والسواك واستنشاقه الماء
وقص الأظفار وغسل البراجم وبتف الإبط وحلق العانة وانتقاص الماء - قال وكيع
يعني الاستنجاء - قال مصعب ونسيت العاشرة إلا أن تكون المضمضة”

²³⁷ Irâkî Zeynuddin, *Muğnî*. I. s, 203.2043.1690

²³⁸ Irâkî Zeynuddin, *Muğnî*. I.s.29

أخرجه مسلم من حديث عائشة الذي مر لفظه وهذا الحديث ضعفه النسائي . ولأبي داود وابن ماجه من حديث عمار بن ياسر نحوه فذكر فيه المضمضة والاختتان والانتضاح ولم يذكر إعفاء اللحية وانتقاص الماء قال أبو داود روى نحوه عن ابن عباس . قال “ خمس كلها في الرأس “ وذكر منها “ الفرق “ ولم يذكر “ إعفاء اللحية “ وفي الصحيحين من حديث أبي هريرة “ الفطرة خمس : الختان . . . إلخ “

Hadis “On şey fitrattandır: Bıyıkları kısaltmak, sakalı uzatmak, misvak kullanmak, su ile burunu temizlemek, tırnakları kesmek, parmak aralarını yıkamak, koltuk altını traş etmek, kasıkları traş etmek ve suyla taharetlenmek.-Vek'i yani taharetlenmek dedi-Musab onuncusunu unuttum galiba mazmaza olmalı dedi.” Bu hadisi Müslim Aişe (r.a) hadisleri arasında bu geçtiği şekliyle tahrir etti, Nesâî bu şekliyle zayıf olduğunu bildirdi. Ebu Davud, İbn Mace Ammar bin Yasir hadisi olarak bir benzerini nakletti ve mazmaza, sünnet olmak, istibra yapmayı kaydetti ama sakalı uzatmayı ve buruna su vermeyi zikretmedi. Ebu Davud bu hadisin bir benzerini İbn Abbas'tan rivayet etti ve şöyle dedi: “Beş hususun hepsi başla alakalıdır.” Dedi ve bu beş şeyi saydı. Farklı olan kısım ise sakalın uzatılması kısmıdır onu saymadı. Sahihayn'da Ebu Hureyre hadisi olarak “Fıtrat beş şeydir: Sünnet olmak... ve devamı.”

239

حديث أبي هريرة “ لأن أقول سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر أحب إلي مما طلعت عليه الشمس “ وزاد في رواية “ ولا حول ولا قوة إلا بالله وقال هي خير من الدنيا وما فيها “

أخرجه مسلم باللفظ الأول وللمستغفري في الدعوات من رواية مالك بن دينار “ أن أبا أمامة قال للنبي صلى الله عليه وسلم: قلت سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر خير من الدنيا وما فيها قال أنت أغنم القوم “ وهو مرسل جيد الإسناد

Ebû Hureyre hadisi “Sübhanallah, Elhamdülillah, Lâ ilaheillallah'ü vallahü ekber demem benim için güneşin üzerine doğduğu herşeyden daha hayırlıdır ve ilave

²³⁹ Irâkî Zeynuddin, *Muğnî*. I. s.93

ederek şöyle dedi “Vela havle vela kuvvete illa billâh” demem dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır.”

Bu hadisi ilavesiz ilk haliyle tahrir etti, Malik bin Dinar’dan bağışlanma duası bölümünde, “Ebu Umâme’den peygamber efendimiz’in şöyle dediğini nakleder: Sübhanallah, Elhamdülillah, Velahavle illallahüvallahü ekber, demen dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır. (böyle söylediğinde) Sen kavminin en zengini olursun.” Bu hadis mürseldir isnadı da “Ceyyidü’l-İsnâd” dır.²⁴⁰

Vermiş olduğumuz bu örneklerde müellifin İhya’da geçen iki hadisi tahrir ederken o hadisin geçtiği diğer rivayetleri ve farklı varyantlarını farklı tariklerden geldiği şekilde sayıp ortaya koyduğunu görmekteyiz. Bu ve daha verebileceğimiz birçok örnek Irakî’nin hadislerin tarikleri rivayetleri hakkındaki ileri derecedeki seviyesinin en iyi göstergesidir. Bu tarikleri hemen ard arda sıralayıp yazıvermesi ve hadislerin bazılarının senediyle gelen konu dışındaki metinleri de vermesi onun ilmî seviyesini göstermektedir. Irakî, tahririni yaptığı bazı hadislere ulaşamadığını veya bulamadığını;

“لم أجد،” “لم أجد من طريق،” “ولم أجد مرفوعا،” “لم أجد له أصلا،” “لم أجد هكذا،”
 “لم أجد بهذا اللفظ،” “لم أجد صدر الحديث،” “لم أجد هكذا بطوله،” “لم أجد من حديث
 عمر،” “لم أجد مقيدا بآخر،” “لم أجد له إسنادا،” “لم أجد أوله،” “لم أجد له أصلا بهذا
 السياق،” “لم أجد لباقيه أصلا،” “لم أجد هكذا بطوله.”²⁴¹

Gibi lafızlarla ifade etmektedir.

Kimi rivayette “aynısını bulamadım” kiminde de “bu şekliyle yok” ya da “bu uzunlukta bulamadım” , “merfû olarak yok”, “mürsel olarak yok”, “ikinci kısmını bulamadım”, “tamamı yok” gibi ifadelerle bulamadığını söyler. Hemen devamında rivayetlerin mevcut başka kaynakta yer aldığı şekliyle ya da benzer olanlarını verir ki bu da onun hadislere ve kaynaklara ne kadar vakıf olduğunun göstergesidir.

²⁴⁰ Irakî Zeynuddin, *Muğnî*. I. s.246.

²⁴¹ Irakî Zeynuddin, *Muğnî*. I.s. 20, 25, 34, 36, II. s.193, 197, 228, 288, 295, 306, 308

Bu türden rivayetleri şöyle bildirir. “bizim bu konuda bulabildiğimiz rivayetler biraz önce geçti” veya bu hadisi bulamadım” diyerek metin ve ravileri hakkında bilgi vermediğini ifade eder. Bu tür hadisler için “bu hadis gerçekten gariptir” veya “bu garip bir hadistir” der. Bu tabirleri genelde bulamadığı hadisler için kullanmaktadır. Herhangi bir rivayeti İhya’da geçtiği şekliyle bulamadığı zaman “Bu hadis ne bulabildiğim ne de bilebildiğim bir hadis değildir. Ben ancak Sahihayn da geçen rivayetlerden buna benzer şunu buldum. Şeklinde ifade ederek hadisin manasına yakın rivayetleri yazar.

Irakî’nin işinin ehli bir ilim adamı olarak elinde bulunan ve zamanına kadar ulaşmış olan tüm hadis kaynaklarını görüyoruz. Bütün aramalarına rağmen hadisi kısmen veya tamamını ya da bir benzerini bulamamışsa bulamadığını açık bir şekilde ifade etmektedir. Ancak Irakî, hadislerden bir kısmını bulamadığını söylerken, daha sonra gelen Süveydî (ö.1246/1831) ve Zebîdî (ö.1205/1790) o hadisleri bulup tahrîc etmişlerdir ve eserlerinde Irakinin bulamadım dediği rivayetler şeklinde başlıklar atmışlardı. Süveydî (ö.1246/1831)’nin *el-İ’tibâr fî Hamli’l-Esfâr* adlı eseri Irakî’nin el-Muğnî adlı eserine zeyil mahiyetinde yapılmış bir çalışmadır. Irakî’nin İhyâ’u Ulûmi’-d-dîn’deki hadislerden isnadını bulamadığı, dolayısıyla mevzû kabul ettiği 271 rivayeti süveydî bir araya getirmiştir.(nşr. Ali Rızâ b.Abdullah b.Ali Rızâ, *Demenhûr-Kahire 1414–1993*), nâşir de Süveydî’nin dikkatinden kaçan otuz altı rivayeti kitabın sonuna eklemiştir. Müellif Kitabını “*el-İ’tibâr fî Hamli’l-Esfâr*” adıyla zikretmesine rağmen, nâşir eseri “*el-Mevzû’ât fî l-İhyâ ev el-İ’tibâr fî Hamli’l-Esfâr*” ismiyle yayınlamıştır. Müellif Irakî’nin senedini bulamadım dediği rivayetlerin tamamını tahrîc etmiş ve birçoğunun sahih, hasen derecesindeki hadislerden oluştuğunu ifade etmiştir. Irakî bu hadis hakkında “isnadını bulamadım demiş ama ben bu hadisi falanca kaynaklarda buldum”, dedikten sonra “ben derim ki”, diyerek kendi görüşünü de belirtmiştir. Yer yer Sübkî gibi birçok âlimin mezkûr hadisler hakkındaki görüşlerini de zikretmiştir. Kitabın sonundaki hadislerin tamamının zikredildiği fihrist çok kullanışlı olmuş ve hadislerin tahrîcinde yararlanılan kaynakların çok kısa bir şekilde tanıtılmasında ayrıca faydalı olmuştur. Bu rivayetlerin sıhhat durumları için zikrettiğimiz kaynağa müracaat etmek gerekmektedir.

Irakî bulamadığı hadislere hiç temas etmeden geçebilirdi. Ama ilim adamının sadakatle bağlı olması gereken dürüstlüğü elden bırakmayıp, doğrudan doğruya “bu

hadisi bulamadım” demiştir. Bu ifade üslûbu da onun ilmî hassasiyetinin bir göstergesidir.

2.2.5. Kullandığı Kısaltmalar

Irakî, İhya hadislerinin tahririni yaparken bir takım kısaltmaları da kullanmıştır. Şöyle ki:

حديث “ كان من أفكه الناس مع نسائه “ رواه الحسن بن سفيان في ” مسنده “ من
حديث أنس دون قوله “ مع نسائه “ . ورواه البزار في ” مسنده “ والطبراني ” في
الصغير والأوسط فقالا “ مع صبي “ . وفي إسناده ابن لهيعة²⁴².

Bu hadiste altı çizili olan tabirleri kullanıp müelliflerin eserlerinin tam adını uzun uzun yazmaması rivayetin gerek daha önce geçmiş olması gerekse müellifin ve eserinin maruf olmasından dolayı olsa gerek. Konunun uzatılmaması ve zaman ve kaynak israfının önüne geçilmeside muhtemel hedefler arasında sayılabilir.

“ قد ذكره ” tabiri ile tahririni yaptığı hadisın bir benzerinin ismi geçen müellif tarafından rivayet edildiğini kastetmektedir. Gelecek misalde bu açıkça görülmektedir.

حديث “ من دعا لظالم بالبقاء فقد أحب أن يعصي الله في أرضه “ لم أجده مرفوعا
وإنما رواه ابن أبي الدنيا في كتاب الصمت من قول الحسن وقد ذكره المصنف هكذا
على الصواب في آفات اللسان

Altı çizili olan kısım ve ondan sonraki kısım bu rivayetin daha önce ilgili verilen bölümde geçtiğini ifade ederek okuyucuya bir telmihte bulunmakta ve bu yönüyle de Irakî dikkatleri diri tutmuş olmaktadır.

و راجع “ ifadesi ile rivayetini bildirdiği müellifin eserine bakılmasını, “ ينظر ” ifadesi ile de ismi geçen müellifin eserine bakılmasını ve bazen de “بقية الحديث

²⁴² Irâkî Zeynuddin, *Muğnî*. II. s. 48.

bakılması gereken kitabın ismini ya da bir bölümünü işaret ederek hadisin veya senedin devamı için işaret edilen kaynağa bakılmasını okuyucuya tenbih eder.²⁴³

**حديث “ إن لله في كل جمعة ستمائة ألف عتيق من النار “ أخرجه ابن عدي وابن
حبان في الضعفاء وفي الشعب من حديث أنس قال الدارقطني في العلل والحديث غير
ثابت**

Hadis, “Allah her Cuma günü altı yüzbin kişiyi Cehennemden azâd eder” İbn Adıyy ve İbn Hibban “ed-Duafâ” ile “eş-Şuab” da Enes hadisi olarak zikrederler. Dârekutnî’de “İlel” de böyle bir hadis sabit değildir.²⁴⁴

Irakî, bu hadisin tahricinde altı çizili olarak gösterilen eserlerin tam adını yazmadan sadece meşhur ve maruf olan isimlerini kısaca zikretmiştir. Bu ve bunun gibi pek çok pratik kısaltmaya Muğnî’nin birçok yerinde rastlamak mümkündür.

Muğnî’de bir diğer incelemeye tabii tuttuğumuz bölüm Gazâlî’ye ait sözlerin nasıl değerlendirildiği konusudur şimdi bu hususu inceleyelim.

2.2.6. Gazâlî’ye Ait Sözleri Açıklaması

Irakî, zaman zaman Gazâlî’nin sözlerinden açıklanmaya ihtiyaç duyulan kısımlar varsa onları kısa da olsa izah eder. Meselâ Gazâlî şöyle demiştir.

**حديث “ الاكتحال في كل عين ثلاثا “ قال الغزالي ونقل ذلك في الصحيح قلت: بل هو
عند الترمذي وابن ماجه من حديث ابن عباس قال الترمذي حديث حسن**

Hadis, “Her göz için üçer defa sürme çekilir” bu hadisi Gazâlî bu şekliye sahih olarak zikreder. Ben derim ki: Bu rivayet Tirmizî ve İbn Mâce’de İbn Abbâs’ın hadisi olarak geçer. Tirmizî hadisin hasen olduğunu söyler.²⁴⁵

²⁴³ Irâkî Zeynuddin, *Muğnî*. II. s.169, 178.

²⁴⁴ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e*, I. s.132

²⁴⁵ Irâkî Zeynuddin, *Muğnî*. I. s. 90

Irakî, bu hadis için Gazâlî'nin sahih değerlendirmesini eleştirir ve bu hadisin asıl hadis kaynaklarında ve muhaddisler nazarındaki değerinin hasen oluşunu zikreder. Diğer bir rivayette ise :

حديث “ عن رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول : نعوذ بك من عذاب جهنم وعذاب القبر ونعوذ بك من فتنة المحيا والممات ومن فتنة المسيح الدجال وإذا أردت بقوم فتنة فاقبضنا إليك غير مفتونين “ تقدم وزاد فيه الغزالي هنا و “ وإذا أردت بقوم فتنة فاقبضنا إليك غير مفتونين “ ولم أجده مقيدا بآخر الصلاة وللترمذي من حديث ابن عباس “ وإذا أردت بعبادك فتنة فاقبضني إليك غير مفتون “ روى الحاكم نحوه من حديث ثوبان وعبد الرحمن بن عايش وصححهما وسيأتي في الدعاء.

Hadis, “Rasûlullah (s.a.v) ‘den şöyle dediği bildirildi:(Yâ Rabbî) Cehennem azabından, kabir azabından, hayatın ve ölümün imtihanlarından, Mesih ve Deccalin fitnelerinden sana sığınırız. Sen insanları bir belâ ile imtihan etmek istediğinde o belâ gelmeden bizi kendi katına al.²⁴⁶

Irakî, Gazâlî'nin hadisin son kısmına yaptığı altı çizili olarak metinde gösterilen ilaveyi bulamadığını ifade eder ve birkaç kaynakta benzer şekilde geçtiğini ve tariklerini belirtir. Bu hadiste müellifimizin Gazâlî'nin naklettiği şekliyle diğer kaynaklarda geçmediğini belirtmesi hem Gazâlî'ye yapılan bir eleştiri hemde hadisleri tahrir ederken büyük bir hassasiyet ve dikkatle incelediğinin belirtisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Irakî tahrir yaparken “قوله” tabiri ile Gazâlî'nin sözünü, “قلت” tabiri ile de kendi sözlerini belirtir ve tahrîce böyle devam eder.²⁴⁷

Benzer örnekler Muğnî'nin çeşitli bölümlerinde geçmektedir. Biz burada birkaçına değinerek konuya açıklık getirip geçmeyi uygun gördük. Şimdi de müellifimiz Irakî'nin Arap dili ve şiirleri ile ilgili bilgileri nasıl değerlendirdiğine göz atalım.

²⁴⁶ Irakî Zeynuddin, *Muğnî*, I.s.130

²⁴⁷ Irakî Zeynuddin, *Muğnî*. I.s. 40, 25

2.2.7. Arap Dili İle İlgili Bilgileri Açıklaması

Her dilde kelimelerin ifade ettiği çeşitli anlamlar mutlaka vardır. Bazen bir kelime kullanıldığı mananın dışında anlamlar içerebilir. Bazen de ifade ettiği anlam kullanım amacının tamamen dışında olan başka bir anlama hamledilebilecek hususiyetler arz edebilir. Anlamı dışında bir başka anlamda kullanılan kelimelerin kullanıldıkları mana ve kullanım şekillerini bilmek, kelimenin ait olduğu dil ile ilgili yoğun bir bilgi birikimini gerektirir. Arapça'nın lügat, Beyan, Belâğat gibi kendine has birtakım bölümleri vardır. Bu dil hususiyetlerinden haberdar olmayan kimse zaman zaman kelime ve cümlelerin anlamlarını kavramakta zorlanabilir. Özellikle hadislerin anlaşılmasında Arap dilinin inceliklerini bilmek elbette lazımdır. Naslardan hüküm çıkarırken dilin inceliklerini bilmeden ortaya koyulan hükümlerde isabetli olma ihtimali çok düşüktür. İsbetli hükümler istinbat edebilmek için dilin hususiyetlerini iyi bilmek gerekir. Mesela Muğnî'de olan ve aşağıda gelen hadiste geçen "حزز" kelimesinin açıklanmasında bu meselenin önemi açıkça görülmektedir.

حديث "الإثم حزازُ القلوب" أخرجه البيهقي في شعب الإيمان من حديث ابن مسعود ورواه العدني في مسنده موقوفا عليه

الشرح من النهاية: (حزز) فيه " أنه احتز من كتف شاة ثم صلى ولم يتوضأ " هو

افتعل من الحز : القطع

ومنه الحزة وهي : القطعة من اللحم وغيره

وقيل الحز : القطع في الشيء من غير إبانة . يقال : حززت العود أحزه حزا

ومنه حديث ابن مسعود " الإثم حواز القلوب " هي الأمور التي تحز فيها : أي تؤثر

كما يؤثر الحز في الشيء وهو ما يخطر فيها من أن تكون معاصي لفقد الطمأنينة

إليها وهي بتشديد الزاي : جمع حاز . يقال إذا أصاب مرفق البعير طرف كركرته

فقطعه وأدماه : قيل به حاز

ورواه شمر " الإثم حواز القلوب " بتشديد الواو : أي يحوزها ويتملكها ويغلب

عليها ويروى " الإثم حزاز القلوب " بزايين الأولى مشددة وهي فعال من الحز .

Hadis “Günah kalpleri tedirgin eder (titretir).”

Bu hadisi Beyhakî Şuabü’l-İman’da İbn Mes’ud hadisi olarak, Adenî Müsnedinde mevkuf olarak tahrîc etmişlerdir.

Bu hususta son açıklama şöyledir: (حز) kelimesi şu şekilde kullanılır “O koyunu ayaklarından bağladı ve abdest almadan namaz kıldı.” “حز” kelimesinin “iftiâl” babında kullanıldığında bir şeyi kesmek, ayırmak manâsına gelmektedir. Diğer bir ifade de “الحزة” kelimesi etten bir parça kesmek veya bir parçayı diğerinden ayırmak anlamındadır. Başka bir ifade de “bir şeyi başından kesmektir” denilmiştir.

Bu konuda İbn Mes’ud’dan rivayet edilen bir hadis vardır. “Günah kalpleri tedirgin eder.” Öyle ki bu işler (yani günahlar) tedirginlik verir. Yani kesmek nasıl bir şeye tesir edip etkiliyorsa günahlar da ondan daha şiddetli tesir eder. O kalplerin huzurunu alıp götürür. O kelimenin okunuşu “ز” harfinin şeddeli olması ile. “حاز” kelimesi de onun çoğuludur. Ayrıca devenin ayağı (mafsalı) midesine doğru götürülür ve öylece boğazlanır işte bu iş arapça da “حاز” kelimesiyle ifade edilir.

Diğer bir rivatte de Semura şöyle nakleder. “Günah kalplerin tedirginliğidir.” “حواز” Bu kelimenin okunuşu “و” harfinin şeddeli olmasıyla. Yani tedirginliğin kalbe nüfûz etmesi, yerleşmesi ona hakim olmasıdır. Diğer bir rivayette de şu şekildedir: “Günah kalpleri sürekli ve çokça tedirgin eden şeydir.” Bu kelime de birinci “ز” harfi şeddeli gelmiştir. Bu da “الحز” -tedirgin etmek- kelimesinin “فَعَّالٌ” vezninde gelmesidir ki oda mübalağa ifade eder.²⁴⁸

Bu verdiğimiz örnekte Irakî hadisin kelimelerinin Arapçada gramer kurallarına ve dil yapısına göre açıklamasını vermektedir. Ayrıca bu rivayetin diğer varyantlarını göstermesi hem rivayetin sıhhatini kuvvetlendirmekte hemde hadisin ifade ettiği manânın anlaşılması konusunda yardımcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Müellifimiz bu gibi hususlara kitabın birçok yerinde değinmektedir. Hadisleri bu

²⁴⁸ Irâkî Zeynuddin, *Muğnî*. I. s.19.

şekilde açıklayıcı bir yol takip etmesi onun hem hadis ilmine hâkim olduğunu hemde de sarf ve nahiv bilgisinin derin olduğunun ifadesidir.

2.2.8. Kaynak Eserlerden Nakiller

حديث “ الحسد يأكل الحسنات كما تأكل النار الحطب ”

أخرجه أبو داود من حديث أبي هريرة وقال البخاري : لا يصح . وهو عند ابن ماجه
من حديث أنس بإسناد ضعيف وفي تاريخ بغداد بإسناد حسن

Hadis “Haset iyilikleri ateşin odunu yakıp tükettiği gibi tüketir.”

Bu hadisi Ebû Davûd Ebû Hureyre hadisi olarak nakleder, Buharî sahih değildir der. İbn Mâce zayıf bir senetle Enes hadisi olarak zikretmiştir. Bağdat tarihinde ise hasen bir senetle zikredilmiştir.

Irakî, bazı hadislerin tahririni yaparken hadisin geçtiği kaynaklardan nakillerde yapar o hadisle ilgili eserlerinde müelliflerin görüşlerini de nakleder. Hadislerin lafızlarında meydana gelen lafız farklılıklarının, bazen nüsha farklılıklarından kaynaklandığı kanatindedir. Bir eserin ulaşılabilen diğer nüshalarına da bakılması gerektiğini vurgular. Irakî, “bu hadis başka bir nüshada şu şekilde geçmektedir.” Ya da “Bu kısım diğer bir yerde şu şekildedir.”²⁴⁹ İfadelerinden kaynakların değişik nüshalarını da gözden geçirdiğini anlamak mümkündür. Bu yönüyle Irakî aslında ne kadar dikkatli ve hadis tahriri konusunda ne derece hassas olduğunu göstermektedir.

2.2.9. Kullandığı Kaynaklar ile İlgili Verdiği Bilgiler

Irakî, Muğnî’yi yazarken kullandığı kaynakları yakînen tanıdığını ifade edecek bilgileri satır aralarında vermektedir. Bazen kullandığı kaynağın hacmi, ilmî değeri gibi bilgileri kaydeder. “İbnu’l-Cevzî bu hadisi kitabında zikretmiş ama ben böyle bir rivayeti bulamadım bu hususta muhtemelen bir hata var”. “Beyhakî, bu konuda Sünen’inde bazen zayıf hadisleri de rivayet etmiştir.” “Bu hadisi Mûsa b.Ukbe Mağâzî’inde zikretti. Hadis ehlinin nazarında o mağâzî kitaplarının en güveniliridir.”

²⁴⁹ Irâkî Zeynuddin, *Muğnî*. I. s.100.

“Ukaylî ed-Duafa’ında ravîlerin hayatını yazar” “el-Mizzî, el-Etrâf’ında sahih ve hasen hadisleri nakletmiştir. Münzirî’de aynı şekilde yapmıştır.”²⁵⁰ gibi kitapların içerdiği hadisler ve müellifler hakkında genel değerlendirmeler yapmaktadır ki buda bize onun ilminin genişliğini göstermektedir. Kullandığı kaynakların muhtevaları ile ilgili küçük de olsa yaptığı bu değerlendirmeler, onun hadis edebiyatı hakkındaki bilgisinin ne derece ileri düzeyde olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir. Irakî’nin kaynak kullanımı sadece bu kadarla sınırlı kalmamıştır. Muğnî’nin içerdiği hadisleri taradığımda, kullandığını tesbit edebildiğim yüzden fazla kaynağa ulaştım. Bu kaynakların bir kısmını burada zikretmek istiyorum.

Bu eserlerin ilki bizzat İhyâu Ulûmi’-d-Dîn dir. Irakî’ el-Muğnî’nin mukaddimesinde kaynakları konusunda fazla ayrıntılı bilgi vermez. Ancak onun yakın arkadaşı ve hocası olan İbn Mülâkkin (ö.804/1401), *Şerhu’l-Kebîr’in* mukaddimesinde Irakî’nin kullandığı kaynaklardan ayrıntılıca bahsetmektedir.

İstifade edilen kaynakların ilki *Kütüb-ü Sitte*’dir. Buna ilave olarak Dârimî (ö. 255/868)’nin *es-Sünen’i*, İmam Mâlik (ö.179/795)’in *Muvatta’ı*, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)’in *el-Müsnedi*’dir. İbn el-Cevzî’nin (ö.597/1200) *el-Mevzuât* adlı eseri, el-Hakîm Tirmizi’nin, *Nevadiru-l Usul* adlı eseri müstakil olarak istifade edilen kaynaklardandır.

Sadece bir bölümünden istifade edilen eserlerde vardır bunlar: Taberânî’nin (ö.873/1468) “*Dua*” bölümü, Ebu Bekir Ecrumî’nin “*Fadl-ül-İlim*”bölümü ve İbrahim el-Harbî’nin (ö.285/898) “*Zikr-ul Mevt*” bölümleri örnek olarak gösterilebilir.

Müsnedler’den Ahmet bin Hanbel’in (ö.241/855) *Müsned’i*, Bezzâr’ın, (ö.292/904) Ebu Yâlâ’nın (ö.307/919) *Müsned’*lerinden çokça istifade etmiştir. Ayrıca Darekutnî’nin (ö.385/995) *Kitabü-l İlel’i* ve İbnü’l Cevzî’nin (ö.597/1200) *el-İlelü’l-Mütenâhiye* adlı eserlerinden kaynak olarak istifade edilmiştir.

Mücem türü eserlerden, Taberânî’nin (ö.360/970), *Kebîr*, *Evsat*, *Sağîr* adlı üç Mücemi; Bağavî’nin (ö.516/1122) *Mû’cemu’s-Sahâbe* adlı eseri, Buharî’nin (ö.256/869) *Tarih’ül-Kebîr’i*, Ebu Nuaym’ın(ö.430/1038) *Hilyetü’l Evliya* adlı eseri, Ukaylî’nin (ö.

²⁵⁰ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.* I. s.11, 265, 313.

323/934) ve İbn Hıbban'ın (ö. 354/965), *ed-Duafâ*'adlı eserleri, İbn Adıyy'in (ö. 365/975) *el-Kamil* adlı eseri ve İbn Abdi-l Berr'in (ö.463/1070) *el-İstiâb*'ı, İbn Hayyan'ın (ö.987/1075), *Tabakatü-l İsfehânî ve Tabakat-ül Muhaddisîn* adlı eserleri ile İbn Yunus'un (ö. 399/1009) *Tarih'u-l Gurebâ* adlı eserleri Irakî'nin müracat ettiği kaynaklardandır. Beyhakî'nin (ö.458/1065) *Delâilün-Nübüvve*, Tirmizi'nin (ö.279/892) *Şemâli Muhammediyye* ile Musa ibn Ukbe'nin *el-Meğazî* adlı eserlerini Siyer ve Mağazî türüne örnek verebiliriz.²⁵¹ Müellifin şerh edebiyatı kapsamına giren eserlerden Ebu Bekir ibn Arabî'nin (ö.638/1240) Tirmizi'nin eseri üzerine yazdığı *Arızatü-l Ahvezi*'yi kaynak olarak Muğni'de kullandığı görülmektedir. Muğni'de Garibü-l Hadis türünden Ebu Ubeyd'in ve İbnü'l- Esir'in *Ğarîbü'l-Hadîs* adlı eserlerine kaynak olarak müracat edilmiştir. Müellifimiz el-Muğni'de İbn Merdûye,²⁵² Seâlebî ve İbn Ebu Hatim gibi müfessirlerin eserlerinden de istifade etmiştir.²⁵³

El-Mizzî'nin *Etraf-ü Kütüb-ü Sitte*²⁵⁴ ve İbn Şahin'in *el-Emâlî* adlı eserleri kaynaklar arasında zikredilebilir.²⁵⁵

Bununla birlikte Kırk Hadis kitapları, çeşitli hadis risaleleri ve Cüz'leri de vardır kaynaklar arasında Ebu Abdurrahman es-Sülemî'nin *Erbaîne Hadisen fi-t Tasavvuf*, Ebu-l Hüseyin el-Halîlî'nin *el-Halîyyât* ve Beyhakî'nin *er-Risaletül-Eşâriyye*'yi de gösterebiliriz. Hâkim en-Neysâbü'rî'nin *Tarihun-Neysabur* adlı eseri ile Hafîb el-Bağdadî'nin *Tarîhu Bağdâd* adlı eserleri tarih türünde kullanılan kaynaklara örnek teşkil etmektedir.²⁵⁶

Müellif kendisinden çok çok önce yaşamış olan İmam Malik'in *Muvatta*'ı hadis kaynakları arasında zikrettiği gibi, muasırı olan Zehebî'nin *Mizanü-l İtidal*'ini ve Hafîz Mizzî'nin *Tehzibü-l Kemâl*'inden yararlanmıştı.²⁵⁷

²⁵¹ Irakî Zeynuddin, *Muğni*. II s.225

²⁵² Irakî Zeynuddin, *Muğni*. II. s.66

²⁵³ Irakî Zeynuddin, *a.g.e.* II s.144

²⁵⁴ Irakî Zeynuddin, *a.g.e.* I. s.141

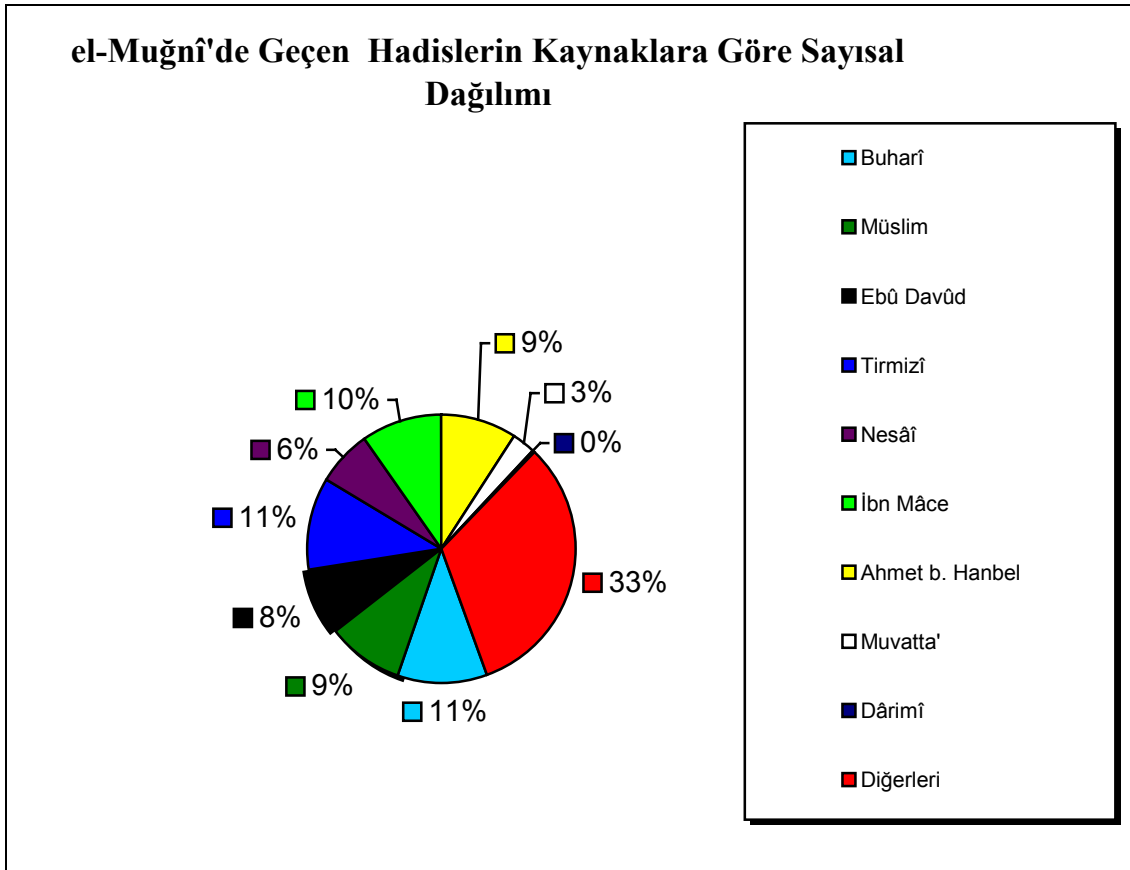
²⁵⁵ Irakî Zeynuddin, *a.g.e.* I. s.258

²⁵⁶ Irakî Zeynuddin, *a.g.e.* I. s.12, 13, 34, 63,227

²⁵⁷ Irakî Zeynuddin, *a.g.e.* II. s.124, 17

İbn-i İshâk'ın *Siretü-n Nebeviye*, Nesâî'nin *Sünenü-l Kübra*'sı ve el-Adenî'nin *Müsnedi*, Taberanî'nin *Müsnedi Şamiyyîn*'i, Darekutnî'nin *el-Kitabü-l Müstecâd* adlı eseri de bu kâbildendir. İbn Ebu Dünya'nın *Mekâyid-i Şeytan* adlı eseri, Muhammed bin Nasr el-Mervezî'nin *Ta'zimü Gadri-s Salah* adlı eseri, İbn Ganî'nin *Mucemü-s Sahabe*'si, Ebu-l Fetih el-Ezdî'nin *ed-Duafâ*' adlı eseri, İbn-i Adiy'in *Avâli Meşayih-u Mısır* adlı eserleri, Ali bin Mabed'in *Kitab-üt Tâat ve-l Masiyye* adlı eseri,²⁵⁸ bizim tesbit edebildiğimiz kaynaklardan bir kısmıdır.

Bu kaynaklarda yer alan hadislerin sayısal verisini aşağıdaki grafikte gösterdik. Burada Kütüb-ü Tis'a yı özel olarak, diğer istifade edilen kaynakları da genel olarak ifade ettik.

Tablo 1: El-Muğnî'de Geçen Hadislerin Kaynaklara Göre Sayısal Dağılımı

²⁵⁸ Irâkî Zeynuddin, *a.g.e.* I. 9, 25, II. 26, 28, 44, 47. 382, 49

Tablo-1’de verilen bilgiler ışığında en az müracaat edilen kaynağın Nesâî olduğu en çok müracaat edilen kaynağın ise verilen hadis kaynaklarının dışındaki diğer eserler olduğu görülmektedir. Hadislerin %20’lik bir kısmının Buharî ve Müslim’de geçen hadisler olduğunu tespit ediyoruz ki bu da hadislerin sıhhat dereceleri hakkında olumlu bir sonuçtur denilebilir. Görüldüğü üzere hadisler tahrîc edilirken hemen hemen bütün temel hadis kaynaklarına müracaat edildiği gibi hadisle doğrudan ilgili olmayan “diğerleri” diye ifade edilen isimleri zikredilmeyen birçok esere de müracaat edildiği görülmektedir. Bu da el-Muğnî’nin değerini telif edilirken ne denli emek sarfedildiğini aynı zamanda Irakî’nin gayret ve çabasını ifade eden önemli bir göstergedir.

2.3. HADİSE DAİR KONULARDAKİ METODU

Bu bölüme kadar Irakî’nin İhya hadislerini tahrîc ederken, Muğnî’de genel olarak kullandığı tahrîc metodu hakkında çeşitli başlıklar altında bilgiler sunduk. Bu bilgilere Muğnî’deki hadisleri ve bu rivayetleri Irakinin ele alış usûlünden, değerlendirmelerinden, görüş ve yorumlarından yola çıkarak ulaştık. Şimdi ise Irakî’nin Muğnî’de hadis usûlüne dair konulardaki metodu hakkında bilgiler sunacağız.

2.3.1. Müdrec Hadisleri Tahrîci

Müdrec, bir şeyi diğer bir şeye eklemek veya idhal etmek mânâsına gelir. Hadis istilahında ise, ravisi tarafından senet veya metnine hadisin aslından olmayan bazı sözler eklenmiş hadis demektir. Bu bakımdan müdrec, isnâd yönünden ya da metin bakımından idrac edilmiş hadis ikiye ayrılır. Birincisi metinde idrac ikincisi de isnât’ta idrac dır.²⁵⁹

Gazalî bazı hadisleri birbirine katmak suretiyle ihyâ’ya kaydetmiştir. Irakî, Gazalî’nin kitabına müdrec olarak yazdığı hadisleri müdrec olmaktan çıkarıp, o hadislerin her bölümünün tariklarını vererek kaynaklarını ayrı ayrı belirtir. Gazalî’nin İhya’da zikrettiği “İman bir havuzdur ondan mü’minler içerler” şeklindeki hadisin tahrîcini yaparken, Müslim’in İbn Mes’ûd tarikiyle zikrettiği “Kevser bana cennette

---

²⁵⁹ Talat Koçyiğit, *Hadis Istılahları*, s. 253

verilmiş bir havuzdur, onun başında yıldızlar adedince maşraba vardır.” Şeklindeki rivayetin,”Bana havuz (Kevser) verildi” rivayeti ile idrâc edildiğini ifade ederek bu iki rivayetin ayrı ayrı tariklerini vererek müdrec olduklarını belirtmiştir.²⁶⁰

Irakî, Gazalî'nin zikrettiği diğer bir hadiste “İnsanlar kıyamet günü beyaz fakat fazla beyaz olmayan, tozdan temizlenmiş kül rengi toprak gibi, orada hiç kimse için sığınacak bir yer de bulunmayan mekân da haşr olurlar. sen o yeri bu günki dünya gibi sanma.” Altı çizili olarak belirtilen kısma kadar olan metnin Müslim'de geçtiğini aslının bu olduğu ancak son kısımda altı çizili olarak ifade edilen “sen o yeri bu günki dünya gibi sanma.”kısımının müdrec olduğunu ifade etmektedir.

Bu hadisleri tahrîc ederken eklemelerin olduğu bu kısımların nasıl oluştuğu ifade edilerek konuya açıklık getirilmiştir. Bundan sonraki bölümde Irakî'nin, meşhur hadisler hakkında nasıl bir metod izlediğini sunmaya çalışacağım.

2.3.2. Meşhur Hadisler İle İlgili Değerlendirmeleri

Meşhûr Hadis, ikiden çok ravî ile tahdîd edilmiş turuku bulunan haber olup, Muhaddislere göre meşhur olan rivayettir. Fakihlerden bir guruba göre de bu habere müstefîz denir. Meşhur tabiri burada geçen haberler için kullanıldığı gibi, bir veya daha fazla isnâdı bulunan yahut hiç isnâdı olmayan halk dilinde meşhur olmuş haberler için de kullanılabilir. ²⁶¹

Irakî, Muğnî'de geçen meşhur ve maruf olan rivayetlerin tahrîc usulüne uygun olarak değerlendirmelerini yapar ve onların hangi tarikte geldiğini hangi kaynaklarda geçtiğini ayrı ayrı belirterek meşhur olan başka varyantları da varsa onları ekleyerek, sıhhat durumları hakkında bilgiler de vererek bu türden olan atmıştan fazla rivayeti tahrîc eder. ²⁶²

Irakî'nin bu türden yani meşhur ve maruf olan hadisleri tahrîc ederken bile mütesâhil davranmaması, hem kendi ilmî değerini artırmakta, hem meseleyi hafife almadığını göstermekte hem de esere müracat eden okuyucu için büyük bir kolaylık

²⁶⁰ Irakî Zeynuddin, *Muğnî*. I. s. 58.

²⁶¹ İbn Hacer. *Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*. s. 25, 26.

²⁶² Irakî Zeynuddin, *Muğnî*. I.s.11, 17, 313, II. s. 27, 227, 238, 276.

sağlamaktadır. Bu hadisler bilinen hadislerden dir tahrîce gerek yoktur diyerek meseleyi geçiştirmek hem ilim ahlakına sahip büyük bir âlime yakışmazdı, hem de gerçekleri gizlemek kâbilinden yapılacak büyük bir hata olurdu.

2.3.3. Hadis Tenkidleri

Hadis tenkidçiliği, hadis âlimleri arasında önemli sayılan bir konudur. Muhaddisler tahrîc çalışması yaparken, bir kısmı sadece hadisin bulunduğu kaynağı gösterirken diğer bir kısmı da hadisin kaynağını gösterdikten sonra o hadisin sahih, zayıf veya durumuna göre hangi tür hadis olduğunu belirtmişlerdir. Irakî, tahrîc ettiği hadislerin hem kaynaklarını yazmış, hemde hadislerin yer yer metin ve senet tenkidlerine değinmiştir. Mesela: “ bu hadisi Ebu Davud, Enes’den sahih bir senetle rivayet etmiştir.”, “onun isnadı zayıftır.” “bu hadis bu lafızla gariptir.” “bu hadis falanca ravîden dolayı zayıftır.” gibi. Yine “Yahya b. Âlâ ki; Ahmet b.Hanbel onun için (hadis uyduran) yalancıdır demiştir.” “Ben derim ki bu hadisin senesinde Muhammed b. el-Ezher vardır. Ahmet b. Hanbel ona yalancıdır demiştir. Dârekutnî ise, onu zayıf kabul etmiştir. Ukaylî’de onu Duafâ’ında zikretmiştir.”²⁶³ Verdiğimiz örneklerde hadislerin senet ve metinlerinin tenkidini yapar. Bazen de bu türden değerlendirmeler yaparken hadisin metin ve senedi hakkında başka âlimlerin görüşlerini de nakleder. Bu da Irakî’nin tek yönlü, dışa kapalı bir âlim olmadığını hertürlü geliştirici katkıya açık olduğunun göstergesidir. Zaten ilim ehline de yakışan budur. Şimdi ise Irakî’nin İhya’da geçen diğer bir rivayet çeşidi olan Mevkûf ve Maktû rivayetlere yaklaşım tarzını inceleyelim.

2.3.4. Mevkûf ve Maktû Hadisleri Tahrîci

Mevkûf, sahabeye ait olan haberlere, Maktû’da tabîine ait olan haberlere denir. Bunlara ayrıca “eser” de denir.²⁶⁴ Irakî mevkûf ve Maktû haberlere “الأثار” ya da “اثر” ifadelerini kullandığı gibi daha çok “موقوف” tabirini kullanır. Ayrıca kimi rivayetlerde de “مرسل”, “فهو مقطوع”, “حديث آخر منقطع” gibi ifadelerle bu türden olan merfû,

²⁶³ Irakî Zeynuddin, *Muğnî*. I.s. 9, 20, 26, 43, 54, 64, 164. II. s. 5, 218,

²⁶⁴ İ. Lütüfî Çakan, *Hadis Usûlü*, s.118, 119, 120.

mürsel, mevkûf, maktû hadislerin sıhhat derecelerinin yanında, hadislerin değişik guruplara dâhil olanlarını da belirtir. Onların hepsinin ayrı ayrı tariklerini bazen verdiği de olmaktadır. Bulamadığı rivayetler için “لا أصل له”, “لم أجده” ifadelerini kullanmıştır.²⁶⁵

Müellifimiz hadislerin mütâbî ve şahitlerine de işaret etmiştir, bundan sonraki başlık altında bu rivayetleri nasıl ele aldığını inceleyelim.

2.3.5. Hadislerin Mütâbî ve Şahitlerine İşaret Etmesi

Mütâbî, bir hadisin lafzına benzeyen başka bir hadis ile takviye edilip mertebesinin hem kuvvetlendirilmesi hemde yükseltilmesidir. Bu şekilde “Hasen Li Zatihi” olan bir rivayet “Sahih Liğayrihi” derecesine çıkartılmış olur. Mutâbeat ravî'nin bizzat kendisi için olursa “Mutâbeat-ı Tâmmе” olur. Ravî'nin şeyhi ve üstündekiler için olursa buna “Mutâbet-ı Kasıra” denir. Bu hususta ferd olan hadis takviye edilmiş olur.

Bir başka sahâbî'den rivayet edilen ve hem lafız hem de mânâ yönünden veya yalnız manâ yönünden diğer hadise benzeyen bir rivayet bulunursa buna da şahid denir.²⁶⁶

Ferd olduğu zannedilen bir hadisin, çeşitli hadis kitaplarında yapılan araştırma sonunda manâ yönünden bir benzerine rastlanırsa bu benzer hadise de şahid denir. Çünkü araştırma neticesinde bulunan mevcut hadise benzeyen hadis, ferd zannedilen hadisi şehadet yolu ile takviye etmiş ve onun şahidi olmuş demektir.²⁶⁷ Bu şekilde ferd olan bir hadisin, bir başka tarikten rivayetinin olup olmadığının veya sünen, câmî vb kitaplardan araştırılmasına i'tibâr denir.²⁶⁸

Irakî İhya'nın hadislerini tahrîc ederken onların mütâbî ve şahidlerine işaret eder.

²⁶⁵ Irâkî Zeynuddin, Muğnî. I.s. 23, 30, 37, 34, 36, 37, 317. II. s. 215, 291,

²⁶⁶ Tecrid Tercemesi. I. s. 246.247.

²⁶⁷ T. Koçyiğit, *Hadis İstılahları*. s. 404

²⁶⁸ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, s. 47

حديث عبد الله بن عامر : جاء رسول الله صلى الله عليه و سلم إلى بيتنا وأنا صبي صغير فذهبت لألعب فقالت أمي : يا عبد الله تعال أعطيك فقال “ وما أردت أن تعطيه ؟ قالت تمرا فقال “ إن لم تفعلني كتبت عليك كذبة “

رواه أبو داود وفيه من لم يسم وقال الحاكم إن عبد الله بن عامر ولد في حياته صلى الله عليه و سلم ولم يسمع منه . قلت : وله شاهد من حديث أبي هريرة وابن مسعود ورجالهما ثقات إلا أن الزهري لم يسمع من أبي هريرة

“Abdullah b.Âmir rivayet ediyor: Ben küçük çocukken Peygamber (s.a.v) bizim evimize gelmişti, o sırada ben oyun oynuyordum. Annem beni çağırdı “Abdullah gel sana ne vereceğim” dedi. Peygamber (s.a.v) ona ne verecektin? Diye anneme sordu, annem de hurma verecektim dedi. Şayet bir şey vermeyecek olsaydın yalan söylemiş olurdun buyurdu.”

Bu hadisi Ebu Davûd herhangi bir niteleme yapmadan rivayet etti. Hâkim şöyle dedi: “Abdullah b. Amir Peygamber (s.a.v.) zamanında küçük bir çocuktu ondan böyle bir söz duymuş olamaz.” Ben derim ki, bu rivayetin Ebu Hureyre’den ve İbn Mesûd’dan ravileri sika bir şahidi vardır. Ravilerden Zührî Ebu Hureyre’den böyle bir rivayet duymamıştır.²⁶⁹

Bu hadiste Iraki hadisin şahidinin olduğunu açık olarak ifade etmektedir. Bazı rivayetlerde “bu falan hadisin şahidi dir” şeklinde değilde rivayetin tahrîcini yaparken “bu konuyla ilgili diğer bir rivayette şöyledir.” “Bu hususta şu hadiste varid olmuştur” şeklinde o tahrîc ettiği hadis ile ilgili rivayetleri sıralayıverir. O’nun bu şekilde bazı hadislerin mutâbî ve şahidlerini araştırıp yazması zayıf olan bir hadisi kuvvetlendirmiştir. Böylece bu kuvvetlenen hadis birçok âlim için, hadislerden çıkartacakları hükümler noktasında kendilerine kaynak olması açısından çok önemlidir. Bu da müellifin engin hadis kültürünün ve ilim dünyasına olan katkılarının ne denli büyük olduğunun göstergesidir.

²⁶⁹ Irâkî Zeynuddin, *Muğnî*. II. s. 808

Bu hususa da değindikten sonra şimdi Irakî'nin muzdarib hadisleri nasıl değerlendirdiğini görelim.

2.3.6. Muzdarip Hadislere Bakışı

Rivayet edilen haberdeki muhalefet, iki rivayetten birisini diğerine tercih etmek mümkün olmazsa, böyle hadislere muzdarib hadis denir. Hadislerde ızdırıp çoğunlukla sened'de bazen de metinde olur.²⁷⁰

Burada ravinin hafıza üstünlüğü, rivayet ettiği şeyhine olan yakınlık derecesi veya diğer tercih sebeplerinden birinin bulunmaması dolayısıyla iki rivayet arasında tercih yapılamaz. Bu durumda hadis muzdarip olur. Eğer iki rivayet arasında tercih yapılabilirse “hüküm tercih edilen hadise göre verilir.” Böylece hadisler arasında mevcut olan muzdariplikte ortadan kalkmış olur.²⁷¹

Irakî'nin tahririni yaptığı hadisleri teknik yönden incelemeye tabi tuttuğunu daha önce belirtmiştik. Irakî hadislerin muzdarip olduklarını tespit edip belirtir fakat bu muzdaripliği gidermeye çalışmaz sadece bir tespit olarak hadis hakkında ki fikrini beyan eder. Bunu Muğnî'nin çeşitli kısımlarında “**حديث مضطرب**” “**انه مضطرب**” “**هو مضطرب**” “**الإسناد**” “**Hadis Muzdarib'dir**”, “**Bunun senedi Muzdarib dir.**”, “**Bu Hadis Muzdarib dir**” gibi lafızları kullanarak bu türden olan rivayetleri tespit etmiş bazende tahlil etmiştir.²⁷² Bazen ihya'da geçen tahririni yaptığı hadisin muzdaribi olan diğer rivayeti hemen tahrir esnasında belirtir. Kimi zaman da sadece hükmü verir geçer, ya da önceki müelliflerden nakillerde bulunur. Genel olarak teknik açıdan Irakî için tutarsız bir usûl takip ediyor diyebiliriz. Çünkü Muğnî'yi incelerken gördük ki bazen hadislerle ilgili değerlendirmeler de verilen hükümler arasında farklılıklar olabiliyor. Bazen bir hadis tahrir edilirken adeta didik didik edilip onunla ilgili her şey ortaya konuyor bazen de sadece hüküm verilip açıklama yapılmadan geçiliyor veya hiç yorum yapılmıyor. Bu belki Muğnî'nin çok uzun bir zaman dilimi içerisinde oluşturulmuş olmasından kaynaklanıyor olabilir. İhya tahrirî ile ilgili Irakî üç çalışma yapmıştır bu

²⁷⁰ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, s. 63.

²⁷¹ Nevevî. *Takrib*. s.36.

²⁷² Irakî Zeynuddin, *Muğnî*. I. s. 77, 79, 103. II. s.111.

çalışmadan en sonuncusu günümüze kadar gelen ve bizim incelediğimiz eserdir. Beklide bundan önceki elimize ulaşmayan eserlerde farklı bir metod takip edilmiş elimizdeki eser onlarla bağlantılı olduğu düşünülerek böyle bir yöntem izlenmiş olabilir.

Irakî, tahrîc ettiği hadislerin ravîleri hakkında zaman zaman çeşitli bilgiler de vermektedir. Bir sonraki başlık altında hadis ravîleri hakkında bilgiler vermesine değineceğiz.

2.3.7. Hadislerin Râvileri Hakkında Bilgi Vermesi

Hadisleri rivayet eden râvilerin durumlarının bilinmesi hadis tahrîcinde çok önemli bir konudur. Çünkü bir hadisin sahih veya zayıflığının bilinmesinde ravi hakkındaki adalet ve zabtaçısından yapılan değerlendirmeler gayet önem ifade eder. Hadislerin sıhhatlerinin tespit edilmesinde en önemli unsurlardan biriside budur.

Irakî, hadislerin senedinde geçen raviler hakkında onları tanıtıcı bilgiler verir. Bu bilgileri verirken “ساقط هالك”, “ذاهب”, “منكر الحديث”, “هو ضعيف”, “صدوق”, “ثقة”, “وضاع”, “كذاب”, “لين”, “فيه ضعف”, “ضعيف الحديث”, “جدا”, “o zayıftır”, “hadisi kabul edilmez”, “uydurur”, “hadisleri riveyete ehil değildir”, “çok zayıftır”, “hadislerine güvenilmez”, “onda zayıflık vardır”, “yalan söyler”, “yalancıdır”, “yalancının biridir”, gibi cerh lafızlarını hadislerin senetlerinde geçen raviler için kullanır. Ayrıca “o güvenilir biridir”, “doğru sözlüdür” gibi tâ’dil lafızlarını da raviler için kullandığı Muğnî’nin işgili yerlerinde görülmektedir.²⁷³

Burada hususla ilgili bir misal vererek konuya açıklık getirelim;

حديث “ أنتمكم وفدكم إلى الله تعالى فإن أردتم أن تزكوا صلاتكم فقدموا خياركم “
أخرجه الدارقطني والبيهقي وضعف إسناده من حديث ابن عمر والبخاري وابن قانع
والطبراني في معاجمهم والحاكم من حديث مرثد بن أبي مرثد نحوه قلت وهو منقطع
وفيه يحيى بن يعلى الأسلمي وهو ضعيف.

²⁷³ Irakî Zeynuddin, *Muğnî*. I.s.123, 126, 187 II. s. 62, 154, 163, 181,

Hadis: “Sizin imamlarınız sizin şefâatçilerinizdir yahut sizi Allah’a ulaşturanlardır. Namazınızın tam olmasını isterseniz imâmete en hayırlınızı geçirin.”

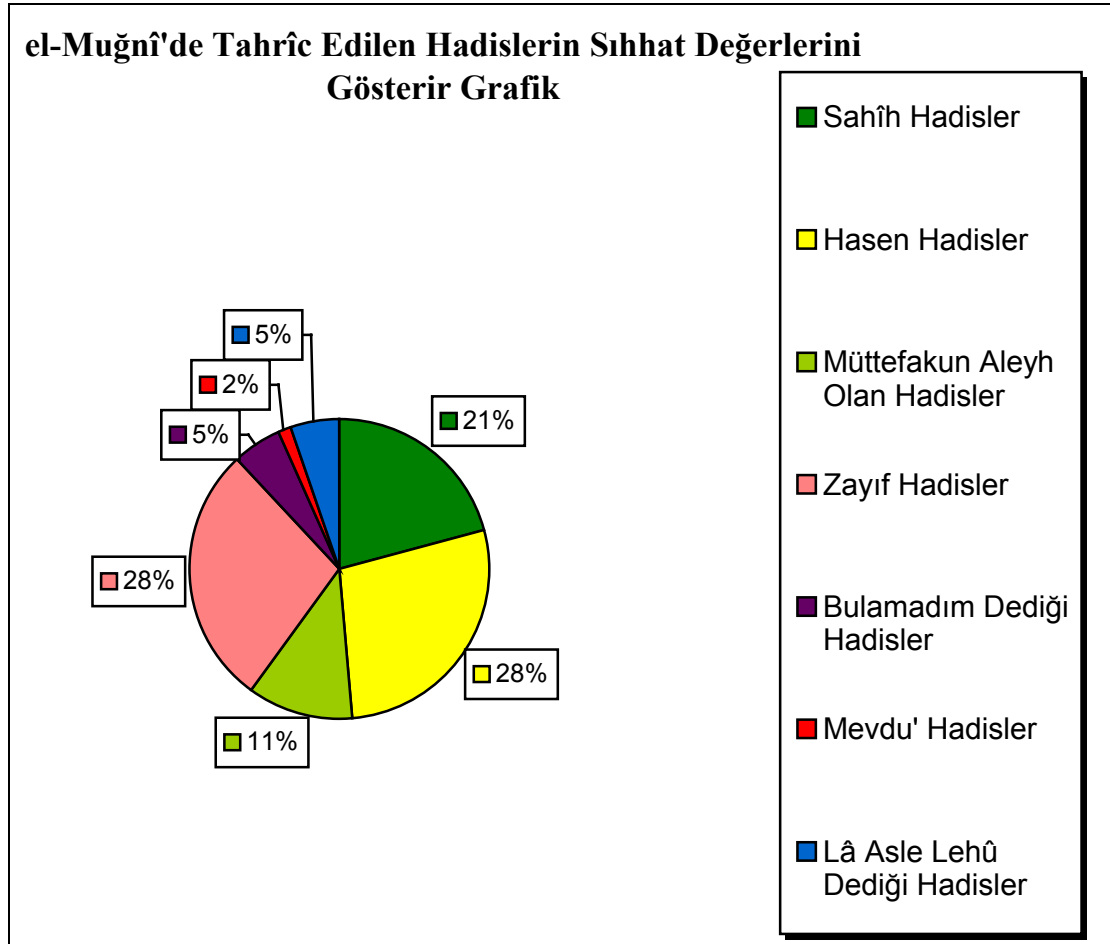
Bu hadisi Dârekutnî ve Beyhakî İbn Ömer hadisleri içerisinde isnâdını zayıf olarak zikrettiler. Bağavî, İbn Kânî’ ve Taberânî Mûcemlerinde, Hakîm ise Müressid b. Ebu Müressid’ den zayıf olarak nakledeleler. Ben derim ki bu hadis Munkatı’ dır. Senesinde Yahya b. Ya’lâ el-Eslemî vardır oda zayıf bir ravidir.²⁷⁴

Bu hadiste Irakî, diğler melliflere ait kayıtları zikretti ve altı çizili olan kısımda hadisin senesinde bulunan bir ravi hakkında kendi fikrini bildirdi. Biz bu ve buna benzer kayıtlara baktığımızda Irakînin sadece hadisleri verip geçmediğini aynı zamanda raviler hakkında da hem müsbet hem de menfî yönde değerlendirmelerle bilgiler vererek okuyucuya rivayetin sıhhati konusunda ışık tuttuğunu görmekteyiz. Muğnî’nin çeşitli yerlerinde ravilerin baba adlarını vermesi, meşhur olan künyelerini ifade etmesi, isim benzerliğinden dolayı karıştırılan ravileri açıklaması gibi bilgiler gösteriyor ki Irakî ricâl ilminde de söz sahibi büyük bir âlimdir.

Bundan önceki bölüm daha çok Muğnî’nin üslûbu ile ilgi iken ikinci kısım daha çok rivayetlerin değeri ile ilgilidir. Bir önceki bölümde Irakî’nin kaynakları kullanımı ile bir tablo vermiştik şimdi ise, Muğnî’de tahrîc edilen toplam 4798 rivayetin sıhhat dökümünü gösteren, aslında bir bakıma Gazâlî’nin İhyâ’ında geçen hadislerin sıhhatinin ifade edildiği bir tablo vereceğiz.

---

²⁷⁴ Irâkî Zeynuddin, *Muğnî*. I. s.123

Tablo 2: el-Muğnî'de Tahrîc Edilen Hadislerin Sıhhat Değerlerini Gösterir Grafik

Bu grafikte verilen değerler Muğnî'nin tamamı taranarak 4798 hadisın sıhhat değerlendirmelerinden elde edilen veriler ışığında oluşturulmuştur. Buna göre; Sahih hadislerin sayısı 1007 yüzdeleri ifadesi %21 dir. Üzerinde ittifak olan ve sahih hadis sayılabilecek olan Müttefakun Aleyh dediğimiz rivayetlerin sayısı 554 yüzdeleri ifadesi ise %11 dir. Bu veriler ışığında el-Muğnî'deki hadislerin üçte biri sahihdir denilebilir. Hasen diye ifade edilen hadislerin sayısı 1339 yüzdeleri ifadesi ise %28 dir. Hemen hemen sahih ve ittifak edilmiş hadislerin toplamı kadar hasen hadis olduğu görülmektedir. Bu çerçevede hucet olabilecek hadislerin yaklaşık toplam hadisler içerisinde %61'lik bir oran civarında olduğu görülmektedir. Zayıf hadislere baktığımız zaman 1352 adet olduğunu ve genel yüzdeleri dilimde %28 gibi bir rakama tekabül ettiğini görmekteyiz. Mevdû hadisler ise 73 adet ve %2 lik bir oranı oluşturmaktadır.

Bulamadım dediği rivayetler 254 adet %5 ve Lâ asle lehü denilen rivayetler ise 252 %5 lik bir dilimi oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere bu sayısal veriler el-Muğnî’de geçen rivayetlerin değerlendirmesi aynı zamanda İhya hadislerinin sıhhat derecelerinin göstergesidir.

2.3.8. İhyâ’da Geçen Irakî’nin Muğnî’de Tahrîc Etmediği Rivayetlerin Genel Özellikleri

Irakî, Gazâlî’nin İhya’ında çeşitli vesilelerle zikrettiği bazı rivayetleri tahrîc etmemiştir. Bu rivayetlerin özelliklerine baktığımızda, “... هو السنة...”, “Sünnet’e göre bu..”, “... من السنة كذا...”, “... في الإسرائيليات...”, “İsrailiyatta şöyle ..” “... أن روي أن...” “... سليمان بن داود عليهما السلام”, “Süleyman bin Davud (a.s.)’dan rivayet edilmiştir...” “... قال عيسى عليه السلام...”, “İsa (a.s.) şöyle dedi...” “... في الخبر...”, “Bir haberde...”²⁷⁵ şeklinde tabirler kullanılarak zikredilen rivayetler olduğu görülmektedir. Bu tabirlerin hadislerin giriş kısmında kullanılmış olması, bu rivayetlerin hadis değil Gazâlî’ye ait sözler olması şüphesi, ya da hadis olmama ihtimalinden kaynaklanan şüphe, gibi sebeplerle tahrîc edilmemiş olabilir. Ancak araştırdığımızda bu rivayetlerin çoğunun Buhârî ve Müslim’de geçtiğini gördük. Bu rivayetlerin Muğnîye alınmamasında İhya’nın nüsha farklılıkları da etkili olmuş olabilir.

Irakî kutsî hadisler ile ilgili rivayetlerin tahrîci konusunda da farklı bir durum sergilemektedir. Kimi zaman rivayetleri tahrîc ederken kimi zaman hiçbir tahrîc yapmadan geçmektedir. Bu tür farklı tutumları aslında Irakî için bir tutarsızlık denilebilir.

²⁷⁵ Gazâlî, İhyâ’u Ulûmi’ d-Dîn, I. s. 64, 139, 141, II. s.187., III. s. 205, 286, IV. s. 63,478, 516.

DEĞERLENDİRME

Buraya kadar çalışmamız içinde ilk bölümde Irakî'nin hayatı, eserleri, yaşadığı dönemi hususiyetleriyle birlikte ele alınmıştır. İkinci bölümde ise tahrîc edebiyatı hakkında genel bilgiler verildikten sonra Muğnî'yi incelemeye geçildi. Bu inceleme iki bölüm halinde sunuldu. Birincisi genel muhteva ve şekil açısından, ikincisi ise hadisleri ele alma uslûbu açısından incelenmiştir. Bu incelemeye rivayetlerle ilgili verilen hükümler ve ifadeler çeşidine göre sıra ile ele alınmıştır. Müellifin kullandığı tabirler bu konuda yol gösterici olmuştur.

Hadise dair konulardaki metodunu özetle; mevkuf, maktu', muzdarip, müdrec ve meşhur hadisleri tahrîci, başlıkları ile incelerken yaptığı hadis tenkidlerine ve rivayetlerin şahit ve mütabîlerine değindiği yerleri incelemeye çalışılmış, en son raviler hakkındaki değerlendirmelerini ve Muğnî'ye almadığı bir kısım rivayetlerin genel özelliklerini gördük.

İkinci bölüme kadar çalışmamızda Irakî'nin hayatı hakkında bilgiler verdik. Genel olarak hicrî VIII. ve IX. asırlar da yapılan ilmî fâliyetler ve bu devirde pek değerli eserler kaleme almış olan âlimler, bunların günümüze damgasını vuran eserleri hakkında bilgiler sunduk. Bu kısım dönemin özelliklerini kavramak ve müellifi iyi anlayabilmek için önem arz etmekte dir.

Özellikle de çalışmamızın konusunu teşkil eden Irakî'nin eserleri, ilmî faaliyetleri, talebeleri, hocaları hakkında bilgiler verdik. Böylece Irakî'nin vefâtına kadar geçen hayatı hakkında etraflıca bilgi sunmaya çalıştığımız birinci bölümü sonuçlandırıp el-Muğnî adlı eserini tanıttığımız ikinci bölüme geçtik.

İkinci bölümde tahrîc ilmi ve tahrîce duyulan ihtiyaçtan bahsettikten sonra tahrîc eserlerine dair örnekler verdik. Bir bakıma ikinci bölüme girizgâh niteliği taşıyan bu kısımdan sonra Irakî'nin el-Muğnî adlı eserini tanıtmaya başladık. İlk olarak genel muhteva ve şekil açısından inceledik daha sonra konu başlıkları ve rivayetlerin veriliş şekli hakkında değerlendirmelerde bulunduk. Hadislerin kaynaklarına dair değerlendirmelerden sonra hadis tariklerini veriş şeklini inceledik. Kullanılan

kısaltmalar ve Gazâlî'ye ait sözlerin açıklandığı rivayetleri inceledikten sonra dil inceliklerini incelediği ve açıklamalar da bulunduğu rivayetler hakkında incelemeler yaptık.

İkinci bölümün ikinci altbaşlığında ise hadise dair konulardaki metodu hakkında bilgiler verdik. Irakî'nin hadisleri derlendirme üslûbu hakkında bilgiler verdik. En son İhyâ'da geçen Irakî'nin el-Muğnî'de tahrîc etmediği rivayetlerin genel olarak özelliklerini verdikten sonra çalışmamızı sonlandırdık.

SONUÇ

Hadis İliminde cerh ve tadil ilmi, özellikle de tahrîc çalışmaları hayati önem taşır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in ardından hadis uydurma faaliyetleri meydana geldikçe İslam âlimleri bu konuda çeşitli metotlar geliştirerek her rivayeti en hassas kıstaslarla cerh ve tadil'e tabi tutarak sıhhatini araştırmışlardır.

Sûfîlerin ve Fakîhlerin eserlerinde senedine bakmaksızın her türlü rivayeti kullanmaları, okuyanları bu rivayetlerin sahih olduğu vehmine kapılmalarına ve öyle algılamalarına sebep olmuştur. Bu durum özellikle hadis âlimlerini bu rivayetlerin kaynağını mahrecini araştırıp bulmaya, ihticâc edilen rivayetlerin aslını araştırmaya sevk etmiştir.

Akâid, fıkıh, tefsir, tasavvuf ve mev'ize konularında yazılmış meşhur eserlerin çeşitli bölümlerinde kullanılan hadislerinin sıhhati araştırıldığında zayıf, uydurma ve mevdû rivayetlerin bulunması, muhaddisleri bu rivayetlerin hadis ilmi açısından sıhhatlerini araştırmaya tabi tutulmaları sonucuna götürmüştür.

Halk nezdinde ve çeşitli ilim çevrelerinde çok itibar gören ve çoğu zaman mürâacat edilen eserlerde, Peygamber (s.a.v.)'e ait olmayan rivayetlerin gerçekten hadis olarak kabul görme endişesi, zayıf hatta uydurma hadislerin gerçek durumlarıyla ortaya konulması sonucunu doğurmuştur. Bu vesileyle te'lif edilen tahrîc çalışmaları, netice itibariyle müslümanları ve onlardan da önce sünneti ve islâmın ilmî mirâsını korumaya yönelik çok önemli bir görev üstlenmiştir.

Gerek ilmî çalışmalarda gerekse halka yapılan vaaz ve nasihatlerde her ne şekilde olursa olsun hadis olarak kullanılan rivayetlerin aslının, sıhhat değerinin mutlaka bilinmesi gerekir. Bu genel anlamda sünneti ve hadisleri özellikle de islâm inancını korumak için, Peygamber (s.a.v.)'in irtihâlinden bu güne kadar islam âlimlerince gayet önem verilen, üzerinde kafa yorulan bir husustur. İşte bu hedef ve geyretin örneklerinden birisi de bizim çalışmamızda hayatını ele aldığımız İrakî ve onun tahrîc konusunda te'lif ettiği “el-Muğnî An hamli'l-Esfar Fî'l-Esfar fî Tahrîci Mâ Fî'l-İhyâ Mine'l-Ahbâr” adlı eseridir.

Hafız Zeynüddin el-İrakî (806/1423), Mısır'da ilmî faaliyetlerin çok canlı olduğu, Dâru'l-Hadis'lerin eğitim-öğretimde önemli yer tuttuğu bir dönemde yaşamıştır. Bu dönem aynı zamanda küçük yaşlarda Takiyyuddin el-Kanâî (ö.744/1343)'nin yanında ilim öğrenmeye başlamış ve o dönemde çok müteber âlimlerin ilim meclislerinde yerini almıştır. Daha sonra ilim öğrenmek için seyahatlere çıkan İrakî 36 memlekete ilim öğrenmek ve zaman zaman öğrendiklerini öğretmek için yolculuklar yapmış bu (er-Rihle) seyahatleri esnasında birçok hocadan ders almış ve pek çok ilim talebesine, oluşturduğu imlâ meclislerinde dersler vermiştir. 11 yılda 416 imlâ meclisi düzenlemiştir. Yaşadığı asırda İrakî, akdettiği imlâ meclisleriyle şöhret bulmuştur.

Kendisini Kıraat, Fıkıh, Usûl, Furû', Nahiv, Arapça ve Tefsir gibi ilimlerde yetiştiren İrakî, Hadis İlmi ile daha çok meşgul olmuştur. Çeşitli konularda yetmişden fazla değerli eser bırakarak vefat eden İrakî'nin hayatı ve eserleri, kendisinden sonra pek çok ilim adamının yolunu aydınlatarak yetişmelerine katkıda bulunmuştur.

İrakî, Tahrîc Edebiyatı'nın önemli eserlerinden olan Muğnî'yi telif ederken, başta Kütüb'ü Tis'a olmak üzere 100'den fazla kaynağa ve bir o kadar da müellife mürâcaat ederek iki ciltlik eserini oluşturmuştur. Bunca kaynağın iki ciltlik bir eserde kullanıldığı düşünülürse Muğnî'nin ilmî değeri daha iyi anlaşılacaktır.

İrakî, hadislerin tarîklerini verirken öncelikle Kütüb'ü-Sitte'yi ön planda tutmuştur. Daha sonra meşhur hadis kitapları, şerhler, tarih kitapları, tefsir kitapları, tasavvuf kitapları ve nihayet hadis ile ilgili olmayan diğer eserleri kaynak olarak kullanmayı büyük bir itinâ içinde başarıyla gerçekleştirmiştir. Bulamadığı rivayetlere de bulamadım diyerek açıkça işaret etmiştir.

Hadislerin sıhhatine zarar veren gizli kusurları ortaya çıkaran ince bir zekâyâ sahiptir. Fakat hadislerin senetleri hakkında çok geniş bir bilgi vermez, yer yer kısa açıklamalarda bulunur. Aslında İrakî gibi geniş hadis ilmine sahip olan bir âlimden hadislerin senetleri ile ilgili nisbeten geniş bir değerlendirme yapması umulurdu.

Cerh ve ta'dîl ilminde de mütehasıs olduğu âlimler tarafından ifade edilmiştir. Hadislerin tahrîcini yaparken, bazen nakiller ile bazen de kendisi, hadisin ravisi ile ilgili tenkidler yapmıştır. Kimi yerde ravileri adalet ve zabt yönünden ele aldığı gibi, cerh ve

tadil ilminin kuralları içinde metin ve senet tenkidi yapmıştır. Hadislerdeki kelimeleri lügat ve mânâ yönünden incelemeye de tâbî tutmuştur.

Irakî'nin engin hadis bilgisinden dolayı kendisine “hafız” lakabı verilmiştir. Onun hadisleri tahrîc ederken lafız farklılıklarını belirterek yazması, bu lakabın hakkını verdiğinin ve bu konudaki bilgisinin ne kadar geniş olduğunun en iyi göstergesidir.

Irakî, İhyâ'daki bir kısım hadislerin zayıf olduğunu, Peygamber (s.a.v.)'in sözleri ile Sahâbe veya Tabîf'nin kavillerinin birbirine karıştırıldığını bazen de Gazâlî'nin rivayetlere tahvil veya eklemeler yaptığı rivayetlerin açıklamasını yapmıştır. Yer yer mevdû' olma ihtimali olan, zayıf ya da asılsız rivayetlerin olduğunu ortaya koymuştur. Hadislerin senedindeki ravilerin cerh ve tadilini yapmış, rivayetler arasındaki benzer ve farklı olan diğer yerlere işaret etmiş, şahid ve mütâbîlerini zikretmiş, hadisleri ilgilendiren birçok konu ile ilgili meseleye temas etmiştir.

Irakî, kendisinden önceki âlimlerin değerlendirmelerinden nakillerde bulunduğu gibi, muâsırı hatta talebesi sayılan bazı âlimlerden de istifâde etmiştir. Bunun yanında İhyâ hadislerini tahrîc ederken kendi değerlendirmelerini belirtmiş, çoğunlukla da nakillerde bulunarak sadece hadislerle ilgili rivayetleri aktarıp geçtiği de olmuştur. İhyâ'da geçtiği halde bulamadım dediği ya da hiç zikretmediği hadisler de mevcuttur. Irakî gibi büyük bir âlimin her hadis için ayrı ayrı değerlendirme yapması beklenirdi.

Çalışmamız neticesinde Irakî'nin Muğnî'si nin alanında önemli bir yere sahip olduğunu ve Irakî'nin de hadis ilminde büyük bir otorite olarak karşımıza çıktığını gördük. Onun etkisi kendisinden sonra gerek hadisle doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili gerek, diğer alanlarda yazılan birçok eserde görülmektedir. Bu gün de İhyâ ile birlikte veya müstakil olarak birçok defa basılan Muğnî önemli bir mürâacât kaynağıdır.

İncelemelerimiz neticesinde el-İrakî'nin üzerinde çalışılmaya ihtiyaç duyulan önemli bir ilim adamı olduğu, diğer eserleri üzerinde de değişik çalışmalar yapılabileceği sonucuna vardık. Özellikle ülkemizde hakkında fazla araştırma yapılmadığını Arap dünyasında daha çok ilgi gördüğünü söyleyebiliriz. Aslında Irakî aldığı eğitim, hocaları, yetiştiği ilmî çevre, hadisçiliği, döneminde ve sonrasında ilim dünyasına katkıları, eserleri, Hadis halkaları, imla meclisleriyle eğitimcilerinde

araştırması gereken çok önemli bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Muĝnî, İhya ile beraber güzel bir tercüme ve düzenleme ile dilimize kazandırılarak daha çok istifade edilebilir.

Bütün bu sayılan meziyetleriyle Irakî ve eserleri birçok araştırmaya konu olabilecek niteliktedir. Yaptığımız bu çalışmanın faydalı olması dileĝiyle gayret bizden tevfik Allah'tandır

BİBLİYOGRAFYA

Apaydın, H. Yunus, “İbn Kayyım”., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998. XXI.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul, Hadisevi, 2006

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, I-II, Ankara, DİB Yay., 1960.

Bostan, İdris. “Ba’lebek”., , *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*., c. V, 1995 İstanbul, IV.

Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur* (GAL), I-II, Leiden, 1943.

_____, *Geschichte der Arabischen Litteratur Supplementband*, I-III, Leiden, 1937.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, I-II, Ankara, Fecr Yay., 1996.

Cevheri, İsmail b. Hammad, *es-Sıhah Tacü'l-Luga ve Sıhahu'l-'Arabiyye*, I-VI, Beyrut, 1404–1984.

Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 3. Baskı, 1996.

_____, *Hadis Usûlü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 4. Baskı, 1997.

Derviş, Abdullah Muhammed, *Buğyetü'r-Raid fî Tahkiki Mecma'i'z-Zevaid ve Menba'i'l-Fevaid*, I-X, Beyrut, 1414/ 1994.

Gazâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâ-u Ulûmi'd-Din Muğnî ile Beraber*. Dar'u ş-Şaab. ts.

Heyet, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, I-XIV, İstanbul, 1993.

Heysemî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Bekir, *Mevaridü'z-Zam'an ila Zevaidi İbn Hibban 'ale's-Sahihayn*, (thk. Muhammed Abdurrezzak Hamza), Beyrut, t.s.

Hitti, Philips K., *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, (çev. Salih Tuğ), İstanbul, 1995.

Iraki, Abdurrahim b. Hüseyin, *et-Takyid ve'l-İzâh Lima Utlika ve Uğlika min Mukaddimeti İbni's-Salâh*, (thk. Üsame b. Abdullah Hayyat), I-II, Beyrut, Dâru'l-Besairi'l-İslamiyye, 2004.

_____, *el-Elfiye*, (thk. el-Arabi Daiz Feryâti), Riyad, Mektebetü Darü'l-Minhac, 2007.

_____, *et-Tebşira ve 't-Tezkira*, Beyrut, Daru 'l-Kütübü 'l-İlmiyye, ts.

_____, *el-Bâis ale 'l-Halâs min Havâdisi 'l-Kussâs*, (nşr. Muhammed es-Sabbâğ), Riyad, 1393/ 1973.

_____, *el-Muğnî An hamli'l-Esfar Fî'l-Esfar fî Tahrîci Mâ Fi'l-İhyâ Mine'l-Ahbâr*, I-II. Riyad, Daru't-Taberiyye.1995

İbnu'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsuddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf, *Gâyetu 'n-Nihâye fî Tabakâti 'l-Kurrâ*, Beyrut, 3. Baskı, 1982.

İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *İnba'u'l-Gumr bi Enba'i'l-Umr*, I-IX, Beyrut 1406/ 1986.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebu Abdillah Semsuddin Muhammed b. Ebi Bekr b.Eyyüb ez-Zurâî, *Zadü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbad* (trc. Şükrü Özen), I-VI, İstanbul,1988.

_____, *el-Menaru'l-Münif fi's-Sahih ve'z-Za'if*, (thk. Abdülfettah Ebu Gudde), Kahire, Mektebetü İbn Teymiyye, 2004.

İbn Kesir, İmaduddin İsmail ed-Dımeşkî, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, I-XIV, Kahire,1932.

_____, *Camîu'l-Mesânîd ve's-Süneni'l-Hâdi li Akvami's-Senen*, (tahriç, Abdülmu'ti Emin Kal'aci), I-XVIII, Beyrut, Daru'l-Fikr, 2002.

_____, *Tabakatü Fukahai's-Şâfiyye*, (thk. Abdülhafız Mansur), I-II, Beyrut, Daru'l-Medâriki'l-İslam, 2004.

İbn Manzur, *Lisanu'l-'Arab*, XVIII, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, t.s.

İbn Tağriberdi, Cemaleddin ebu'l-Mehasin Yusuf el-Atabeki, *en-Nücumu'z-Zahire fi Mulüki Mısır ve'l-Kahire*, (thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin), I-VI, Beyrut, 1992.

_____, Yusuf, *Menhelü's-Sâfi ve'l-müstevfâ ba'de'l-vâfi*, Kahire, Külliyyetu'l-Âdab, 1993.

İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdulhalim Takiyuddin, *Minhacü's-Sünneti'n-Nebeviyye fi Nakzi Kelami's-Şia ve'l-Kaderiyye*, (tahriç, Muhammed Ömer), Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

_____, *el-Müsevvede fi Usuli'l-Fıkh*, (thk. İbrahim b. Abbas Zerevi), I-II, Beyrut, Daru İbn Hazm, 2001.

İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed el-Hanbelî, *Şezeratü'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, I-X, Beyrut, 1413/ 1993.

İsmail Paşa, Babanzâde Bağdatlı, *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, (tsh. İbnu'l-Emin Mahmut Kemal Ünal, Avni Aktuç), Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1955.

İsnevî, Cemaleddin Abdurrahim, *Tabakâtu' ş-Şâfiyye*, (nşr. Abdullah el-Cebbûrî), Bağdat, Matbaatu'l-İrşad, 1970.

Kandemir, M. Yaşar, "Bulkini"., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992. VI.

_____, "İraki"., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999. XX.

_____, “İbn Hacer”., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999. XX.

_____, “İbnü'l-İraki”., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000. XXI.

_____, “Heysemi”., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1998. XVII.

Kazıcı, Ziya, *İslam Kültür ve Medeniyeti*, İstanbul, 1996.

Kettani, Muhammed b. Cafer, *Hadis Literatürü (er-Risaletü'l-Müstatrefe)*, (trc. Yusuf Özbek), İstanbul, 1994.

Koca, Ferhat, “İbn Teymiyye”., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999. XX.

Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, Ankara, 1998.

Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-müellifin*, Lübnan, ts.

Makrizi, Takıyuddin Ahmed b. Ali, *el-Mevâiz ve'l-İtibar bi Zikri'l-Hitat ve'l-Asâr*, III, Beyrut, t.s.

Mantran, Robert “Hama”., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997. XV.

Okiç, M. Tayyip, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, İstanbul, Osman Yalçın Matbaası, 1959.

Özaydın, Abdülkerim, “İbn Kesir”., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999. XX.

Raşvan, Mustafa Ebu Zeyd Mahmud, *Zevaidü Ricali Süneni'l-İmam ed-Darimi 'ala'l-Kütübi's-Sitte*, Kahire, 1429/ 2008.

Sami es-Sakkar, “İbn Fehd”., *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999. XX

Sehâvi, Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahman, *ed-Dav'u'l-Lami' li Ehli'l-Karni't-Tasi'*, I-XII, Beyrut, t.s.

Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Istılahları* (trc. M.Yaşar Kandemir), Ankara, 1973.

Süyuti, Celaluddin Abdurrahman b. Ebi Bekir, *el-Camiu's-Sağir fi Ehadisi'l-Beşiri'n-Nezir*, I-II, Beyrut, 1425/ 2004.

_____, *Elfıyyetu's-Suyûtî fi'l-Hadis*, (tsh. ve şerh Ahmed Muhammed Şakir) Mektebetu'l-İlmiyye.

_____, *ed-Durrü'l-Mensur fi't-Tefsir bi'l-Me'sur*, I-VIII, Beyrut, Daru'l-Fikr, 2002.

_____, *Husnü'l-Muhadara fi Tarihi Mısır ve'l-Kahire*, I-II, Mısır, 1321.

_____, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, (talik, Mustafa Buğa), I-II, Dımaşk, Daru İbn Kesir, 2006.

_____, *el-Lealiu'l-Masnu'a fi Ehadisi'l-Mevzu'a*, (tahriç, Muhammed b. Uveyza), I-III, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.

_____, *Lübabü'n-Nükul fi Esbabü'n-Nuzul*, (thk. Muhammed Fadili), Beyrut, Mektebetü'l-Asriyye, 2006.

_____, *Nazmu'l-İkyan fi A'yani'l-A'yan*, Beyrut, 1927.

_____, *Tabakatü'l-Huffaz*, Beyrut, 1403/ 1983.

_____, *Tedribü'r-Ravi fi Şerhi Takribi'n-Nevevi*, I-II, Dımaşk, Daru'l-Kelîmi't-Tayyib, 1426/ 2005.

_____, *Tefsirü'l-Celâleyn*, Beyrut, 1426/ 2005.

_____, *Zeylü Tabakati'l-Huffaz li'z-Zehebi*, Dımaşk, 1347.

Şeşen, Ramazan, *Selahaddin Eyyubi ve Devleti*, İstanbul, 1987.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedru't-Tali' bi Mehsini men Ba'de'l-Karni't-Tasi'*, I-II, Beyrut, t.s.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 1969.

Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. Baskı, 1992.

Yiğit, İsmail, *Siyasi Dini Kültürel Sosyal İslam Tarihi*, I-VII, İstanbul, 1991.

Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *Tacü'l-'Arûs min Cevahiri'l-Kamus*, I-X, Kahire, 1306–1307.

_____, *İthâfu's-Sadeti'l- Muttakîn bi Şerhi İhyâi Ulûmi'd-Din*, Daru'l-Fikr, ts.

Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Kaymaz et-Türkmani *el-İber fi Haberi men Gaber*, (thk. Besyûnî Zağlul), I-IV, Beyrut, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.s.

_____, *el-Kaşif fi Marifeti men Lehu Rivayetun fi'l-Kütübi's-Sitte*, (thk.: Ahmed Muhammed Nemr el-Hatib, ta'lik: Muhammed Avvâme), I-II, Cidde, Daru'l-Kible, 1992.

_____, *Mizânü'l-İ'tidal fi Nakdi'r-Ricâl*, I-IV, Beyrut, t.s.

_____, *Siyer'u A'lami'n-Nübelâ*, (thk. ve tahriç: Şuayib Arnavut, Hüseyin Esad), XXVIII, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Zirikli, Hayruddin, *el-A'lâm Kamusu Terâcim li Eşhuri'r-Ricali ve'n-Nisai mine'l-Arabî ve'l-Musta'rebine ve'l-Müsteşrikîn*, I-VIII, Beyrut, Daru'l-İlim, 1997.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	İsmail Hakkı ÇİBUK		İmza:	
Doğum Yeri:	Konya/Karapınar			
Doğum Tarihi:	15/02/1978			
Medeni Durumu:	Evli			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Cumhuriyet İlk okulu	5 sınıflı	Karapınar	1990
Ortaöğretim	İmam-Hatip orta k.	Normal sistem	Karapınar	1993
Lise	İmam-Hatip Lisesi	Kredili sistem	Karapınar	1996
Lisans	Selçuk Üniv. İlahiyat F.	5'lik sistem	Konya	2001
Yüksek Lisans	Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Temel İslami Bilimler Hadis Anabilim Dalı		Konya	2010
Becerileri:	Araç modifikasyonu, Elektronik eşya tamir ve imali, Balık tutmak, Her türlü kaynak ve sanayi işleri, Resim yapmak, Sahne sunuculuğu yapmak, Arıcılık. İnsanları İkna etmek, fıkra anlatmak, kalabalıklara hitap etmek, Çeşitli sosyal organizasyonlara öncülük etmek.			
İlgi Alanları:	Hadis, Tefsir, Tasavvuf ve tüm İslami bilimler Bilimsel araştırmalar vb.			
İş Deneyimi:	İmam Hatiplik , Vaizlik, Reklamcılık,			
Aldığı Ödüller:				
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Mustafa Fatih Yar M. Fehmi Sevil İsa Uysal Hidayet Özkan Mustafa Aktan			
Tel:	0506 427 4769			
Adres	Taşkesik Yaylası Camii Lojmanı No:43 Eskil /Aksaray			